

Exempel på arbetet mot främlingsfientlighet, rasistiskt våld och andra former av intolerans i Europa

*Underlag sammanställt för utredningen om effektivisering av arbetet
mot främlingsfientlighet och andra former av intolerans*

Fil.dr Birgitta Löwander

1. Globala problem och internationellt samarbete

Intolerans och dess olika former och uttryck, rasism, muslimism, islamofobi, xenofobi, afrofobi, antisemitism och antiziganism, är omvittnade samhällsproblem i Europa. De fyra mellanstatliga organisationerna ECRI, FRA, ODIHR och ENAR konstaterar år efter år att situationen är oroande¹. Den ekonomiska krisen som lett till ökad arbetslöshet och besparingar i de offentliga sektorerna för utbildning, hälsa och boende får återverkningar på de mest utsatta i samhället, invandrare och minoriteter, genom ökning i främlingsfientliga och intoleranta attityder och våld.

De tre organisationerna ECRI, FRA och ODIHR gjorde ett gemensamt uttalande på den internationella dagen för eliminering av rasdiskriminering 2009. De uttryckte sin oro för en ökande fientlighet mot utsatta grupper till följd av den ekonomiska krisen och uppmanade politiska ledare att uttala sig mot alla former av våld till följd av rasistiskt hat eller främlingsfientlighet². Intresseorganisationer bevakar att dessa frågor får uppmärksamhet. Forskare och experter samlas återkommande för att diskutera problemens omfattning och återverkningar. Olika mekanismer har införts på regional nivå för att utveckla arbetet mot intolerans. Var och en av de mellanstatliga organisationerna sammanställer information om rasistiskt våld och andra former av intolerans från sina medlemsländer. De nationella leverantörerna av data använder både officiella källor och inofficiella. ENAR presenterar årligen nationella "skuggrapporter" för att komplettera den officiella bilden.

Främlingsfientlighet och andra former av intolerans är såväl brott mot mänskliga rättigheter som fenomen som undergräver demokratiska samhällen, integration och mångkultur. Att bekämpa rasism och diskriminering ses som ett led i arbetet med att främja integration, mångfald och likabehandling. I en resolution från EU Parlamentet 2005 sägs att "Kampen mot diskriminering, rasism och främlingsfientlighet är en absolut avgörande faktor för integrationspolitiken"³. Europarådets expertgrupp konstaterar att rasism får

¹ FRA (European Fundamental Rights Agency) är EU:s myndighet för mänskliga rättigheter; ECRI (European Commission on Racism and Intolerance) är en del av Europarådet; ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights) är en del av OSCE (Organisation for Security and Co-operation in Europe, på svenska OSSE), ENAR (European Network Against Racism) är en fristående organisation bestående av drygt 600 frivilligorganisationer i EU:s medlemsländer.

² ECRI Annual report 2009.

³ FRA/EUMC 2007, Annual Report 2006.

utrymme när integrationen är svag.⁴ I sin genomgång av allvarliga riskfaktorer tar expertgruppen upp utvecklingen mot parallella samhällen i Europa.

Speciellt utsatta grupper

De mellanstatliga organisationerna uppmärksammar utsatthet för främlingsfientlighet och diskriminering bland en rad olika grupper i Europa: romer, muslimer, judar, personer med svart hudfärg, flyktingar och asylsökande och papperslösa migranter⁵.

Perioden 2005–2015 har av Europarådets ministrar, i samarbete med EU och OSCE/ODIHR, utsetts till the *Decade of Roma Inclusion*. Inkludering av romer på arbetsmarknaden, i utbildning, hälsovård och på bostadsmarknaden är ett primärt ansvar för alla medlemsländer i EU, Europarådet och OSSE. För EU:s medlemsländer finns fram till år 2020 ett speciellt ramverk, *Framework for National Roma Integration Strategies*, som reglerar diskriminering, segregering, hatbrott, etnisk kontroll, utvisning och återsändning av romer inom EU. EU-kommissionen har kommunicerat om social och ekonomisk inkludering av romer speciellt i utbildning och boende.⁶ Enligt Thomas Hammarberg, som fram till våren 2012 har varit Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter, måste det erkännas att det huvudsakliga skälet till att romer lever i misär är en utbredd antiziganism⁷. Hammarberg har tidigare uttalat sig om muslimernas situation och deklarerat att de i en rad europeiska länder utsätts för en kombination av fördomar, rasistiska attityder och diskriminering på arbetsmarknaden och i skolsystemet⁸.

Goda exempel och preventivt arbete

Syftet med denna sammanställning är att redovisa det preventiva arbete som pågår i Europa och att ge goda exempel från detta. Underlaget utgörs av rapporter och dokument från organisationer på

⁴ *Living together, combining diversity and freedom in 21st-century Europe* Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe, Paris, 2010.

⁵ I rapporter används olika beteckningar; undocumented, irregular och sans papier.

⁶ <http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com>

⁷ Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, 4th Quarterly Report 2010, February 2011.

⁸ Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, Human Rights Comment, 28 October 2010.

mellanstatlig nivå inom EU, Europarådet och OSSE och deras speciella organisationer i arbetet mot främlingsfientlighet m.m., FRA, ECRI och ODIHR, samt från ENAR. Besök har gjorts vid huvudkontoren för organisationerna FRA, ODIHR och ENAR för att få kunskaper om pågående aktiviteter. Landrapporter från Danmark, Finland, Storbritannien och Tyskland har granskats närmare eftersom dessa fyra länder bedöms vara av speciell relevans för Sverige.

Med goda exempel avses i det följande olika initiativ som av internationella och mellanstatliga organisationer bedömts vara goda eller lovande för att förebygga och motverka intolerans. Det är såväl beprövade aktiviteter som åtgärder och strategier vilka har rekommenderats av regeringar och intresseorganisationer. Redovisningen gör inte anspråk på att vara fullständig.

2. Goda exempel och preventivt arbete

2.1 Lagstiftning

Hatbrott

Enligt Internationella konventioner om medborgerliga och politiska rättigheter ska varje rasistiskt, nationalistiskt eller religiöst uttalande som leder till diskriminering, fientlighet eller våld förbjudas i lag⁹. Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering har en liknande formulering¹⁰. Vad som kategoriseras som hatbrott och leder till straff under nationell lagstiftning varierar mellan medlemsländerna i EU, Europarådet och OSSE. Ett uttalande som anses rasistiskt och leder till straff i ett medlemsland kan vara skyddat av yttrandefrihetslagstiftning i ett annat. OSCE/ODIHR har i flera rapporter diskuterat vad hatbrott är och vilka kriterier som ska inbegripas¹¹. Rapporterna är resultat av expertdiskussioner och innehåller exempel från medlemsländerna inom OSSE på rättsfall med kommentarer.

⁹ International Covenant on Civil and Political Rights, Article 2, se OHCHR hemsida; www2.ohchr.org.

¹⁰ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Article 4, se OHCHR hemsida; www2.ohchr.org

¹¹ OSCE/ODIHR 2009 Hate Crime Laws. A Practical Guide. Warsaw, 2009 samt rapporten OSCE/ODIHR 2009, Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region.

Nya EU-direktiv har föreslagit att medlemsländerna ska kriminalisera vissa handlingar och uttryck som motiveras av rasism och främlingsfientlighet¹². EU:s medlemsländer skulle ha harmoniserat sin lagstiftning fram till slutet av 2010. FRA har påbörjat en kartläggning av existerande kriminallagstiftning och datainsamling om rasistiska brott för att ta reda på hur arbetet framskridit¹³.

Goda exempel

Sverige och Finland hör till de länder inom EU där talad, skriven och symbolisk kommunikation eller våldshandlingar som utförs med till exempel rasistiska motiv leder till strängare straff. Det har uppmärksammats som goda exempel inom EU¹⁴. Storbritanniens nya kriminallagstiftning som förbjuder uppvigling till religiöst hat har ECRI framhållit som ett gott exempel¹⁵. Ett sådant är även Tysklands kriminallagstiftning från 2006, som kriminaliserar rasistiska uttalanden på offentliga platser. Den har lett till färre nynazistiska demonstrationer, fler domar mot högerextrem musik och framsteg i arbetet mot hat på internet¹⁶. ECRI rekommenderar samtidigt Tyskland att införa högre straffsatser för rasistiskt motiverade brott.

De mellanstatliga organisationerna följer förändringar i lagstiftningen om hatbrott. Under 2009 skärpte EU-länderna Bulgarien, Litauen, Polen, Slovakien, Malta och Storbritannien lagstiftningen rörande hatbrott¹⁷. "Hate speech" kriminaliserades i Litauen, Polen och Slovakien. Därtill var det ett stort antal länder som beslutade om institutionella förändringar för att bekämpa hatbrott.

I årsrapporter från FRA bedöms utförlig statistik om rasistiskt våld och hatbrott vara preventivt arbete. Sammanlagt har tolv av EU:s 27 medlemsländer brottsstatistik som möjliggör trendanalyser av rasistiskt motiverade brott, sex länder har statistik över antisemitiska brott och fyra statistik över högerextremistiska brott¹⁸. Till de länder som redovisar all denna statistik hör Sverige. Sverige tillhör även, tillsammans med Finland och Storbritannien,

¹² Council Framework Decision 2008/913/JHA (Framework Decision on Racism and Xenophobia).

¹³ FRA 2012, The Racial Equality Directive: application and challenges.

¹⁴ FRA 2011, Annual Report 2010.

¹⁵ ECRI landrapport Storbritannien 2010.

¹⁶ ECRI landrapport Tyskland 2009.

¹⁷ OSCE/ODIHR annual report for 2009, Warsaw 2010.

¹⁸ FRA 2010, Annual Report for 2009.

de länder inom EU som för statistik över hatbrottsmotiv vid brott mot romer och afrosvenskar. FRA har framhållit Sverige och denna speciella redovisning som en uppmuntrande utveckling¹⁹.

Finland lyfts fram av ODIHR på grund av den finska regeringens program för att öka hatbrottsrapporteringen. Programmet stärker frivilligorganisationerna i arbetet med att öka rapporteringen av hatbrott²⁰. ENAR framhåller också den finska polisens initiativ att inrätta en online-funktion för rapportering av rasistiskt våld²¹.

Andra goda exempel

I flera länder har frivilligorganisationer tagit på sig rollen att dokumentera hatbrott och företräda minoriteter utsatta för hatbrott. Också deras arbete lyfts i olika sammanhang fram som goda exempel. En av dessa organisationer är *Institute for Human Rights* i Danmark, som har tagit en rad olika initiativ under år 2011 när det gäller registrering av hatbrott²². Institutet har startat ett nytt projekt, *Equality Lab*, i vilket man i samarbete med enskilda och organisationer samlar in data om minoriteters upplevelser av diskriminering och hatbrott. Man ger också en mer förklarande text till de anmälningar som förmedlas till den danska statistiska centralbyrån, vilket är underlag för en mer detaljerad statistik. Organisationen har författat en bok om hatbrott, *Hate Crime in Denmark – Road to an effective protection*. Ett tredje initiativ under år 2011 är on-line registrering. De som utsätts kan skriva in en anmälan på hemsidan www.stophatecrimes.eu.²³

Organisationen *Community Security Trust* i Storbritannien²⁴ fick redan år 2001 av ODIHR status som "third-party reporting" för sitt förtjänstfulla arbete med att sammanställa hatbrott²⁵. Den erbjuder säkerhet, utbildning och råd till brittiska judar och representerar utsatta i kontakt med polis, regering och medier.

¹⁹ FRA 2011, Annual Report for 2010.

²⁰ OSCE/ODIHR 2010, Annual Report for 2009.

²¹ ENAR Shadow Report 2010/2011 Finland.

²² ENAR Shadow Report 2010/2011 Denmark.

²³ Danskt initiativ applicerat på eu-nivå.

²⁴ "Anti-Semitic Incidents Report 2007", Community Security Trust 2008, se hemsidan; www.thcst.org

²⁵ OSCE/ODIHR 2009, "Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region".

Organisationen dokumenterar antisemitiska händelser och publicerar en årsrapport²⁶.

En annan organisation i Storbritannien som är ett gott exempel är *The Muslim Safety Forum (MSF)*. Den försöker förebygga hatbrott genom att ge polisen råd i dess arbete med att förhindra terrorism. Organisationen är även verksam genom att utmana fördomar i poliskåren och verka för rekrytering av muslimer till polisutbildning.

Ett tredje gott exempel från Storbritannien är initiativet *Give the Police a Chance*, ett initiativ från polisen i Cambridgeshire för att uppmana romer att rapportera hatbrott²⁷.

Andra goda exempel på hur frivilligorganisationer kan agera i samband med hatbrott är organisationen *League of Human Rights Advocates (LHRA)* i Bratislava, som företräder romska familjer juridiskt, till exempel i samband med attacken 2003 i Zahorska Ves²⁸. På liknande sätt assisterar den spanska organisationen SOS Racismo del Estado Espanol utsatta för hatbrott. Den organisationen ger även ut en årsrapport²⁹.

En annan typ av assistans för utsatta ges av organisationen *Latvian Centre for Human Rights* i Lettland, som, med finansiellt stöd från EU, har producerat en broschyr om hatbrott, information om hur man ska rapportera, var man kan vända sig för att få praktisk assistans och kompensation m.m.³⁰

ODIHR lyfter även fram den granskning av polisutredningar som görs vid *Anne Frank House i Amsterdam* i samarbete med universitetet i Leiden³¹.

När det gäller främlingsfientliga partier har ODIHR rekommenderat sina medlemsländer att anta en lagstiftning som innebär att offentliga bidrag ska dras tillbaka om partier uppmuntrar rasism under valkampanjer, till exempel genom att politiska ledare exploaterar eller förstärker främlingsrädsla eller fördomar som kan uppmuntra våldsamma hatbrott³².

²⁶ ENAR Shadow report 2010/2011:UK; Community Security Trust <http://www.thecst.org.uk>

²⁷ OSCE/ODIHR 2010, Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding.

²⁸ "2008 Hate Crime Survey: Roma and Sinti", Human Rights First, se hemsidan; www.humanrightsfirst.org

²⁹ OSCE/ODIHR 2008 "Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses for 2007".

³⁰ Hate Crimes, Latvian Centre for Human Rights, 2008, se hemsidan; www.humanrights.org.lv

³¹ "Racism and Extremism Monitor: Investigation and Prosecution in 2006", Anne Frank House and Leiden University, 2007, se hemsidan; www.annefrank.org

³² Op.cit.

Hat på internet

När det gäller arbetet med att bekämpa rasistiskt hat som sprids på internet finns det såväl goda exempel på praktiskt arbete som ett antal rekommendationer om preventiva insatser som riktar sig till regeringar, internationella organisationer, frivilligorganisationer och internetleverantörer.

Rekommendationer

Mellanstatliga organisationer, och framförallt OSCE/ODIHR, har ordnat en rad konferenser om hat på internet³³, vilka resulterat i rekommendationer till framförallt medlemsländernas regeringar³⁴. Bland annat rekommenderas de att

- förstärka existerande nationell lagstiftning och kriminalisera hat och våld på internet
- skapa specialiserade laginstrument för att övervaka och utreda hat som sprids på internet
- inrätta speciella oberoende myndigheter för att ta emot klagomål om material på internet som kan öka risken för hat och våld
- tydliggöra gränsen mellan vilka uttalanden som är acceptabla och vilka som uppmuntrar till våld för att undvika missbruk och en tillämpning som hotar yttrandefriheten
- ta fram utbildningsmaterial om hantering av hat på internet som riktar sig till polis och åklagare
- identifiera och kvantifiera illegalt hatmaterial på internet och utveckla kunskap om den påverkan exponering för sådant hatmaterial kan ha på framförallt unga personer.

Till frivilligorganisationer riktar ODIHR:s experter rekommendationer om övervakning av internet och lobbyverksamhet mot

³³ Se rapport från OSCE/ODIHRs högnivåmötet "Confronting Anti-Semitism in Public Discourse" 2011; Report of OSCE-ODIHR Expert Meeting – "Role of the Internet industry in addressing hate on the Internet" 2010; Report of the OSCE-ODIHR Expert Meeting – "Incitement to Hatred vs Freedom of Expression: Challenges of combating hate crimes motivated by hate on the Internet" 2010; OSCE-ODIHR 2009 "Preventing and responding to hate crimes – a resource guide for NGOs in the OSCE region".

³⁴ Report of OSCE-ODIHR activities on hate on the internet. Warsaw, October 2010.

internetleverantörer. Internetleverantörer rekommenderas att utveckla effektiva system och mekanismer tillgängliga för internetanvändare så att dessa online kan uppmärksamma hatmaterial.

Goda exempel

Kontakt med internetleverantörer kan vara ett sätt att få bort hatsidor. I Nederländerna har organisationen *Magenta Foundation's Complaints Bureau for Discrimination on the Internet* varit framgångsrik med att under en tioårsperiod få tusentals rasistiska uttalanden raderade. Man har helt enkelt skickat en begäran om radering med hänvisning till att materialet är illegalt enligt landets antidiskrimineringslagstiftning³⁵. Att organisationen varit framgångsrik anses sammanhånga med att Nederländerna har en bra lagstiftning³⁶.

Det finns etablerade nätverk för internationellt samarbete mot hat på internet som är goda exempel. Det europeiska nätverket *INACH (International Network Against Cyberhate)*³⁷ samlar organisationer i främst Europa, vilka arbetar mot hatbrott på internet. Nätverket har medlemmar i 19 länder. Organisationerna arbetar utifrån olika diskrimineringsgrunder och nationella lagar, men fokuserar alla på att bekämpa nationalistiska och rasistiska organisationer. Organisationen *International Association of Prosecutors* har utsett *Global Prosecutors E-crime Network* till ett gott exempel. Detta nätverk tillhandahåller litteratur, goda praktiker och ett diskussionsforum för utbildning on-line³⁸.

Antidiskrimineringslagstiftning och likabehandling

Införandet av en EU gemensam lagstiftning mot rasism och diskriminering är fundamentalt för det gemensamma arbetet mot främlingsfientlighet, rasism och etnisk diskriminering. Inom EU regleras dessa frågor inom EUs "Racial Equality Directive", sedan år 2000. Direktiven förbjuder diskriminering på grund av etniskt tillhörighet och ålägger medlemsländerna bland annat att etablera ett särskilt organ för främjande av likabehandling (Equality bodies,

³⁵ Se organisationens hemsida; www.meldpunt.nl

³⁶ OSCE/ODIHR 2009, Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region.

³⁷ Se organisationens hemsida www.inach.net

³⁸ Report of OSCE-ODIHR activities on hate on the internet. Warsaw, October 2010.

motsvarande DO i Sverige)³⁹. Därtill finns ”Employment Equality Directives” som förbjuder diskriminering på grund av ålder, sexuell läggning, religion och funktionshinder på arbetsmarknaden. Diskriminering på grund av kön regleras i ”Gender Equality Directive” och i ”Gender Equality Directive on Goods and Services”. För att göra lagstiftningen mer heltäckande har EC utarbetat horisontella direktiv i ”Equal Treatment Directive” som innebär skydd mot diskriminering på grund av etnicitet, kön, ålder, religion, sexuell läggning, funktionshinder att gälla inte enbart på arbetsmarknaden utan olika sociala områden (EC 2008⁴⁰).

Implementering av lagstiftningen

I årsrapporter och landrapporter följs hur implementering av lagstiftning utvecklas nationellt.⁴¹ Med undantag för Polen har samtliga 27 medlemsländer i EU sedan några år tillbaka upprättat speciella likabehandlingsmyndigheter motsvarande DO i Sverige⁴². Även om överföringen av antidiskrimineringsdirektiven har skett till nationell lagstiftning i samtliga medlemsländer återstår implementering av direktiven i ett flertal av EUs medlemsländer. ENAR konstaterar att implementeringen går långsamt, få länder gjorde några framsteg de senaste åren och flera länder visade en negativ utveckling vilket sammanhänger med ekonomisk tillbakagång⁴³.

Hittills har endast ett fåtal medlemsländer överfört det horisontella eller utökade antalet diskrimineringsgrunder i sin lagstiftning. Till dessa länder hör Tyskland där *General Equal Treatment Act* trätt i kraft som följer den horisontella heltäckande direktivet⁴⁴. I

³⁹ Nationella Equality bodies eller antidiskrimineringsinstitutioner har tre uppgifter; (i) att assistera utsatta för diskriminering, (ii) att genomföra undersökningar om diskriminering samt (iii) att publicera rapporter och rekommendationer om diskriminering.

⁴⁰ European Commission. Proposal for a Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, COM (2008) 426 final July 2008.

⁴¹ Det finns skillnader i de mellanstatliga organisationernas mandat och arbetssätt. En skiljelinje går mellan vad som inkluderas i diskrimineringsgrunder. Sedan FRA tillkom 2007 har mandatet breddats till att även omfatta diskriminering på grund av kön, ålder, funktionshinder och sexuell läggning. ECRI:s mandat omfattar inte dessa diskrimineringsgrunder. När det gäller arbetssätt så undersöker båda organisationerna nationell lagstiftning, implementering och situationen för utsatta grupper samt följer det politiska och offentliga debatten. Medan ECRI följer upp de enskilda medlemsländerna vart femte år samlar EUMC/FRA årligen in data från medlemsländerna och redovisar problemen tematiskt.

⁴² FRA 2012, The Racial Equality Directive: application and challenges.

⁴³ ENAR 2010, Annual Report 2010.

⁴⁴ ECRI landrapport Tyskland 2009.

Storbritannien har skyddet för religionsutövning stärkts genom tillägg i *Equality Bill*⁴⁵.

Andra goda exempel

Den tyska federala antidiskrimineringsmyndigheten tog initiativ till programmet *Society without Discrimination 2010*⁴⁶. Programmet innehåller ett nationellt *Coalition against discrimination* som ska utveckla en övergripande strategi och *Diversity Mainstreaming in Administration*, som ska bli en manual för implementering av likabehandling inom och av offentlig administration.

Under 2009 genomförde intresseorganisationen *Deutsches Institut für Menschenrechte* i Tyskland ett federativt projekt som syftar till att motverka diskriminering genom ”strategic litigation”⁴⁷. I Litauen publicerade organisationen *Lithuanian Centre for Human rights* manualen ”Litigation in Discrimination Cases”⁴⁸. Manualen har enligt FRA blivit en praktisk förebild för andra länder.

Lagstiftning till skydd för asylsökande, flyktingar och papperslösa

Asylsökande flyktingar och papperslösa migranter hör till de mest utsatta för rasistiskt våld och andra former av intolerans i Europa. Förvaringar av flyktingar och asylsökande under ovärdiga förhållanden, exploatering av papperslösa migranter som billig arbetskraft, trafficking och sexuellt utnyttjande av kvinnor och barn har rapporterats. Det pågår ett arbete vid Europakommissionen med att garantera rättssäkerhet för barn, ensamkommande flyktingbarn, asylsökande och papperslösa invandrare i enlighet med European Convention on Human Rights.

Arbetet med att ta fram riktlinjer och ett analytiskt ramarbete för barns rättigheter inleddes i anslutning till det svenska ordförändskapet i EU 2009. Samtidigt lade Europarådet fast sitt arbete om barns rättigheter i *The Stockholm Programme* för perioden 2010–2014. FRA påbörjade forskning om ensamkommande asylsökande flyktingars situation 2009. Konventionen förordar bland

⁴⁵ ECRI landrapport Storbritannien 2010.

⁴⁶ ENAR Shadow Report 2010/2011: Germany.

⁴⁷ Se organisationens hemsida www.institut-fuer-menschenrechte.de

⁴⁸ Se organisationens hemsida www.manoteises.lt

annat inrättandet av nationella centra för mänskliga rättigheter. Av den senaste sammanställningen från FRA⁴⁹ framgår att hälften av medlemsländerna har inrättat sådana.

2.2 Likabehandling

Arbete

Höga arbetslöshetssiffror bland invandrare och etniska minoriteter, svårigheter att få betyg och kvalifikationer erkända, språk- och kulturbarriärer, diskriminering vid rekrytering, lönesättning rapporteras från flera av EUs medlemsländer. För att öka andelen invandrare på arbetsmarknaden antog EUs Ministerråd *Europe 2020 strategy 2010*⁵⁰, med målet "smart, sustainable and inclusive growth in Europe".

FRA:s undersökning *The impact of the Racial Equality Directive: Views of trade unions and employers in the European Union* (FRA 2010) visar att kunskapen bland arbetsgivare och fackföreningar inom EU direktiven skiljer sig mycket mellan länder. Många har inte uppfattat att romer omfattas av direktiven.

Diskrimineringsstestning har använts av Antidiskrimineringsbyråer i en rad av EUs medlemsländer, inklusive Sverige. De ses som ett led i det preventiva arbetet och används för att undersöka och avslöja om arbetsgivare och bostadsföretag diskriminerar invandrare och etniska minoriteter. Tester har avslöjat olaga diskriminering på arbetsmarknaden i Irland och Storbritannien 2008⁵¹. Att inte liknande tester görs i fler medlemsländer kan bero på att Equality bodies är svaga i många länder och saknar tillräcklig finansiering⁵².

Med hänvisning till FN:s deklARATION mot etnisk diskriminering har CERD rekommenderat regeringar att uppmuntra anställning av romer och invandrare i offentlig administration, institutioner och privata företag⁵³. År 2009 framförde CERD kritik mot Bulgarien för den låga representationen av immigranter i offentlig administration, armén och polisen och rekommenderade Bulgariens regering av förbättra representationen och förebygga diskriminering vid rekrytering. Motsvarande rekommendation riktade CERD till Tyskland angående invandrare.

⁴⁹ The Racial Equality Directive: application and challenges. FRA 2012.

⁵⁰ Se http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/eu2020/em0028_en.htm

⁵¹ FRA 2010, Annual Report 2009.

⁵² ENAR 2010, Annual Report 2010.

⁵³ General Recommendation No. 28 (2000): Discrimination against Roma.

Goda exempel

I några av EUs medlemsländer har regeringar öppnat för ”positiv action measures” och rekrytering av invandrare till anställningar inom offentlig sektorn. I Nederländerna uppställde regeringen målet att öka andelen personal i offentlig sektor med invandrabakgrund till 50 procent under perioden 2007–2011 och avtalade mångfald i rekrytering till polisen och polisutbildningen⁵⁴. I Ungern lade regeringen fram en plan 2009 för att erbjuda romer 200 experttjänster i offentlig administration med start januari 2010 (op cit). Vidare utsåg regeringen organisationen FAERLEO (Association of European Law Enforcement Officers) till en av två talesmän för den nationella polisen, se nedan. Helsingfors stad⁵⁵ vill förbättra proportionen invandrare bland anställda och har 10 procent invandrare som mål. Staden har givit ut riktlinjer som säger att en invandrare ska rekryteras om sökande har likvärdiga kvalifikationer.

Från frivilligorganisationer har flera initiativ tagits för att underlätta invandrades tillgång till arbetsmarknaden, skapa lika-behandling och motverka diskriminering. Till dessa hör *The Gender Equality and Race Inclusion project* (GERI) som är en non-profit-organisation som arbetar för att bryta fördomar och ojämlikhet på arbetsplatser i Storbritannien⁵⁶ med hjälp av en rad olika aktiviteter för interaktivt lärande. De anställer konsulter för att ge råd om karriärutveckling för etniska minoriteter som söker arbete och karriärrådgivning för ungdomar i övergången mellan skola och arbetsliv och bistår med översättningshjälp för att involvera förändrar i barnens karriärutveckling.

Ett annat exempel utgör den grekiska arbetstagarorganisationen KASAPI HELLAS som verkar för filippinska migrantarbetares rättigheter, speciellt för kvinnor som arbetar i hushåll. Organisationen ingår i nätverket RESPECT och deltar i kampanjen för bland annat 8 timmars arbetsdag, rätt till vila och rekreation, pension och försäkring⁵⁷. Ett tredje exempel är projektet MONIVERKKO, som koordineras av Helsingfors universitet i Finland, arbetar för att förbättra migrantarbetares kunskaper i finska språket, organiserar rekrytering av arbetskraft och arbetsplatsbesök⁵⁸.

⁵⁴ FRA 2011, Annual Report 2010.

⁵⁵ Finland, Positive Action in Recruitment, se hemsidan www.hel.fi

⁵⁶ Se organisationens hemsida <http://www.geriproject.org>

⁵⁷ Se organisationens hemsida www.kasapi.gr

⁵⁸ Se hemsidan <http://blogs.helsinki.fi/moniverkko>

Två exempel från Tyskland är inriktade på att motverka diskriminering inom sektorerna service och handel. Den ena är *Bureau for the Implementation of Equal Treatment (BUG)* som ger juridisk hjälp till utsatta för diskriminering på olika grunder⁵⁹. Aktiviteterna inkluderar dokumentering av strategisk litigation och under sin första handlingsplan övervakas speciellt diskriminering när det gäller tillgång till service och handel. Den andra organisationen *The Antidiscrimination Network Berlin (ADNB)* utför diskriminerings-tester med stöd av likabehandlingslagen, som möjliggör övervakning av företag⁶⁰. Nätverket har juridiska verktyg för att skriva varningar och stoppa verksamheter.

Boende

Inom bostadssektorn förekommer betydande etnisk diskriminering och rasistiskt bemötande mot invandrare och minoriteter visar olika skuggrapporter från ENAR. Det följer av boendesegregering och koncentration av invandrare och minoriteter (romer i synnerhet) till fattiga bostadsområden, svårigheter för minoriteter att få hyra kommunala lägenheter, privata hyresvärdar som utestänger minoriteter och banker som inte beviljar banklån för köp av lägenheter mm. Därtill rapporteras diskriminering och rasistiskt våld riktat mot bostadslösa minoriteter och migranter.

Enligt Lissabonstrategin ska EUs medlemsländer upprätta tvååriga nationella handlingsplaner för inkludering av minoriteter och invandrare, något som kommer att fortsätta i den nya Europastrategin fram till år 2020. Diskriminering mot romer på bostadsmarknaden rapporteras i en rad länder; Tjeckien, Slovakien, Grekland, Polen, Bulgarien, Spanien, Italien och Finland⁶¹.

⁵⁹ Zusammenfassung Strategischer Plan Büro zur Umsetzung von Gleichbehandlung e.V. (BUG) für 2009–2011, se pdf på hemsidan <http://www.bug-ev.org/images/stories/strplansumm.pdf>

⁶⁰ Se pdf på hemsidan http://www.tbberlin.de/downloads_adnb/ADNB_Gutachten_Gewerberecht_final_07.07.2010.pdf

⁶¹ FRA 2011, Annual Report 2010.

Goda exempel

I Spanien har regeringen initierat två program på senare tid; ”Rental housing for social integration” och ”Housing for social incorporation” som vänder sig till familjer som är socialt exkluderade för att förse dem med bostäder⁶².

I Danmark gjordes tillägg i integrationsbestämmelserna som gör att kommuner inte kan hänvisa nyanlända flyktingar och invandrare till bostäder i gettoområden eller liknande områden⁶³.

FRA har tagit fram goda exempel på lokalt preventivt arbete mot segregation av romer i sex utvalda medlemsländer⁶⁴. Dessa finns rapporterade som lokala fallstudier:

Living together, Tjeckien; *Combating Roma residential segregation*, Ungern; *Traveller participation in decision making on housing issues*, Irland; *Roma housing projects in small communities*, Slovakien; *A Model of Traveller Needs Assessment*, Storbritannien och *Improving Roma housing and eliminating slums*, Spanien.

Nürnberg ingår i nätverket *Cities for Human Rights* och har gjort kampen mot diskriminering och rasism mot migranter på bostadsmarknaden till en prioriterad politisk fråga. Staden har tagit fram riktlinjer i syfte att vägleda husägare och hyresvärdar till uthyrning utan diskriminering⁶⁵.

Bland initiativ från frivilligorganisationer finns PLANERLADEN e.V. i Tyskland, en organisation som arbetar tillsammans med Dortmunds stad för att identifiera hyresvärdar i kommunen som praktiserar icke-diskriminering. Dessa hyresvärdar belönas med ett kvalitetsstämplor (sigill) och sänder därmed ett budskap till andra på bostadsmarknaden.⁶⁶

Hälsa

EUs Charter of Fundamental Rights garanterar alla rätt till hälsovård. De som i mindre grad än andra kommer i åtnjutande av hälsovård i EUs medlemsländer är romer och papperslösa migranter.

⁶² ENAR Shadow Report 2010/2011: Spain.

⁶³ ENAR Shadow Report 2010/2011: Denmark.

⁶⁴ Selected positive initiative – the situation of Roma EU Citizens moving to and settling in other EU Member States, FRA 2010, Annual Report 2009, att hämta som pdf från <http://fra.europa.eu>

⁶⁵ FRA Annual Report 2010, Nuremberg places emphasis on human rights and submits guidelines for housing, Media release of the Nuremberg City Hall, No. 994, 2 October 2009.

⁶⁶ Se organisationens hemsida www.planerladen.de

Europakommissionen kommunicerade *Solidarity in health Inequalities in the EU 2009*⁶⁷. Den introducerar ett brett hälsoperspektiv som inkluderar tillgång till arbete, utbildning, boende, hälsa och social omvårdnad.

Det finns aktuella rapporter om diskriminerande sjuk- och hälsovård mot etniska och religiösa minoriteter, framför andra romer i Bulgarien, Ungern, Grekland, Polen och Slovakien⁶⁸. I flera fall handlar det om steriliseringar av romska kvinnor. ECRI rapporterar om flera fall av diskriminering mot romer i Bulgarien⁶⁹. Enligt ILO är 40 procent av romska barn undernärda⁷⁰.

FRA som undersökt den juridiska situationen inom hälsovården för papperslösa migranter i tio av EUs medlemsländer fann stora skillnader mellan lagstiftning och praktik⁷¹. Från Italien rapporteras om ett flertal fall av papperslösa migranter som vårdpersonal anmält till polisen när de sökt akut hälsovård. Från Belgien rapporteras om barn som vägrats hälsovård om de vistas i landet med sina familjer utan uppehållstillstånd. Den federala ombudsmannen mot diskriminering i Belgien har varit framgångsrika till försvar för enskilda fall med hänvisning till FNs barnkonvention⁷².

Det rapporteras även om rasistiskt, fördomsfullt och diskriminerande bemötande från patienter mot anställda med invandrarbakgrund. En rapport från Danmark visar att danska patienter på sjukhus vägrar bli undersökta av vårdpersonal som bär slöja. En motsvarande rapport från Belgien visar att vårdpersonal från etniska och religiösa minoriteter utsätts för rasistiska och diskriminerande kommentarer från patienter⁷³.

⁶⁷ COM(2009) 567 Final, Brussels, 20.10.2009.

⁶⁸ FRA 2011, Annual Report 2010.

⁶⁹ ECRI 2010, Annual Report on ECRI's Activities covering the period from 1 January to 31 December 2009. CRI (2010) 20.

⁷⁰ ILO refererar till resultat från projektet: Roma Inclusion in Services for Early Childhood Development, 2010, se även ENAR Shadow report 2010/2011: Rumania, som rapporterar att livslängden för romer i Rumänien uppskattas vara tio år kortare än för andra européer till följd av en kombination av socioekonomiska faktorer; fattigdom, socialt utanförskap, bristande kunskaper om rättigheter och förebyggande hälsovård som vacciner.

⁷¹ Migrants in an irregular situation; access to healthcare in 10 European Union Member States. FRA 2010.

⁷² FRA 2011, Annual Report 2010.

⁷³ ENAR Shadow report 2010/2011: Denmark, ENAR Shadow report 2010/2011: Belgium.

Goda exempel

I Portugal antogs nyligen en ny *National Health Plan* som tillsammans med en ny *Plan for Immigrant Integration* ska underlätta tillgång till hälsovård för migranter och reducera ojämlikhet i hälsosystemet⁷⁴. Från Finland rapporteras också om en ny hälsovårds lag som bland annat ska minska risk för segregering inom vården⁷⁵.

I Spanien kan papperslösa invandrare få tillgång till det nationella sjuk-och hälsovårdssystemet på samma villkor som medborgare, genom ett hälsokort som är giltigt i två år. Det som krävs är att personer registrerar sig och uppvisar identitetsdokument, undantag för barn och för kvinnor som väntar barn⁷⁶. Spanien ger finansiellt stöd till hälsovård för ensamkommande flyktingbarn. Stödet gäller i första hand för Kanarieöarna som mottagit många flyktingbarn från Afrika⁷⁷.

Flera frivilligorganisationer ger vård till papperslösa migranter. Organisationen *Médicos do Mundo* i Portugal arbetar med att förse papperslösa migranter med medicinsk vård utan kostnad, allt från HIV tester till sjukvård och mediciner. Läkarna besöker och utför arbetet i Lissabons förorter⁷⁸. Organisationen ingår i kampanjen *Health without Papers*.

Förbättringar införs för asylsökande i några EU-länder. I Slovenien omfattas asylsökande av samma socialförsäkringskort som slovenska medborgare, vilket underlättar tillgång till primärvård⁷⁹. I Nederländerna återbetalas kostnader för asylsökande i samband med grossesser och förlossningar (op cit).

För att förbättra romernas tillgång till hälsovård rapporteras från Polen om utåtriktade aktiviteter som organiserats för att överbrygga en del av de hinder som gör att romer inte får tillgång till hälsovård⁸⁰. I Rumänien har organisationen *Association for Development and Social Inclusion* i samarbete med *Medical School Gr.T.Popa*, *Asociatia Medicilor rezidenti din Romania* och *Open Society Foundation*, implementerat en kurs i etik och diskriminering i

⁷⁴ ENAR Shadow report 2010/2011: Portugal.

⁷⁵ ENAR Shadow report 2010/2011: Finland.

⁷⁶ FRA 2011, Annual Report 2010.

⁷⁷ http://www.la-moncloa.es/ConsejodeMinistros/Referencias/_2009

⁷⁸ Se organisationens hemsida www.medicosdomundo.pt

⁷⁹ FRA 2011, Annual Report 2010.

⁸⁰ ENAR Shadow report 2010/2011: Poland.

universitetsutbildningen för hälsa och medicin om romer och andra utsatta grupper⁸¹.

Från Sverige rapporteras att DO har fokuserat på rätt till hälsovård på lika villkor och ordnat workshops med representanter från olika intressegrupper i olika län. Vidare omnämns Socialdepartementets tillsättning av en utredning om hälsovård för asylsökande, gömda och papperslösa migranter, som ett positivt initiativ⁸².

2.3 Utbildning

Alla barn har rätt till skolutbildning, men utbildningen är eftersatt för barn till flyktingar, asylsökande, invandrare och etniska minoriteter i Europa. Internationella organisationer som CERD och ODIHR har uttryckt sin oro. Diskriminering inom utbildningssektorn tar sig även andra uttryck. Nationella undersökningar i flera länder påvisar segregering av bostadsområden och skolor. Elever med invandrar- och minoritetsbakgrund presterar sämre i skolan och är överrepresenterade i specialklasser jämfört med elever från majoritetsbefolkningen.

Skolan och utbildningsinsatser intar en särställning när det gäller preventivt arbete mot intolerans. Återkommande rekommenderas regeringar av mellanstatliga organisationer att investera i åtgärder inom skolans ram i skolundervisning, lärarutbildning och skollagar. Europarådet har tagit fram ett *White Paper on Intercultural Dialogue*⁸³. Där framhålls skollärares vitala roll för att hjälpa barn att utveckla sådana färdigheter.

Skolutbildning för alla barn

Goda exempel

Ett regeringsinitiativ som gynnar barn till asylsökande och papperslösa migranter togs i Cypern 2009, där samtliga statliga skolor fick instruktion att skriva in elever utan undantag och oberoende av om deras föräldrar hade legal status och nödvändiga dokument⁸⁴.

⁸¹ ENAR Shadow report 2010/2011: Rumania.

⁸² ENAR Shadow report 2010/2011: Sweden.

⁸³ Se "Living together as equals in dignity" Europarådet 2008.

⁸⁴ FRA EU-MIDIS Main Results Report, Vienna 2009.

När det gäller romska barns tillgång till skolutbildning finns flera exempel från regeringar och frivilligorganisationer. FRA tar bland annat upp utbildning av romer till lärarassistenter, som initierats i Nederländerna och i Slovenien⁸⁵. I Finland pågår *Kaaleet kouluun* projektet för att utveckla permanenta modeller för utbildning och integration av romer. Syftet med projektet är att stödja romska barn i deras grundskoleutbildning och val av fortsatt utbildning (yrkesutbildning och gymnasieutbildning)⁸⁶. Andra initiativ är upprättande av stödcentra för romska familjer i Estland. Rumänska utbildningsministeriets har utdelat utbildnings- och lärlingsplatser för romska ungdomar i Rumänien. Det ungerska inrikesdepartementet erbjuder stipendier för begåvade och obemedlade romska elever på mellanstadiet som vill utbilda sig till poliser.⁸⁷ I Tjeckien har regeringen tagit fram en speciell integrationsstrategi för romer, som bland annat sätter stopp för segregering av romer till speciella skolor; finansiering av förberedelseklasser för romer och samarbetsinitiativ mellan skolor och romska familjer för att öka föräldrarnas motivation att skicka sina barn till utbildning.

Frivilligorganisationer i flera länder ger stöd till elever från minoritetsgrupper. I stadsdelen Croydon i London Storbritannien ger *Croydon Supplementary Education Project* läxhjälp och skolundervisning i engelska, matematik till barn från etniska minoriteter mellan 4 och 8 år på lördagar. De ordnar även workshops för föräldrar och barn inför examensprov.⁸⁸ Finska röda korset har initierat projektet *Läksy Helppi* i Helsingfors som förser invandrar ungdom med läxhjälp för att hjälpa så många unga som möjligt att kunna avsluta grundskola eller yrkesutbildning.⁸⁹

Arbete mot intolerans i skolan

Uppmärksamhet kring mobbning, främlingsfientlighet och andra öppna konflikter mellan elever i skolmiljöer har påtalats i olika länder. Forskning tar fram förslag och rekommendationer. En del konkreta pedagogiska exempel har publicerats.

⁸⁵ FRA 2011, Annual Report 2010.

⁸⁶ <http://www.hdo.fi/projektit/207-kaaleet-kouluun-projekti>

⁸⁷ ECRI Report on Hungary 2009.

⁸⁸ www.csep.org.uk

⁸⁹ Se organisationens hemsida <http://www.vastuutekoja.fi>

Goda exempel

Nederländernas ministerråd har beslutat registrera diskriminering i skolor på grund av etnicitet, kön och sexuell läggning. Samtliga grundskolor, gymnasieskolor och yrkesskolor kommer att bli tvingade att registrera rasistiska händelser i ett nationellt register. Vart annat år kommer siffror att publiceras med start augusti 2011⁹⁰.

I Norge har det norska Kunnskapsdepartementet nyligen publicerat en rapport om hur skolan kan arbeta mot antisemitism, rasism och diskriminering på grund av religion eller etnisk bakgrund⁹¹. Rapporten innehåller ett stort antal förslag. Bland förslagen finns nödvändigheten av att stärka gemenskapen i skolan, exempelvis genom att sätta upp teater- och musikföreställningar och uppmärksamma dagar som FN-dagen på skolorna; utnyttja möjligheter inom lärarutbildningen att sprida kunskap om antisemitism och rasism och arbeta mer målinriktat mot att få in fler lärarstudenter med minoritetsbakgrund; föra in mer undervisning om antisemitism och rasism i ämnen som religion och samhällskunskap; ge ämnen som musik, konst och konsthantverk en större plats i undervisning och arbeta med skolans värdegrund; göra grundlagsjubileet i Norge år 2014 till en allmän samling mot antisemitism och rasism; inrätta en försöksverksamhet där föräldrar utbildas om antisemitism och rasism för att möjliggöra att hemmiljön blir fri från rasism och antisemitism.

Europarådets expertgrupp lyfter fram ett bra initiativ (pen portraits) som tagits för att lösa problem med konflikter i skolan, frånvaro, elever som avstängdes etc. Projektet *La mallette des parents*⁹², startades som ett försök i en gymnasieskola i en av Paris' förorter 2008–2009 och kom efter utvärdering att bli en försöksverksamhet i samtliga gymnasieskolor i hela Frankrike under tre år (2010–2012). Föräldrar, lärare och elever samlades ett antal gånger per termin till överläggningar, föräldrar blev involverade i skolan, fick direktkontakt med lärare och ökade sin föräldrakontroll, eleverna presterade bättre färre elever fick varning eller blev avstängda.

Ett exempel från en frivilligorganisation som initierar offentliga utredningar om rasistiska och diskriminerande praktiker i skolan är *Network Against Racism in School (NeRaS)* i Hamburg, Tyskland.

⁹⁰ FRA Annual Report 2010, FRA 2011.

⁹¹ Undersökningar visar att judiska skolelever upplever att de är utsatta i skolan.

⁹² Se hemsidorna www.parisschoolofeconomics.eu och www.education.gouv.fr

Nätverket organiserar offentliga diskussioner och möten med föräldrar till skolbarn för att ge dem stöd i diskussioner i skolorna. Nätverket presenterar sina observationer för utbildningsansvariga i Hamburg⁹³. I Danmark pågår ett stort forskningsprojekt om antisemitism bland skolungdom. En första rapport "Eleverne skal laere at skelne" finns på Danish Institute for International Studies's hemsida⁹⁴.

Toleransutbildning

Undervisning om tolerans och ömsesidig respekt är återkommande rekommendationer när det gäller förebyggande arbete mot intolerans i dess olika former. Det kom bland annat ut av ett expertmöte ordnat av Europakommissionen och EUMC 2003 i diskussioner om hur man kan förebygga antisemitism och islamofobi⁹⁵. Europarådet (op cit) talar om "intercultural competencies" som ett huvudämne i skolornas läroplaner. I sina rekommendationer föreslår Europarådets expertgrupp bland annat att man bör underlätta rörlighet för lärare och studenter på alla nivåer och därmed bidra till interkulturell utbildning.

Forskare varnar för att försöka tackla stereotyper, fördomar och diskriminering i skolans värld enbart genom att uppmuntra och hylla mångfald⁹⁶. Det kan istället skapa misstro mot skolan, visade en studie av marockanska föräldrar i Nederländerna och i Belgien. Det krävs omfattande program för att möta islamofobi med högt ställda krav ställda såväl på skolan, lärarna som på muslimska och icke muslimska elever.

Forskare anser att arbetet med att förebygga rasism och stödja kulturell mångfald måste skrivas in i nationella skollagar. Skolorna måste ha en policy om jämlikhet och strategier för lika möjligheter "equal opportunities" (op cit). Lärare måste föreläggas ett kvalitetsarbete som bland annat innebär kritisk förståelse av religioner och lärares självreflektionsarbete. Interkulturella program måste fokusera på ömsesidig förståelse och omfatta konflikthantering, inkludering och deltagande, utbildning i att leva i kulturell gemenskap,

⁹³ ENAR Shadow report Germany 2010/2011, se Bertelsmann Stiftung, Umfrage: Eltern von Migrantenkindern haben Vertrauen in deutsche Schulen, <http://www.bertelsmannstiftung.de>

⁹⁴ <http://www.diis.dk>

⁹⁵ Se The fight against Anti-Semitism and Islamophobia – bringing Communities together (EUMC 2003).

⁹⁶ Se antologin Confronting Islamophobia in Education Practice, red. van Driel 2004.

uppmuntran att utveckla skolmaterial och perspektiv som reflekterar muslimers bidrag till samtiden.

Goda exempel

UNESCO publicerade en handbok riktad till lärare i grundskolan med titeln "Tolerance Education" 1997 som i sin första version tre år tidigare hade titeln "Tolerance: the Threshold of Peace. A teaching/learning guide for education for peace, human rights and democracy". Tankegångarna i denna handbok har utvecklats vidare inom UNESCO projektet "International Coalition of Cities against Racism" som etablerade en europeisk motsvarighet år 2004, "European Coalition of Cities against Racism" (ECCAR), i vilken ett tiotal svenska kommuner ingår. Denna organisation för fram utbildningens roll för att förebygga tolerans och mer uttryckligt är arbetet inriktat på att förstärka "icke våld" med hjälp av utbildning. Ett tiopunktsprogram har utarbetats och deltagande städer har försetts med checklistor för att följa upp utvecklingen i kommunerna. Projektet kommer att kunna presentera "best practice for non-violent conflict at school"⁹⁷.

Det italienska programmet *Centro Interculturale 'Millevoci'* framlyfts som en god praktik⁹⁸. Bland de många delarna i programmet ingår för elever att reflektera på temat fred, interkulturell utbildning och medborgerliga rättigheter. Det amerikanska programmet *Building Blocks for Democracy: Children Celebrate their Traditions* har lyfts fram som ett unikt program för förskolebarn.

Till goda exempel kan föras nätverket *International Task Force for International Cooperation on Holocaust Education* (ITF) ett nätverk av nationella myndigheter och organisationer med syfte att bekämpa antisemitism, rasism och folkmord⁹⁹. Nätverket är ett resultat av en internationell högnivåkonferens som initierades av den svenska regeringen år 2000. I dag ingår 28 stater i nätverket.

⁹⁷ Se CRIEC: Indicators for evaluating municipal policies aimed at fighting racism and discrimination, en studie utförd på uppdrag från UNESCO 2005.

⁹⁸ van Driel red., 2004, *Confronting islamophobia in Education Practice*.

⁹⁹ Se organisationens hemsida www.holocausttaskforce.org

Undervisnings- och handledningsmaterial

Det finns ett stort antal undervisnings- och handledningsmaterial i ämnet främlingsfientlighet och intolerans respektive om tolerans, demokrati och mänskliga rättigheter.

Goda exempel

ODIHR har i samarbete med Europarådet, UNESCO och UNHCR publicerat en katalog med goda praktiker som bland annat redovisar närmare hundra exempel på undervisningsupplägg och verktyg för undervisning om tolerans och mänskliga rättigheter¹⁰⁰.

I samarbete med Yad Vashem har ODIHR tagit fram praktiska handledningar för lärare. Ett exempel är *Addressing Anti-Semitism: Why and How? A Guide for Educators*¹⁰¹. Ett annat exempel på undervisningsmaterial för tolerans och förståelse som riktar sig till högstadie- och gymnasieskolan har utarbetats som ett samarbetsprojekt mellan nationella organisationer och myndigheter samt OSCE/ODIHR och Anne Frank House i Amsterdam¹⁰². Det är ett elevaktivt utbildningsmaterial som riktar sig till högstadie- och gymnasieskolan. Materialet förmedlar en utförlig arbetsdefinition av antisemitismens olika uttryck och ger konkreta förslag till hur lärare kan arbeta för att bemöta olika stereotypier, konspirations-teorier, Förintelseförnekelse eller antisemitiska symboler bland skolelever. Under rubriken "Good Practice" föreslås bland annat följande: Låt elever rengöra väggar som använts för att sprida antisemitisk grafitti. Låt elever undersöka organisationer som bekämpar antisemitism och arbetar för tolerans på internet. Ett tredje exempel är handledning för lärare som undervisar om muslimers utsatthet för hat¹⁰³.

I årsrapporten för åren 2008 och 2009 summerar FRA ett stort antal goda exempel inom utbildningsområdet från medlemsländerna, men noterar samtidigt att exemplen kan ha begränsad

¹⁰⁰ Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practice.

¹⁰¹ OSCE/ODIHR and Yad Vashem, 2007, *Addressing Anti-Semitism: Why and How? A Guide for Educators*.

¹⁰² OSCE/ODIHR and Anne Frank House: Teaching materials on the history of Jews and anti-Semitism in Europe after 1945. SKMA ger ut materialet i Sverige.

¹⁰³ OSCE/ODIHR, Council of Europe, UNESCO 2011, *Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims*.

inverkan¹⁰⁴. Många initiativ handlar om lärarstöd. I Österrike, Bulgarien, Tyskland, Ungern, Lettland, Polen, Rumänien och Slovenien har interkulturell lärarutbildning och stödmaterial framtagits. I Cypern, Danmark, Tyskland och Malta har lärarutbildning om mänskliga rättigheter och Förintelsen initierats. I Österrike, Cypern, Frankrike, Italien och Malta har projekt för medvetandehöjande åtgärder om mångkultur och antidiskriminering initierats. I årsrapporten för 2009 exemplifieras Sverige av www.geteducated.se.

Ett initiativ som kan föras till goda exempel är FRAs utredning om hur undervisningen om Förintelsen och undervisning om mänskliga rättigheter på minnesplatser, museer och autentiska platser i Europa kan utvecklas. Utredningen har förutom att den sammanställt och analyserat ny kunskap, bidragit till att sammanföra aktörer på olika platser, professioner och nivåer runt om i Europa i arbetet mot antisemitism. Resultatet finns publicerat i en huvudrapport och två handböcker, varav en handbok för pedagoger med konkreta exempel på hur undervisningen kan utföras¹⁰⁵.

Det har återkommande uppmärksammats på internationella konferenser att skolböcker kan innehålla fördomsfulla och ibland rasistiska föreställningar¹⁰⁶. Granskning av undervisningsmaterial har därför rekommenderats från olika organisationer som ett angeläget preventivt arbete.

Using the Internet for Intercultural Training var ett pilotprojekt som initierades av EUMC 2002 och utfördes av IMIR (Institut für Migrations und Rassismusforschung). Inom projektet identifierades "goda hemsidor", totalt fann man 273 sidor på tyska, skolbarn i ålder 12–13 år i Hamburg-Wilhelmsburg fick arbeta med sidorna och forskare undersökte hur de tog till sig innehållet. Resultatet var lovande och rekommenderades för vidare forskning¹⁰⁷. Ett senare exempel på hur skolelever kan aktiveras för att motverka rasism, antisemitism och islamofobi på internet presenterar rapporten *Addressing Anti-Semitism: Why and How? A Guide for Educators*¹⁰⁸ där skolelever på lektionstid har fått arbeta med internet för att söka

¹⁰⁴ FRA Annual report 2009 och 2010.

¹⁰⁵ Se FRAs rapporter från projektet: (i) Excursion to the past – teaching for the future: Handbook for teachers; (ii) Human rights education at Holocaust memorial sites across the European Union: An overview of practices; samt (iii) Discover the past for the future. The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU.

¹⁰⁶ FRA Annual report 2010, FRA 2011.

¹⁰⁷ Se FRAs hemsida <http://fra.europa.eu>

¹⁰⁸ OSCE/ODIHR, Yad Vashem, 2007, *Addressing Anti-Semitism: Why and How? A Guide for Educators*.

reda på organisationer som arbetar för tolerans och mänskliga rättigheter.

2.4 Integration

Arbete mot främlingsfientlighet och etnisk diskriminering är ofta kopplat till arbetet med integration och inkludering av migranter och minoriteter. I det följande tas goda exempel upp utifrån olika samhällsaktörer som av ODIHR, ECRI och FRA tilldelats betydelse för integration och inkludering; polisen, civila samhället, medier och sport.

Polisen

Efter terrorattacker i New York, Madrid och London har begreppet ”ethnic profiling” blivit mer framträdande, liksom ”profiling by data mining”. Det innebär bland annat att invandrare och etniska minoriteter utsätts för ökade poliskontroller och att polisen tar fram dataprofiler på potentiella terrorister med etniska kriterier, vilket internationella organisationer för mänskliga rättigheter uppmärksammat för att det är diskriminerande.

Goda exempel

FRA har publicerat en rapport med exempel på hur polisarbetet kan undvika att vara diskriminerande med utbildningsexempel från olika medlemsländer¹⁰⁹. ODIHR har sammanställt goda exempel om hur man bygger tillit och förståelse mellan polisen och roma/sinti¹¹⁰. Detta mot bakgrund av de problem som finns i flera länder med polisens rasistiska uppfattningar och diskriminerande handlingar mot romer och den misstro som finns från den romska minoritetens sida gentemot polisen och samhället

Erfarenhet av att upprätta handlingsplaner i samarbete med företrädare för romska minoriteter och av att rekrytera romer till

¹⁰⁹ *Towards More Effective Policing, Understanding and Preventing Discriminatory Ethnic Profiling: A Guide* (FRA 2010).

¹¹⁰ *Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding*. OSCE/ODIHR, SPMU Publication Series Vol.9. 2010.

polisarbete tar ODIHR upp som goda exempel¹¹¹. I Ungern organiserar inrikesdepartementet ”law enforcement career orientation camps” för romska mellanstadieelever. Under fem dagar får eleverna bland annat ta del av romska polismäns personliga erfarenheter och förbereda sig för att komma in på polisskolor. Både i Finland och i Storbritannien har specifika handledningsmaterial tagits fram som ska ge poliser kunskaper om romers kultur, traditioner och vanor men också ge romska grupper kunskaper om polisen samt om rättigheter och skyldigheter för medborgarna¹¹².

I Tjeckien har polisen i Brno i samarbete med *DROM Romani Centre* etablerat ett *Mission Project*, som syftar till att öka tillit till polisen bland romer. Representanter från polisen deltog i aktiviteter med barn mellan sju och tio år från olika skolor för att göra dem intresserade av polisarbete och försöka motivera barnen att studera¹¹³.

En annan av organisationerna bakom de goda exemplen i ODIHRs rapport är den romska organisationen *FAERLEO (Frateernal Association of European Roma Law Enforcement Officers)*¹¹⁴. FAERLEO initierades 2006 av ungersk polis varav en del med romsk bakgrund. Organisationen hade stöd från sex av EUs medlemsländer och även stöd från ungerska justitieministeriet. Bland de uppställda målen ingår att reducera ömsesidig fördomsfullhet mellan romska samhällen och polisen; medla i konflikter mellan romer och polis; fostra integration av romer på nationell och europeisk nivå och samla goda exempel från polisens arbete med romer i EU medlemsländer.

Romani CRISS (Roma Centre for Social Intervention and Studies) i Rumänien har initierat projektet *Roma Roundtable Series for the Promotion of Trust and Communication in Communities and the Prevention of Criminality*. Deltagarna i dessa lokala rundabordssamtal är romer, polis, politiker, tjänstemän, religiösa organisationer och frivilligorganisationer. Målsättningen är att föra öppna dialoger om motsättningar, konflikt- och krissituationer mellan polis och romska samhällen och förebygga att nya motsättningar uppstår¹¹⁵.

Ett exempel på initiativ från lokal polis till att stödja konfliktfria kontroller kommer från Spanien och polisen i Fuenlabrada, som i

¹¹¹ Practical Examples on Combating Racism and Intolerance against Roma/Gypsies. ECRI 2001.

¹¹² Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding. OSCE/OEIHHR 2010.

¹¹³ Op cit.

¹¹⁴ Se organisationens hemsida www.faeleo.com

¹¹⁵ Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding. OSCE/OEIHHR 2010

samarbete med Open Society Institute har utarbetat en broschyr på olika språk, däribland romanes, som distribueras till människor som stoppas av polis (op cit). Broschyren förklarar skyldigheter att samarbeta med polis men också rättigheter att t ex framföra klagomål om de upplever att de inte blivit korrekt bemötta.

Civila samhället

Europarådets expertgrupp framhåller det civila samhället som en central aktör för att förändra folks sätt att tänka och göra det möjligt för människor att leva bättre tillsammans¹¹⁶. De stödjer sig på forskning som visar att etniska konflikter är färre i samhällen där det finns starka civila sammanhållande grupper som överskrider etniska och kulturella gränser. Det kan vara fackföreningar, sportklubbar, välgörenhets- och frivilligorganisationer som arbetar för att lösa lokala problem.

Goda exempel

Ett bra exempel på europeiskt samarbete är det europeiska nätverket *Cities for local integration policies for migrants (CLIP)* i vilket 30 europeiska städer ingår (från Sverige ingår Malmö och Sundsvall)¹¹⁷. Ett stort antal organisationer som med stöd av kommuner och europeiska forskningscentra arbetar i nätverket för att utveckla en effektiv integrationspolitik; mot segregering och för tillgång till bra bostäder; för jämlikhet och mångfald på arbetsmarknaden; goda etniska relation mm. Nätverket har bland annat arbetat med att förbättra relationerna mellan polis och migranter (i första hand muslimska invandrare) genom dialog, mediering och utbildningsprogram för poliser. Dialog mellan olika religiösa samfund är ett annat tema som flera städer arbetar med. I Frankfurt, Stuttgart och Turin verkan organisationen bland annat till stöd för moskébyggandet. I Malmö ingår *Life library* där en person kan lånas för att lära andra om sina erfarenheter. Arbetet finns sammanställt i rapporten *Intercultural policies in European cities*.

¹¹⁶ "Living together – combining diversity and freedom in 21st-century Europe" Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe. Europarådet 2010.

¹¹⁷ EUs byrå för förbättrade levnads- och arbetsvillkor, Eurofound, är en av initiativtagarna se www.eurofound.europa.eu

Europarådet och dess expertgrupp har ansvarat för att arrangera *Youth Peace Camps* sedan 2004 och samla ungdomar från olika regioner där det varit konflikter. Tidigare har ungdomar kommit från Kosovo, Israel, Cypern, Armenien och Azerbadjan. På kurserna har de i en fredlig och lugn miljö tränat konfliktlösningar, utbildats i mänskliga rättigheter och interkulturell dialog. De har tränats i att se "den andre" och det som förenar dem.

Bielany Cultural Centre i Polen arbetar med att förbättra integration i lokalsamhället genom ett varierat program av aktiviteter på en kommunal kulturinstitution. Målet är att deltagarna ska komma från olika etniska, religiösa, kulturella grupper i samhället och syftet med mötena är att dekonstruera stereotyper och öka kunskaper om varandra.

*Group 484*¹¹⁸ är en frivilligorganisation som startades 1995 för att stödja 484 flyktingfamiljer som flytt till Serbien från Kroatien. Organisationen har därefter arbetat i mer än 70 städer i Serbien och gradvis övergått till utbildning och forskning. Den vänder sig till ungdomar och individer som vill bygga ett samhälle med lika möjligheter och där mångfald och lika rättigheter respekteras.

Europarådets expertgrupp tar fram *Reggio-Emilia* i Italien som ett gott exempel på integration. Det är en kommun med hög andel utländska medborgare och med en politik som på olika sätt stödjer interkulturell integration och motverkar social exkludering. Stadens politiska ledning uppmuntrar samarbete mellan kommunen, civila samhället inom olika sociala sektorer och har varit framgångsrikt såväl när det gäller utbildning, hälsovård som sportevenemang.

Open Society Foundation har startat projektet *At home in Europe – living together*¹¹⁹ som syftar till att motverka diskriminering genom att skapa positiva relationer, öka deltagande och samverkan har. Med olika inkluderande aktiviteter och satsning på kultur, sport och utbildning vill man speciellt inkludera kvinnor. Projektet omfattar totalt 11 städer i Europa, varav Stockholm/Botkyrka utgör en. Projektet kommer bland annat att erbjuda vägledning för lärare och utbildning för poliser.

Det finska flyktingrådets *KOTILO-projekt*¹²⁰ ger praktiska råd och generell information om Finland allt från hur man sorterar sopor till gemensamma levnadsvanor. Personer med finsk och med

¹¹⁸ Se organisationens hemsida www.grupa484.org.rs

¹¹⁹ Se organisationens hemsida www.soros.org/initiatives/home

¹²⁰ <http://www.pakolaisapu.fi>

invandrarbakgrund arbetar i par för att lösa kulturella konflikter och överbrygga kulturkrockar.

I FRA:s årsrapport för år 2010 framhålls bland annat två exempel från Spanien. I den autonoma spanska kommunen Valencia infördes en integrationslag som definierar rättigheter och skyldigheter för nyanlända. Kommunen erbjuder frivilliga kurser för en bättre förståelse av det valenciska samhället. Deltagande i kursen ger certifikat som kan användas i sociala och juridiska sammanhang¹²¹. Det andra exemplet är från den spanska organisationen *Red Acoge*, som publicerade en guide på internet med råd till företag om hantering av kulturell mångfald i företag.

Bland goda praktiker för integration och mångfald nämner FRA även den svenska regeringens integrationsstrategi *Egenmakt mot utanförskap – regeringens strategi för integration 2008–2010* och ett projekt i Örebro kommun som erbjuder utbildningsmöjligheter för nyanlända flyktingbarn.

Massmedier

De traditionella massmedierna har varit föremål för omfattande kritisk forskning när det gäller innehåll som kan motverka integration och förmedla främlingsfientliga uppfattningar. EUMC och FRA har finansierat undersökningar om mediernas representation av invandrare och etniska minoriteter¹²². Mellanstatliga organisationer har återkommande arrangerat konferenser för att diskutera medieinnehåll och dess återverkningar och har också gett rekommendationer.

Rekommendationer

Europarådets expertgrupp har gett en rad specifika rekommendationer¹²³, bland andra

- Att journalister och mediemedarbetare ska iaktta speciell försiktighet så att de inte sprider myter och stereotyper om etniska

¹²¹ <http://www.boe.es>

¹²² Representation of Minorities in selected newspapers of six Member States, Pilotstudie FRA 2011, <http://fra.europa.eu> och Racism and Cultural Diversity in the Mass Media, 2002, available at <http://www.eumc.europa.eu> ;

¹²³ Council of Europe, 2010, Living together. Combining diversity and freedom in 21st century Europe.

och religiösa minoriteter samt att de ger de senare möjlighet att yttra sig och ge sitt perspektiv

- Att Europarådet och dess medlemsländer regelbundet ska organisera möten med europeiska medienätverk, ge utbildning i etiska frågor och fortsätta samarbetet med medieorganisationer i syfte att motverka diskriminering och skapa en kultur där man aktivt verkar för icke-diskriminering vid rekrytering av journalister och medverkande
- Att en fond, *Diversity Co-production Fund*, ska skapas för att stödja film och dokumentärer som lyfter fram kulturell mångfald i dagens europeiska samhällen
- Att Europarådet, FN:s arbete med medier (United Nations Alliance of Civilisations' Rapid Response Media Mechanism) och OSCE/ODIHR samverkar för att stödja skapandet av ett oberoende övervakningsorgan eller en oberoende webbsida i frågor som rör diskriminering, främlingsfientlighet och intolerans
- Att framgångsrika initiativ på nationell nivå för att bekämpa diskriminering i medier ska sammanställas och distribueras.

Goda exempel

I sina periodiska landrapporter tar ECRI upp medierapportering om etniska minoriteter och lyfter fram både anmälningar mot medierna och mediernas självreglerande initiativ.

I en sammanställning från år 2000 presenterade ECRI exempel på kampen mot rasism och intolerans i olika europeiska massmedier¹²⁴. Exempelsamlingen var tänkt att tjäna som inspiration och exemplen var hämtade från press, radio, tv, journalistutbildningar, journalisternas fackliga organisationer och prisbelönda medier. Sverige var representerat i exempelsamlingen med den gemensamma publiceringen av 60 foton på kända nazister och rasister den 30 november 1999 i Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Aftonbladet och Expressen.

Det är vanligt att medieföretag saknar anställda med invandrar- och minoritetsbakgrund och att de inte inbjuder representanter från invandrare och minoriteter som experter. Från Spanien rapporteras hur man

¹²⁴ ECRI report: Examples of "good practices" to fight against racism and intolerance in the European media, Strasbourg April 2000.

sökt möta detta genom att migranter blivit vanligare i tv-program där de får ge sin syn på Spanien och berätta om skälen till att de invandrat¹²⁵.

*The Romedia Foundation*¹²⁶ har, med stöd av Open Society Institute och i samarbete med Hungarian satellite TV channels, producerat korta dokumentärer som visar romers samhällen i olika länder. Det är den enda dokumentärserie om romer som sänds i tv-kanaler i Europa. Månatligen förser de tittarna med ny information om romer.

Centre for Human Rights i Lettland introducerade projektet *Media and Diversity* år 2011 för att öka medvetenheten bland journalister och journalistikstuderande om betydelsen av att spegla mångfald i medier. Utbildningsmaterial publicerades och seminarier hölls.¹²⁷

Europarådets expertgrupp lyfter fram *Hope not hate*¹²⁸ – *Searchlight's campaign to counter racism and fascism* som ett gott exempel. Serchlight är en månadstidskrift som startade 1975 och som vänder sig till aktivister, journalister, politiker och akademiker som söker information om organiserad rasism i Storbritannien.

Europarådets expertgrupp framhåller även *The Rapid Response Media Mechanism* som en god praktik. Det startades av UN Alliance of Civilisations¹²⁹ och syftar till att visa att journalister och förläggare kan spela en positiv roll för att reducera kulturkonflikter genom att tillåta en bred mångfald och ha en balanserad nyhetsbevakning. Det är en onlinedatabas med experter, mediaträning mm. En svensk variant är *Quick Response*¹³⁰ som år 2009 av Europeiska kommissionen utsågs till ett av Europas 30 bästa initiativ för främjandet av mångfald och motverkandet av diskriminering i medier. QR granskar svensk nyhetsrapportering.

Den italienska byrån *Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali, UNAR*¹³¹, har initierat övervakning av tidningar och webbsidor i syfte att hitta mediereportage som innehåller rasdiskriminering och som inte har rapporterats till polis eller domstolar.

¹²⁵ ENAR Shadow report 2010/2011: Spain.

¹²⁶ Se organisationens hemsida www.mundiromani.com

¹²⁷ ENAR Shadow report 2010/2011: Lithuania, organisationens hemsida www.humanrights.org.lv

¹²⁸ Se organisationens hemsida <http://www.hopenothate.org.uk>

¹²⁹ Se organisationens hemsida www.unaoc.org

¹³⁰ Se organisationens hemsida www.quickresponse.se

¹³¹ *UNAR (2010)*, Relazione al Presidente del Consiglio dei Ministri sull'attività svolta nel 2009, Rome, UNAR.

Sport

FRA rapporterar att i flera av EU:s medlemsländer har utländska professionella fotbollsspelare, framförallt från afrikanska länder, ovärdiga anställningsvillkor och behandlas diskriminerande. Öppet rasistiska stämningar och rasistiska tillmälen i samband med idrottsutövning är vanligt förekommande. Samtidigt ses idrott som ett sätt att underlätta integrationen och bekämpa intoleransen.

Rekommendationer

ECRI publicerade år 2009 rekommendationer om hur man kan bekämpa rasism och rasdiskriminering inom sportens område¹³². I rekommendationerna ber man bland annat medlemsstaternas regeringar att försäkra sig om lika villkor och tillgång till idrottsutövning för alla och att utbilda poliser till att förhindra rasistiskt beteende på sportevenemang. ECRI vänder sig även till politiker, lokala myndigheter, idrottsmän, sportklubbar, skolor, tränare, medier och sponsorer med ett upprop om att de olika aktörerna ska skapa en koalition mot rasism inom sporten.

Goda exempel

Europarådets expertgrupp framhåller en rad idrottsmän för deras insatser mot rasism. Den ryske fotbollsspelaren Andrei Arshavin¹³³ har utsetts till ett föredöme. Arshavin spelar för det brittiska fotbollslaget Arsenal och deltog i Europarådets kampanj ”speak out against discrimination”. Lilian Thuram är en före detta fransk fotbollsspelare med ursprung i Guadeloupe som nu är rådgivare till France’s Haut Conseil à l’intégration och grundare av ”Education against Racism”¹³⁴.

DGI (Den danska Sports NGO’s Federation) har varit framgångsrikt med integrationsprojektet ”Sport Track”. Man har rekryterat frivilliga ledare och tränare med invandrarbakgrund och organiserar kurser för fotbollstränare. Man avser att genomföra en

¹³² ECRI Annual Report on ECRI’s activities covering the period from 1 January to 31 December 2009. CRI (2010)20.

¹³³ Se organisationens hemsida <http://arshavin.eu>

¹³⁴ Se organisationens hemsida www.thuram.org

kampanj, ”Street Sports”, för att 10 procent av medlemmarna ska ha annan etnisk bakgrund än dansk¹³⁵.

Bland exempel på goda initiativ nämner ODIHR nätverket *FARE* (*Football against Racism in Sport*)¹³⁶. Detta nätverk rapporterar om fotbollsklubbar som bötfälls, matcher som stoppas och andra sanktioner som följer av rasistiskt beteende från spelare och supportrar.

3. Sammanfattning

De fyra mellanstatliga organisationerna FRA, ECRI, ODIHR och ENAR övervakar och sammanställer rapporter om hatbrott, främlingsfientlighet och intolerans inom sina olika geografiska områden. Organisationerna lyfter även fram goda exempel från medlemsländerna och ger rekommendationer till preventiva åtgärder. Bland dessa organisationer råder en samstämmig uppfattning att arbetet med att bekämpa främlingsfientlighet och diskriminering är ett viktigt led i arbetet med att främja integration, mångfald och lika-behandling.

Organisationerna har publicerat ett antal rapporter med sådana goda exempel och rekommendationer. Två av dessa ger vägledning för att utveckla polisarbetet, varav en handlar om hur medlemsländer kan bygga tillit och förståelse mellan polisen och roma/sinti. Den ska ses mot bakgrund av de problem som i flera länder finns med rasistiska uppfattningar och diskriminerande hantering av romer från polisens sida och misstro mot polisen och samhället från den romska minoritetens sida¹³⁷. Några rapporter ägnas åt preventivt arbete mot antisemitism och islamofobi och åter andra åt medierapportering om invandrare och minoriteter och åtgärder mot internethat. Europarådet har även genom sin expertgrupp bidragit till att sprida kunskap om goda exempel.

För medlemsstaterna ska de goda exemplen tjäna som inspiration för att förbättra lagstiftningen genom att implementera europeiska direktiv och andra internationella konventioner. Under senare år har bland annat ny hälsovårdslagstiftning som syftar till att reducera ojämlikhet och att ge ensamkommande flyktingbarn rätt till vård lyfts fram som goda exempel. Inom arbetslivsområdet

¹³⁵ ENAR Shadow report 2010-2011: Denmark.

¹³⁶ OSCE/ODIHR 2009, Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region.

¹³⁷ Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding OSCE/ODIHR 2010.

har positiv särbehandling (positive action measures) av minoriteter och invandrare i offentliga sektorn nämnts som goda exempel. Åtgärder för bostadsintegration och förbättrade villkor när det gäller alla barns tillgång till skola är andra goda exempel. Vid sidan av lagstiftning är utbildning det viktigaste området för preventiva åtgärder.

Frivillig- och intresseorganisationer har centrala roller för att motverka rasism och främlingsfientlighet. I flera länder gör de sådant arbete som i andra sköts av statliga myndigheter. De kan till exempel dokumentera rasistiska hatbrott, sammanställa och publicera årsrapporter, sprida kunskap om diskriminerings- och lika-behandlingslagstiftning, stödja arbetssökande, genomföra diskrimineringstester, motivera utsatta att anmäla diskriminering och ge juridiskt och psykologiskt stöd i möten med polis och domstolar. Därtill kan de erbjuda olika stödverksamheter, från hälsovård för romer och papperslösa flyktingar till utbildningsstöd och läxhjälp för barn till minoriteter och invandrare.

Genomgången visar att det finns en ny uppmärksamhet kring vikten av att skapa positiva relationer, ökat deltagande och samverkan¹³⁸ för att motverka främlingsfientlighet. Europarådets expertgrupp har presenterat en sammanhållen strategi med rader av goda exempel för hur Europas länder ska kunna bygga mångfald och förstå och bemöta problem med tilltagande intolerans¹³⁹. Till förslagen hör riktade utbildningar om religion, fred och tolerans för lärare och elever och utbildningar för poliser om hantering av hatbrott.

4. Referenser

Council of Europe, 2010, Living together. Combining diversity and freedom in 21st century Europe. Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe. Paris 2010.

Council of Europe, 2008, "Living together as equals in dignity".

Danish Institute for International Studies, 2006, Eleverne skal laere at skelne – Erfaringer med antisemistime, antimuslimske holdninger,

¹³⁸ Se till exempel det pågående projektet "At home in Europe – living together" som drivs av Open Society Foundations och CLIP network of 30 cities in Europe finansierat av Eurofound; www.soros.org/initiatives/home

¹³⁹ "Living together - combining diversity and freedom in 21st-century Europe" Rapport från Europarådet 2010.

- udnervisning I Holocaust og mellemstkonflikten i danske skoler og ungdomsuddannelser. DIIS Report 2006:4.
- CRIEC 2005, Report to UNESCO of Centre de recherche sur l'immigration l'ethnicité et la citoyenneté (CRIEC) Indicators for evaluating municipal policies aimed at fighting racism and discrimination, Montreal 2005.
- Van Driel, B. ed., 2004. Confronting islamophobia in educational practice. Trentham books Ltd, London.
- ECRI 2012, Forth Report on Denmark.
- ECRI 2012, Forth Report on Finland.
- ECRI 2010, Forth Report on United Kingdom.
- ECRI 2009, Forth Report on Germany.
- ECRI 2009, Report on Hungary.
- ECRI 2010, Annual Report on ECRI's Activities covering the period from 1 January to 31 December 2009. CRI (2010) 20.
- ECRI 2009, Annual Report on ECRI's Activities covering the period from 1 January to 31 December 2008. CRI (2009) 21.
- ECRI 2006, Examples of Good Practices: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance at national level.
- ECRI 2000, General Policy Recommendation No. 6 on Combating the Dissemination of Racist, Xenophobic and Antisemitic Material via the Internet. Adopted December 2000.
- ECRI 2000, Examples of "Good Practices" to Fight against Racism and Intolerance in the European Media. Strasbourg.
- ENAR 2012, ENAR Shadow Report 2010–2011: Denmark.
- ENAR 2012, ENAR Shadow Report 2010–2011: Finland.
- ENAR 2012, ENAR Shadow Report 2010–2011: United Kingdom.
- ENAR 2012, ENAR Shadow Report 2010–2011: Germany.
- ENAR 2012, Shadow Report 2010/2011: Belgium.
- ENAR 2012, Shadow report 2010/2011: Rumania.
- ENAR 2012, Shadow Report 2010/2011: Spain.
- ENAR 2012, Shadow Report 2010/2011: Poland.
- ENAR 2012, Shadow Report 2010/2011: Sweden.
- ENAR 2012, Racism in Europe. ENAR Shadow Report 2010–2011.

- ENAR 2011, Toolkit. Working on Integration at Local Level.
- ENAR 2010, Annual Report 2010.
- ENAR 2010, Second ENAR ad hoc expert group on promoting equality in employment: Monitoring Diversity. ENAR. Brussels.
- EUMC 2003, The fight against Anti-Semitism and Islamophobia – bringing Communities together.
- EUMC 2003, Media and diversity.
- EUMC/FRA 2007, Annual Report 2006.
- FRA 2012, The Racial Equality Directive: application and challenges.
- FRA 2011, Migrants in an irregular situation employed in domestic work: Fundamental rights challenges for the European Union and its Member States. Solidarity.
- FRA 2011, Excursion to the past – teaching for the future: Handbook for teachers. Human rights education at Holocaust memorial sites across the European Union: An overview of practices. Citizens´rights. FRA 2011.
- FRA 2011, Discover the past for the future. The role of historical sites and museums in Holocaust education and human rights education in the EU. Citizens´rights.
- FRA 2011, Human rights education at Holocaust memorial sites across the European Union: An overview of practices.
- FRA 2011, Annual Report 2010.
- FRA 2010, Annual Report 2009.
- FRA 2010, Towards More Effective Policing. Understanding and Preventing. Discriminatory Ethnic Profiling: A Guide.
- OSCE/ODIHR , Council of Europe, UNESCO 2011, Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims.
- OSCE/ODIHR Anne Frank House 2011, Teaching materials on the history of Jews and anti-Semitism in Europe after 1945.
- OSCE/ODIHRs 2011, Expert Meeting Report. Confronting Anti-Semitism in Public Discourse.
- OSCE-ODIHR 2010, Expert Meeting Report. Incitement to Hatred vs Freedom of Expression: Challenges of combating hate crimes motivated by hate on the Internet.

- OSCE/ODIHR 2010, Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses. Annual Report for 2009. Warsaw, November 2010.
- OSCE/ODIHR 2011, Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses. Annual Report for 2010. Warsaw, November 2011.
- OSCE/ODIHR 2010, Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding. SPMU Publication Series Vol. 9. Vienna, April 2010.
- OSCE/ODIHR 2010, Report of OSCE/ODIHR activities on hate on the internet. Warsaw, October 2010.
- OSCE/ODIHR 2010 Annual Report 2010.
- OSCE/ODIHR 2010, Report of OSCE-ODIHR Expert Meeting. Role of the Internet industry in addressing hate on the Internet. Amsterdam. 2010.
- OSCE/ODIHR, Council of Europe, UNESCO, OHCHR 2009, Human rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practice.
- OSCE/ODIHR 2009, Hate Crime Laws. A Practical Guide. Warsaw. 2009.
- OSCE/ODIHR 2009, Preventing and responding to hate crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region.
- OSCE/ODIHR 2008, Implementation of the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE area. Status Report 2008.
- OSCE/ODIHR, Yad Vashem, 2007, Addressing Anti-Semitism: Why and How? A Guide for Educators.

INTEGRATION, ETNISK MÅNGFALD OCH ATTITYDER BLAND HÖGSTADIEELEVER

Resultat från enkätstudien YES! inom projektet CILS4EU

Jan O. Jonsson
Sara Brolin Låftman
Frida Rudolphi
Per Engzell Waldén

*Institutet för social forskning (SOFI),
Stockholms universitet*

DEL I. INLEDNING

1. PROBLEM, UPPLÄGGNING OCH EXEMPEL PÅ FRÅGOR

Med omfattande invandring under flera decennier, parat med en förändrad sammansättning av gruppen invandrare, från en nordiskt präglad grupp till en utomeuropeisk, har följt ett nytt socialt landskap. Barn och ungdomar, speciellt i storstäderna, möter en diversifierad skola, med en blandning av nationella ursprung, religions-tillhörighet och sedvänjor. Vilka konsekvenser detta har, är en för samtiden och framtiden viktig fråga som vi ännu vet ganska lite om, och som i många stycken är svår att besvara. Det gäller frågor om integration och segregation; utanförskap och multikulturalism; diskriminering och fördomar. Det gäller dessutom attityder och beteenden såväl bland svenskfödda barn med svenskfödda föräldrar ("majoritetsbefolkningen") som bland "etniska minoriteter" (som kan vara födda utomlands, eller ha föräldrar som är det). Fördomar kan finnas på båda håll och integration kan också ske bilateralt.

Vår föresats är att öka kunskapen om sådana frågor, på basis av en större intervjuundersökning som vi genomförde år 2010/11 med svenska, engelska, tyska och holländska ungdomar i årskurs 8 (eller motsvarande), det vill säga i fjortonårsåldern. Studien kallas YES! (*Youth in Europe Survey*) och ingår i det större projektet CILS4EU (*Children of Immigrants Longitudinal Survey in Four European Countries*). Den är baserad på ett urval skolor i varje land, där elever i en eller (oftast) två klasser per skola intervjuats om sina attityder, beteende samt levnadsförhållanden – allt från skolrelaterade frågor, över fritidsaktiviteter och sociala relationer, religion och ekonomiska resurser, till attityder till integration och till andra etniska grupper. Svaren på dessa enkäter utgör grunden för våra analyser.

1.1 Rapportens uppläggning

Rapportens analyser är indelade i tre huvudområden, som angriper olika problem inom området integration och mångfald. Den första delen gäller *etnisk integration* och ställer frågan hur lika, eller olika, ungdomar i olika etniska minoriteter är i jämförelse med majoritetsbefolkningen, samt om de blir mer lika över generationer – här huvudsakligen i en jämförelse mellan de som tillhör etniska minoriteter på basis av sitt eget födelseland och de som är födda i Sverige

av utlandsfödda föräldrar. Integrationen vi studerar här, gäller bland annat etnisk identifikation – att känna sig svensk till exempel – och attityder av olika slag.

Det andra huvudområdet handlar om *fördomar och främlingsfientlighet*. Här studerar vi ungdomars negativa eller positiva värdeomdömen om olika etniska grupper. Det handlar både om majoritetsbefolkningens attityder till olika etniska minoriteter och om minoriteternas syn på såväl ”svenskar” som på andra minoriteter. Vidare behandlar detta område självupplevd diskriminering, som är en möjlig och allvarlig konsekvens av fördomar och främlingsfientlighet.

Det tredje huvudområdet ställer frågan om *konsekvenser av den etniska segregeringen och mångfalden i skolan* för integration och fördomar. Detta är en viktig fråga, ofta uppmärksammas i nyare vetenskaplig litteratur liksom i politisk diskussion. Frågan är dock utomordentligt svår att besvara, även när man som vi har data som är ovanligt väl avpassade, med elever klustrade i skolklasser i skolor. Svårigheten ligger i att kunna skilja något som kan tolkas som kausala effekter (orsak-verkan) av segregering och mångfald från sammansättnings- eller selektionseffekter. Om exempelvis attityder hos barn med svenskfödda föräldrar skiljer sig beroende på hur stor andel invandrabarn som går i deras skola behöver detta inte orsakas av denna grad av etnisk segregation; det kan också bero på att barn som går i invandratäta skolor har andra egenskaper – vi vet att de oftare är fattiga än andra barn, men det verkar också troligt att bland annat föräldrarnas inställning till invandrare är mindre fördomsfull. Det vore förmätet att tro att vi skulle kunna ge något slutgiltigt svar på frågor inom detta område, men det vore å andra sidan modlöst att inte försöka.

Rapporten avslutas med slutsatser och en diskussion av resultaten inom dessa tre huvudområden. Vi har inte för avsikt att överlämna färdiga förslag till åtgärder för att underlätta integrationen eller minska fördomar och främlingsfientlighet, utan vårt mål är snarare att ge ett underlag för den typen av bedömningar.

1.2 Exempel på frågor som behandlas

Vår studie ger i många delar helt ny kunskap om ungdomar och integration i dagens Sverige. Faktum är att många enkla men centrala indikatorer som har bäring på frågor inom detta område saknas: så gör till exempel en så uppenbar indikator som andelen som har vänner i andra etniska grupper än sin egen. Håller sig olika grupper på varsin kant eller umgås man otvunget med klasskamrater oavsett etnisk bakgrund? Är relationerna goda eller spända?

Vänskapsrelationer är ett exempel på beteende som är ett skarpt test på integration eller segregering. Attityder till invandring, jämställdhet med mera, är ett vanligare sätt att mäta interetniska relationer och främlingsfientlighet. Vi vet dock inte mycket om hur sådana attityder varierar mellan etniska grupper och mellan dem som själva invandrat och dem som är födda i Sverige av utlandsfödda föräldrar. Finns det tecken på att attityder och värderingar (t.ex. när det gäller jämställdhet) bland dem med utländskt ursprung konvergerar över generationer? Är ungdomar med svensk bakgrund lika positiva till etniska minoriteter som dessa är till svenskar? Upplever ungdomar med utländsk bakgrund att de oftare är diskriminerade än andra?

Det är svårt att göra en studie av högstadiel elever i dagens Sverige utan att beakta den etniska segregeringen. De skolor som ingår i vårt urval sträcker sig från dem som inte har några invandrare, eller barn till invandrare, till dem som enbart har sådana elever. En grundläggande fråga – dock svår att besvara – är om detta har någon betydelse för integrationen. Tar det längre tid för någon med minoritetsbakgrund att ”känna sig svensk” om man går i en skola som domineras av elever med utländsk bakgrund? Gör segregeringen att attityder och vänskapsband är mer olika majoritetsbefolkningen? På motsvarande sätt kan man undra om fördomar och negativa åsikter om minoritetsgrupper gror i svenskdominerade skolor, där kontakterna över etniska gränser är ovanliga.

Många av de frågor som vi nämnt är beskrivande och de data vi har kan utan tvekan bidra till att belysa dessa – bättre än många existerande datakällor. Andra kräver avancerade analyser och kan ändå knappast besvaras med någon säkerhet. Vi kommer i texten att ange hur långtgående slutsatser man kan dra av våra analyser.

1.3 Utgångspunkter och allmänna överväganden

En av våra utgångspunkter är att tonåringars integration och attityder kan ses som ett lackmuspapper över den framtida utvecklingen. Det finns två farhågor om integrationen. För det första: Om de nya generationerna svenskar (födda i andra länder eller vars föräldrar invandrat) är isolerade från majoritetssamhället, är det sannolikt att de kommer att sakna de sociala nätverk som senare kommer att vara viktiga på den reguljära arbetsmarknaden. Det finns därför en risk för att delar av dessa grupper hamnar i utanförskap – en sådan utveckling kommer utöver denna ojämlikhet nästan säkert att leda till negativa attityder till minoriteter.

För det andra: Om stora delar av majoritetsbefolkningen på motsvarande sätt är isolerade från etniska minoriteter är det troligt att fördomar mot sådana grupper kommer att grundläggas – tidigare forskning talar för att kontakter mellan olika grupper underlättar förståelse och minskar fördomar, trots att relationen mellan segregering och fördomar förstås kan vara mer komplicerad än så. Nätverk och attityder som grundläggs i tonåren kan antas vara formativa, även om det troligen finns en mognadseffekt som gör att attityderna slipas av något och även om nätverk också utvecklas under gymnasie- och högskolestudier.

En annan utgångspunkt är att det är nödvändigt i analyser av etnisk olikhet att också anlägga ett socioekonomiskt perspektiv. Nyinvandrade grupper är överrepresenterade bland arbetslösa och ekonomiskt utsatta; och bland dem som har jobb är det vanligare att dessa jobb är okvalificerade och dåligt betalda. Bland annat som en följd av detta finns det en ganska stor överlappning mellan etnisk och socioekonomisk boendesegregering, som förstås slår igenom på segregering i skolan och därigenom på sociala nätverk och som kan påverka attityder och beteenden. I analyserna är det viktigt att ha kontroll över detta, eftersom vi annars löper risken att tolka socioekonomiska skillnader som etniska.

Våra analyser syftar främst till att redovisa situationen i Sverige, men som så ofta framträder den tydligare ur en internationell synvinkel. Därför kommer vi också i vissa fall att jämföra resultaten för Sverige med dem för England, Tyskland och Holland. Därmed kan vi skilja vad som kan antas vara generella mekanismer från dem som är mer typiskt svenska. Vi kan också få ett perspektiv på om de svenska förhållandena är annorlunda än andra länders. Utförligare tolkningar av länderskillnader ligger dock utanför denna studie.

2. DATAMATERIAL OCH POPULATION

Data kommer från enkätstudien YES! från projektet CIILS4EU och bygger på enkätsvar från åttondeklassare (eller motsvarande årskurser i andra länder) i Sverige, England, Tyskland och Holland, genomförda som intervjuer i skolor under hösten/vintern 2010 och våren 2011 och finansierade genom ett konglomerat av europeiska forskningsråd (NORFACE).

Studien innehöll i varje land sju olika enkäter: en huvudenkät med frågor om skola, fritid, familj och attityder av olika slag (det är den vi använder mest i det följande), en enkät om klasskamrater (sociometri), ett språkligt test (ordförståelse), ett kognitivt test (matrismönster), en enkät om fem närmaste vänner (namngenerator), en enkät till förälder/målsman, samt en enkät till ansvarig lärare.

Totalt är det ungefär 19 000 elever som ingår i YES! Den svenska studien omfattar 5 029 deltagande elever i 129 olika skolor och 251 skolklasser – i de allra flesta skolor har vi intervjuat elever i två skolklasser. Urvalet är ett tvåstegs klusterurval, där vi först dragit skolor (som haft åttondeklasser), därefter klasser inom skolor och därefter intervjuat elever i dessa klasser. På skolnivå är urvalet dessutom stratifierat, genom att vi gjorde ett överurval av invandrartäta skolor för att möjliggöra specialstudier av etniska minoriteter. Statistiska Centralbyrån, som har varit ansvariga för fältarbetet, drog ett slumpmässigt urval av skolor inom vart och ett av fyra stratum (urvalsgrupper), där extremerna bestod av skolor utan etniska minoriteter och skolor i stort sett utan elever med svensk bakgrund. Skolorna kontaktades för att ta reda på hur många åttondeklasser som fanns i varje skola. Av dessa gjordes i sin tur ett slumpmässigt urval av två klasser (där det fanns fler än två) och alla elever i dessa klasser ingick i urvalet. Fördelen med denna urvalsstrategi är att det finns goda möjligheter att studera så kallade omgivningseffekter, till exempel vad den etniska sammansättningen i klassen/skolan betyder, något som vi utnyttjar särskilt i Del IV.

I Tabell 2.1 visas kriterierna för att dela in skolor i olika strata, samt hur deltagande skolor och elever fördelas på dessa. Svarsfrekvensen på skolnivå var mycket hög i den svenska delen av YES! – cirka 92 procent av de skolor som ingick i urvalet deltog i undersökningen (visas ej). De skolor som inte ville delta ersattes av andra skolor som slumpvis drogs ur samma stratum som bortfallet. Bland eleverna i deltagande skolor var svarsfrekvensen 88,2 procent. Det huvudsakliga skälet till individbortfallet är att eleven var från-

varande på grund av sjukdom eller ledighet vid undersökningstillfället. Av Tabell 2.1 framgår att deltagandet var ungefär lika högt i alla fyra strata. För mer detaljerade uppgifter om urvalsförfarandet, se kommande teknisk rapport. Vi bör notera att även om det totala bortfallet i undersökningen är relativt litet finns det ändå bortfall på enskilda frågor. Det gäller särskilt de frågor som låg sent i formuläret, eftersom vissa elever och vissa skolklasser inte hann klart – det finns en viss risk att detta ger något snedvridande resultat, eftersom till exempel elever med språksvårigheter kan antas vara överrepresenterade i denna bortfallsgrupp.

Utifrån fördelningarna över deltagande elever som visas i Tabell 2.1 är det tydligt att urvalsförfarandet föll väl ut när det gäller representationen av elever i skolor med olika invandratäthet (segregeringsgrad). Av totalt 5 029 deltagande elever går 1 241 i skolor med den högsta andelen elever med utländsk bakgrund (60 procent eller mer). Även det stratum med näst högst invandratäthet har ett stort antal svarande elever. Det här innebär att YES! är ett datamaterial som möjliggör statistiskt säkra skattningar av skillnader mellan etniska grupper i skolor med hög grad av invandratäthet. I den nedersta delen av Tabell 2.1 kan vi också se att elever med utländsk bakgrund (vi beskriver definitioner i nästa avsnitt samt i Underbilaga A) är antalsmässigt väl representerade bland de elever som deltar i undersökningen. Det gäller både totalt sett och fördelat på olika strata, med undantag av att det är för få elever med invandrarbakgrund i det mest svensktäta stratomet.

Vi vill genom våra analyser kunna göra generaliseringar till populationen, i vårt fall åttondeklassare i Sverige läsåret 2010/11 – vårt urval ska vara ett Sverige i miniatyr för denna grupp. Urvalsförfarandet har två konsekvenser i detta sammanhang. Den ena är att vi i beskrivande tabeller och figurer använder en designvikt för att kompensera för överurvalet av invandratäta skolor – vi har helt enkelt för många barn från minoritetsbakgrund i våra data och dessa ”vägs ner” för att inte resultaten ska snedvridas. (Denna vikt används dock inte alltid i analyser där strata finns med som oberoende variabel i modellen.)

Den andra konsekvensen med urvalet är att vi dragit kluster, vilket innebär att elever är mer lika i olika avseenden än om vi dragit elever slumpmässigt i hela gruppen åttondeklassare i Sverige. När man i statistiska modeller (av typen regressions- eller logistisk analys) skattar ”effekter” av olika variabler (t.ex. etnisk bakgrund) är ett antagande att observationsenheterna (eleverna) är oberoende.

Elever i samma klasser och skolor är dock inte oberoende – de kan till exempel påverkas av gemensamma lärare eller av varandra, eller av att de dragits till skolan av något speciellt skäl. Detta kompenseras vi genom att använda så kallade robusta standardfel (klustrade på skolklasser).

Tabell 2.1 Det svenska urvalet i YES!. Deltagande på skolnivå, skolklassnivå och individnivå fördelat på stratum. Oviktade värden

	Stratum				Total
	1	2	3	4	
Andel elever i åk 8 med utländsk bakgrund^a	0–9 %	10–29 %	30–59 %	60–100 %	
Skolor					
Deltagande skolor. Antal.	23	36	35	35	129
Skolklasser					
Deltagande skolklasser. Antal.	47	71	69	64	251
Elever^b					
Elever i urvalet. Antal.	889	1 880	1 557	1 373	5 699
Deltagande elever. Andel.	87	89	89	88	88
Totalt antal svarande elever	894	1 445	1 449	1 241	5 029
Andel svarande elever fördelat på olika strata. Radprocent.	8	29	29	25	100
<i>Antal svarande elever i olika etniska grupper</i>					
Majoritetsbefolkningen ("Sverige")	851	1 249	968	301	3 369
Norden, Östeuropa, övrig "väst"	19	50	74	97	240
Sydeuropa	3	44	110	155	312
Mellanöstern	5	52	177	410	644
Afrika/Asien/Sydamerika	16	49	118	272	455

^a För definition, se Underbilaga A under rubriken "Andel med utländsk bakgrund i skolan".

^b Elever i deltagande skolklasser.

3. CENTRALA BEGREPP OCH VARIABLER

Vi kommer genomgående i våra analyser att kontrastera ungdomar med svensk bakgrund – ”majoritetsbefolkningen” – och med utländsk bakgrund – ”etniska minoriteter” (vilket är en något oegentlig benämning, eftersom vi oftast har information om födelseland och inte etnicitet). Den förra gruppen är definierad som svenskfödda ungdomar vars båda föräldrar är svenskfödda (eller den ena, om vi bara har uppgift om denne; barn som adopterats från utlandet räknas också som svenskfödda). Etniska minoriteter är i sin tur uppdelade efter geografiskt/kulturellt område och generation. I många analyser använder vi en kombination av etnisk bakgrund och generation.

Etnisk bakgrund är huvudsakligen begränsad till att gälla ursprungsländer (för eleven eller dennes föräldrar). Eftersom invandringen till Sverige under de senaste decennierna medfört en stor diversifiering av etniska grupper (vi har över hundra olika uppgivna födelseländer för föräldrarna) måste vi slå ihop många grupper till större enheter för att få tillräckliga bastal. Det är omöjligt att göra detta på något teoretiskt meningsfullt sätt, utan att behöva laborera med olika indelningar för olika frågor, och vi har valt det mest använda alternativet, att dela in urvalet i geografiskt/kulturellt närbelägna kategorier.

Figur 3.1 visar en relativt detaljerad indelning av etniska minoriteter (fortsättningsvis använder vi flera varianter av sammanslagningar av grupperna). Mer detaljerade definitioner visas i Underbilaga A. Vi har här använt en vikt för att kompensera för överurvalet av invandrartäta skolor. Viktade procent är alltså skattningar av hur det ser ut i populationen åttondeklassare och baseras därför inte på de antal som visades i Tabell 2.1, som ju visade hur vårt urval ser ut. Av figuren framgår att gruppen etniska minoriteter domineras av barn från Mellanöstern och Sydeuropa (som i sin tur huvudsakligen består av grupper från Balkan) – tillsammans utgör de ungefär hälften.

Figur 3.2 visar fördelningen av invandrgenerationer, vilka är konstruerade efter följande principer: de som själva invandrat är ”första generationens” invandrare; de som är födda i Sverige men vars båda föräldrar är födda utanför Sverige (eller den enda föräldern) betecknar vi som ”andra generationens” invandrare (eller ”barn till utlandsfödda”). Tredje generationen utgörs av dem som har två svenskfödda föräldrar som i sin tur har utlandsfödda föräldrar.

Ungefär 30 procent av alla elever som år 2010/11 gick i åttonde klass i Sverige hade någon form av utländskt påbrå, definierat som dessa tre generationer plus dem med blandad härkomst i första och andra generation. Fortsättningsvis använder vi samma definition av etnisk minoritetsbakgrund som i Figur 3.1, dvs. enbart första och andra generationen inkluderas i etniska minoritetsgrupper.

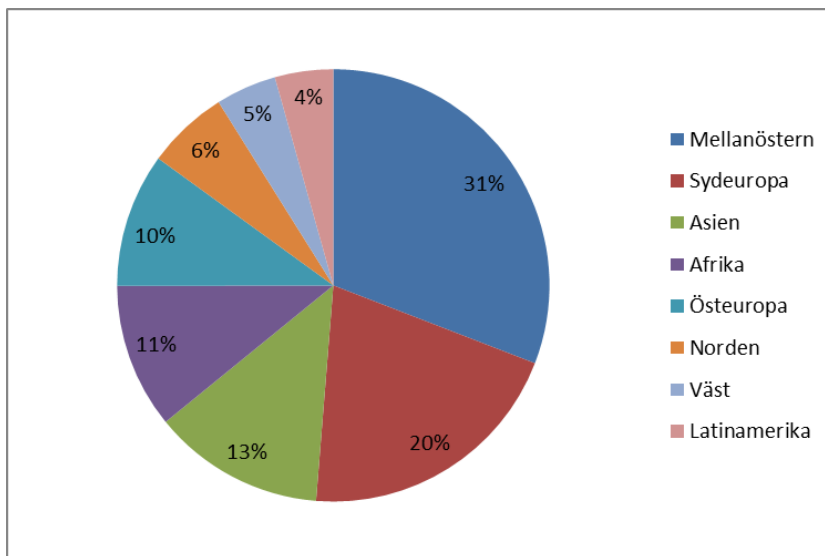
Ett tema som återkommer framgent är skillnaden i attityder och beteende efter graden av skolsegregering, definierad efter våra urvalsstrata (jfr. Tabell 2.1). Figur 3.3 visar den etniska sammansättningen i olika segregerade skolmiljöer. Den multikulturella prägeln på svenska skolor framgår tydligt i de mest segregerade skolorna: det är ingen etnisk minoritet som dominerar, men många är representerade (förstås många fler än vi visar eftersom vi också använder sammanslagningar). Dock finns det en tendens att de invandratäta skolorna numera har ett relativt stort inslag av elever med ursprung i Mellanöstern. (Mer detaljerade analyser av segregeringen följer i avsnitt 11.)

I flera analyser vill vi kontrollera för socioekonomisk bakgrund, i allmän betydelse. Sådan bakgrund, som till stor del fångar resurser i föräldrahemmet, kan i sig ha samband med attityder och beteende. Om vi vill söka skatta renodlade samband mellan etnisk bakgrund och olika utfall är det därför ofta en god idé att på statistisk väg kontrollera för olika mått för detta: framför allt föräldrarnas högsta utbildning; hushållets dominerande klassposition; dess sammanlagda inkomst. Dessutom kontrollerar vi i flera fall för familjetyp (för att urskilja enföräldershushåll och ombildade familjer) och vi använder också information om föräldrars arbetslöshet. Definitionerna av dessa kontrollvariabler framgår av Underbilaga B. Det bör noteras att vi inte alltid använder alla dessa bakgrundsmått, eftersom vissa av dem inte har någon statistiskt signifikant effekt (de är också korrelerade inbördes, vilket gör att det ofta räcker med ett eller två av dem).

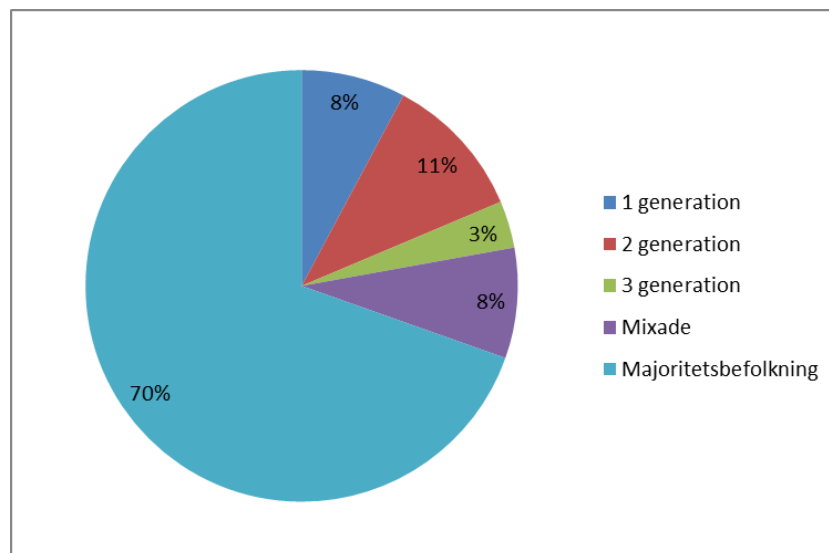
Tabell 3.1 visar fördelningen av vissa bakgrundsvariabler över etniska grupper. Det framgår tydligt att barn från etniska minoritetsgrupper har svagare hemresurser: deras föräldrar är oftare lågutbildade och har överlag en mindre resursstark social position. Med undantag för barn med ursprung från Afrika, Latinamerika samt övriga Asien (dvs. utom Mellanöstern), lever barn från minoritetsgrupperna oftare i familjer med två ursprungliga föräldrar.

Våra utfallsvariabler förklaras efterhand, i samband med att analyserna presenteras.

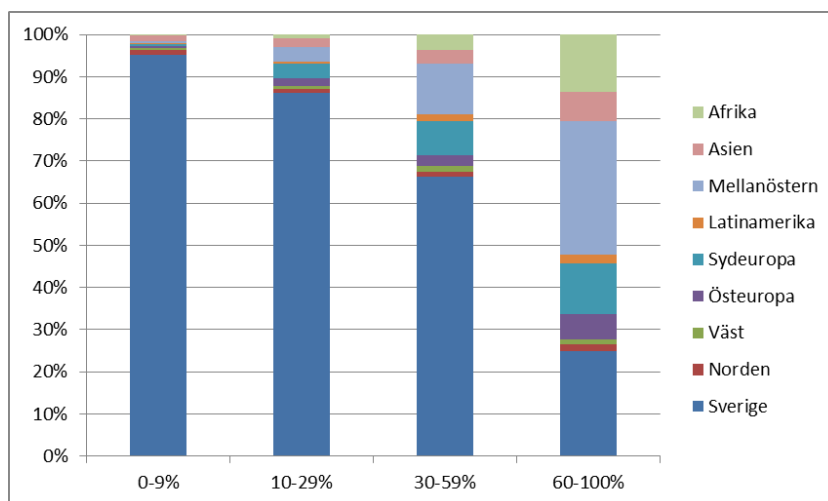
Figur 3.1 Sammansättning av elever efter etnisk bakgrund (enbart första och andra generationens invandrare). Viktade procent. N=1 651

Figur 3.2 Sammansättning av etniska majoritets- och minoritetsgrupper efter generationsstatus. Viktade procent. N=4 915

Figur 3.3 Den etniska sammansättningen i urvalets fyra strata (bestämd av andelen elever i åk 8 med utländsk bakgrund) i YES!
Viktade procent. N=5 020

Tabell 3.1 Fördelningen av vissa bakgrundsvariabler över etniska grupper.
Viktade procent. N=4 826–5 020

Exempel på karakteristika i hembakgrunden	Etnisk bakgrund					Totalt
	Sverige	Norden/ Väst/Öst- europa	Syd- europa	Mellan- östern	Afrika Latinam Asien	
Lågutbildade föräldrar	3	11	11	20	23	5
Universitetsutbildade föräldrar	28	22	9	22	21	26
Arbetarhem	26	44	59	44	49	30
Högre tjänstemannahem	25	12	6	17	17	23
Bor ej med två föräldrar	34	37	24	19	45	34

DEL II. ETNISK INTEGRATION

Det är självklart att integration är viktig för invandrares chanser i det nya landet, liksom för bemötandet de får av majoritetsbefolkningen – integration är därmed ett intressant fenomen att studera. Det är samtidigt viktigt att redan från början slå fast att det finns en stor skillnad mellan integration och assimilering. Sverige försvär sig numera åt en integrationspolitik som bygger på tolerans för och samexistens med andra kulturer (mångkulturalism) och inte åt en politik som syftar till att göra invandrare till ”svenskar” i en kulturell mening. Här är det värdefullt att skilja mellan den kulturella och sociala integrationen å ena sidan, och den strukturella å den andra. Invandrares övertagande av ”svenska” traditioner (ofta baserade på kristna/protestantiska seder) och deras sociala integration måste bero på deras egen vilja. Den strukturella integrationen i form av jämlikhet i chanser – vilket kan tolkas bland annat som likvärdighet i skolan och jämlikhet på arbetsmarknaden – är dock ovillkorligen normativ. Vi kan alltså inte utvärdera hur integrationsmässigt ”framgångsrikt” ett värdland är i termer av kulturell integration; men definitivt när det gäller strukturell integration (vi bortser här från problemet att skilja frivillig från påtvingad isolering, eller segregering).

I vår undersökning av skolelever kommer frågan om integration framför allt att beröra ”frivilliga” former, nämligen kulturell och social integration, och vi kan inte utvärdera hur ”lyckad” integrationen av ungdomar från minoritetsgrupper är. Vi studerar etnisk identitet, attityder till integration, jämställdhet och tolerans, sociala relationer, samt religiositet. I alla dessa analyser är frågan *hur lika* etniska minoriteter och majoritetsgruppen är. Här finns det två olika ingångar till hur vi ska se på frågan om integration.

Först och främst kan man tänka sig att bemötandet av olika invandrargrupper spelar in för i vilken grad dessa blir integrerade och kommer att identifiera sig med värdlandet (Portes och Rumbaut 2001). Detta kan skilja mellan arbetskraftsinvandrare och flyktinginvandrare, men också inom grupper, exempelvis genom att vissa får en svår start i värdlandet, med årtal i flyktingförläggningar eller liknande. Direkt diskriminering, favorisering, eller nepotism kan försvåra integrationen, även i fall där minoriteterna vill bli integrerade, och exempelvis leda till problem på arbetsmarknaden. Vi har tyvärr inte möjlighet att skilja egenvalt bibehållande av en etnisk

identitet från en påtvingad version, så vår framställning blir i den meningen beskrivande.

För det andra kan kulturell och social integration (här alltså i betydelsen etnisk identitet, religion, attityder samt sociala nätverk) ha reella konsekvenser för ungdomar. Det är troligt att individer och grupper som inte känner sig som svenska trots lång tid i landet, eller som har attityder och trosuppfattningar som skiljer sig från majoritetsbefolkningens (och andra minoritetsgruppers), kan komma att bli bemötta med skepsis eller fördomar. Om majoritetsbefolkningen inte vill umgås med invandrare försvåras förstås också den strukturella integrationen, eftersom minoriteternas resurser i form av nätverk försvagas (jfr. Lin 2001). Likhetsargumentet betyder att bibehållandet av en egen kultur, och framför allt avståndstagandet till värdlandets, kommer med en risk: människor (och det gäller majoritetsbefolkningen såväl som minoritetsgrupperna) är ibland fördomsfulla och etnocentriska.

Vi kan alltså se stora poänger med att studera kulturell och social integration bland ungdomar, även om vi inte kan ge detta en normativ innebörd. Men frågan är hur vi bäst gör det. Först och främst redovisar vi helt enkelt likheter och skillnader mellan olika etniska grupper. Sedan är det intressant att se huruvida svenskfödda minoritets elever ("andra generationens" invandrare) i högre grad än utlandsfödda ungdomar känner sig som svenska, hyser liknande attityder, etcetera. Vi använder här *invandrageneration* som en indikator på integration. Det är dock inte oproblematiskt och det är värt att vara uppmärksam på att första och andra generationens invandrare skiljer sig när det gäller den etniska sammansättningen. Vissa grupper, exempelvis flyktingar från före detta Jugoslavien samt från Turkiet återfinns främst i andra generationen (deras föräldrar kom till Sverige innan de föddes, år 1996). Andra, bland annat de från Irak, Somalia och Afghanistan, har en större representation i första generationen.

4. ETNISK IDENTITET

En av de mer klassiska indikatorerna på integration är etnisk identitet, enligt devisen att när man känner sig som svensk har man också blivit det. Forskning inom detta område visar dock att identiteten kan vara komplex. Många invandrare har en tudelad eller tvetydig identitet, något som kan skapa stress enligt vissa psykologiska

teorier, men som också kan ses som en styrka: att exempelvis känna sig hemma i två kulturer kan både vara berikande och ge stöd. Det finns knappast något normativt argument för att invandrare så småningom bör känna sig som svenskar, som nämnts ovan, men likväl är måttet en god indikator på ("kulturell") integration i rent beskrivande mening.

4.1 Att känna sig som svensk

Hur stor andel av ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund identifierar sig då själva som svenska, och hur starkt känner de att de tillhör någon eventuell annan grupp? Frågan som vi använder för att mäta svensk identitet lyder "I vilken utsträckning känner du dig som svensk?" och eleverna har här kunnat välja mellan fyra alternativ: "Mycket stor", "Ganska stor", "Inte så stor" och "Inte alls stor". Frågan om styrkan hos en eventuell annan etnisk identitet ställs i samband med att vi har frågat eleven om hon eller han känner att de tillhör någon annan grupp (eller grupper) än svenskar. De som har angett någon sådan grupptillhörighet har fått följdfrågan: "I vilken utsträckning känner du att du hör till den här gruppen", med samma svarsalternativ som för frågan om svensk identitet ("Mycket stor", "Ganska stor", "Inte så stor" och "Inte alls stor"). De som har svarat att de känner sig tillhöra flera andra etniska grupper än den svenska har ombetts svara för den grupp som de i störst utsträckning känner att de tillhör.

I Figur 4.1 visas de som säger sig känna sig som svenska i "mycket stor" utsträckning. Mellan två tredjedelar och tre fjärdedelar av de elever som har svenskfödda föräldrar har valt det här alternativet. Över en fjärdedel av de elever som har svenska föräldrar uppger alltså *inte* att de känner sig som svenska i "mycket stor" utsträckning. I grupperna som själva invandrat eller har föräldrar som har invandrat varierar dessa andelar mellan fem och strax under tjugo procent.

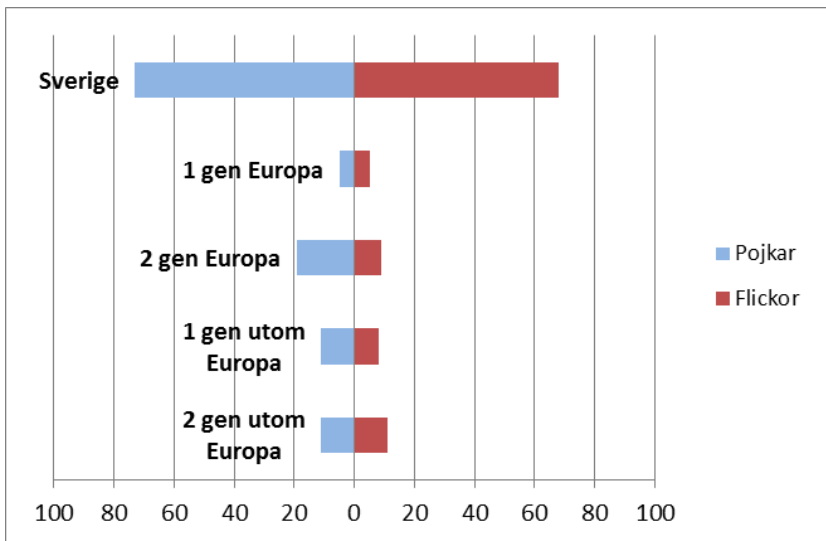
När vi inkluderar även de som har svarat att de känner sig som svenska "i ganska stor utsträckning" (Figur 4.2) ser vi att andelarna bland dem med svenskfödda föräldrar stiger till 97 procent. Det verkar med andra ord vara en rimligare indikator på svensk identitet att någon känner sig svensk i "mycket stor" *eller* "ganska stor" utsträckning. Med detta kriterium blir det också betydligt vanligare bland dem med utländsk bakgrund att identifiera sig som svensk,

och andelarna varierar här från 52 till 58 procent bland barn som själva har invandrat, och 62 till 73 procent bland dem vars föräldrar har invandrat. Här finns en tydlig, om än inte dramatisk, tendens till integration: andelen som känner sig svenska är systematiskt högre bland andra generationens invandrare, det vill säga bland de som själva är födda i Sverige.

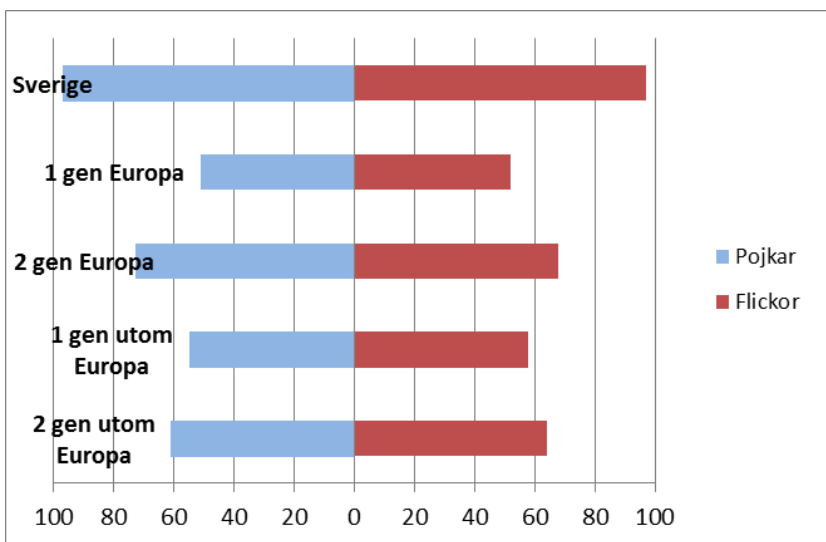
För att kontrollera för sammansättningseffekter genomför vi en multivariat analys (logistisk regression) av benägenheten att identifiera sig som svensk i ganska eller mycket stor utsträckning (Tabell 4.1). Vi kontrollerar för familjebakgrund (föräldrars utbildning, familjetyp) och skolans segregeringsgrad (modell 2), samt ytterligare för religiositet och religiös tillhörighet (modell 3). Kontrollvariablerna har väntade, men ganska svaga effekter och mönstret av skillnader mellan etniska grupper och generationer kvarstår – det mönster som innebär en viss förhöjd benägenhet för minoritetsgrupperna att identifiera sig som svensk om man själv är född i Sverige.

I de skolor där andelen med utländsk bakgrund i skolan är hög, känner sig elever i mindre grad som svenskar. Vi måste dock vara försiktiga med att tolka detta i kausala termer – frågan beaktas ånyo i Del IV, där vi fördjupar analyserna av omgivningseffekter.

Figur 4.1 Andel som känner sig svenska ”i mycket stor utsträckning”. Viktade procent. N=4 674

Figur 4.2 Andel som känner sig svenska ”i ganska eller mycket stor utsträckning”. Viktade procent. N=4 674

Tabell 4.1 Logistisk regression över att "känna sig svensk" i ganska eller mycket stor utsträckning, på kön, etnisk bakgrund, familjebakgrund, samt religiositet och religion. Tabellen visar procentenheters avvikelse från referensgrupperna genererade med *average marginal effects* (b) och robusta standardfel (s.e.). Oviknade estimat. N=4 394

Att känna sig svensk i ganska eller mycket stor utsträckning	Modell 1.		Modell 2.		Modell 3.				
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.			
<i>Kön</i>									
Pojkar (ref.)	0,00	-	0,00	-	0,00	-			
Flickor	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01			
<i>Etnisk bakgrund</i>									
Sverige (ref.)	0,00	-	0,00	-	0,00	-			
1 gen Europa	-0,39	***	0,04	-0,32	***	0,04	-0,30	***	0,04
1 gen utom Europa	-0,41	***	0,03	-0,33	***	0,03	-0,29	***	0,03
2 gen Europa	-0,31	***	0,03	-0,26	***	0,03	-0,24	***	0,03
2 gen utom Europa	-0,35	***	0,02	-0,26	***	0,03	-0,23	***	0,03
<i>Föräldrars utbildning</i>									
Ingen/grundskola (ref.)			0,00	-	0,00	-			
Gymnasium/kort postgymnasial			0,00	0,02	0,00	0,02			
Kort högskola			0,02	0,02	0,02	0,02			
Lång högskola			0,01	0,02	0,01	0,02			
<i>Familjetyp</i>									
Två ursprungsför. (ref.)			0,00	-	0,00	-			
Ombildad			-0,05	**	0,02	-0,06	**	0,02	
Ensamstående			-0,03	*	0,01	-0,03	**	0,01	
Annan			-0,01		0,03	-0,02		0,03	
<i>Andel med utländsk bakgrund i skolan</i>									
0–9 % (ref.)			0,00	-	0,00	-			
10–29 %			-0,03	*	0,02	-0,03	*	0,02	
30–59 %			-0,07	***	0,02	-0,07	***	0,02	
60–100 %			-0,11	***	0,02	-0,10	***	0,02	
<i>Religion</i>									
Ingen religion (ref.)					0,00	-			
Kristendom					-0,02	0,01			
Islam					-0,02	0,02			
Annan					0,01	0,02			
<i>Religiositet (religionen "mycket viktig")</i>									
					-0,04	**	0,01		

***p<0,001 **p<0,01 * p<0,05

4.2 Att ha dubbla etniska identiteter – eller ingen

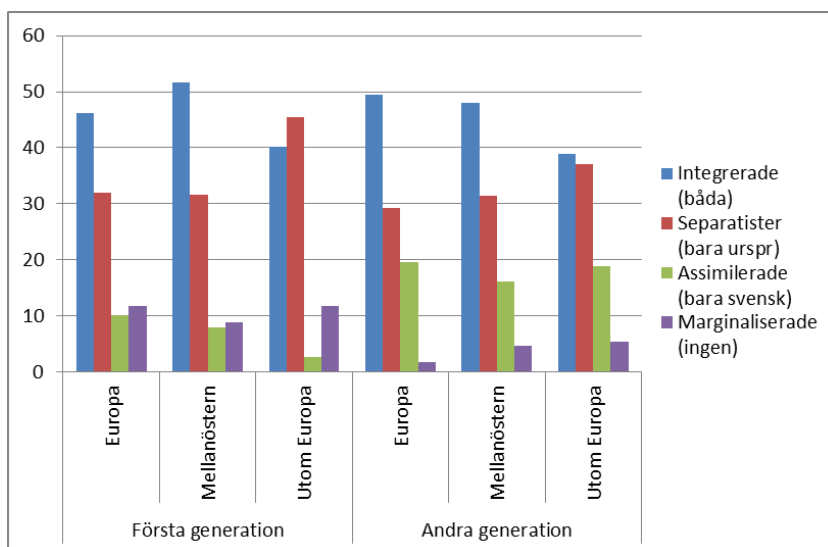
Etniska minoriteters anpassning till en majoritetskultur innebär en process där identitetsskapandet för unga blir svårförutsägbart, eftersom flera möjligheter finns till etniska identiteter (jfr. Phinney 1990). Berry, Trimble och Olmedo (1986) har föreslagit en enkel modell som möjliggör för dubbla etniska identiteter (en försvenskad variant visas i Figur 4.3) – och också för möjligheten att leva utan en etnisk identitet. Figur 4.4 visar andelen i olika etniska minoritetsgrupper som finns i de fyra grupper som identifieras i Figur 4.3.

Figur 4.3 En modell över möjliga etniska identiteter bland minoritetsgrupper. Viktade procent. N=1 079

Känner sig svensk	Har annan etnisk identitet än svensk	
	Ja (ganska/mycket)	Nej
Ja (ganska/mycket)	Integrerade (dubbel etnisk identitet)	Assimilerade (bara svensk identitet)
Nej	Separatister (bara annan identitet)	Marginaliserade (ingen stark etnisk identitet)

Figur 4.4 visar att förhållandevis många från minoritetsbakgrund – mellan 40 och 50 procent – verkligen svarar att de har dubbla etniska identiteter, medan en liten minoritet inte uppger någon. Det finns en tydlig integration över generationer när det gäller assimilerade, förstått som andelen som enbart säger sig ha en svensk identitet. Den delen är upp mot 20 procent för etniska minoriteter som själva är födda i Sverige, men bara mellan 3 och 10 procent för elever som själva invandrat. Å andra sidan är det en ännu större grupp (30 till 37 procent) som även i andra generationen enbart har en "icke-svensk" etnisk identitet.

Figur 4.4 Andel med olika etniska identiteter bland minoritetsgrupper. Viktade procent. N=1 072

5. ATTITYDER TILL INVANDRARES INTEGRATION OCH SVENSKFÖDDAS MOTTAGANDE

En indikator på hur välvilligt (alternativt njuget) svenskfödda ser på invandrare och på deras integration i det svenska samhället är i vilken grad man menar att invandrare bör anpassa sig till svenska vanor och traditioner – och i motsvarande grad hur beredvillig majoritetsbefolkningen är att acceptera invandrades seder och bruk. En inflytelserik beskrivning av processen som möter invandrare i det nya samhället är den som Berry (t.ex. 2005) föreslagit, mycket i linje med den modell för etnisk identitet som presenterades ovan. Berry menar att invandrades strategier efter två dimensioner bestämmer hur denna anpassningsprocess ("acculturation process") kommer att se ut. Den ena dimensionen handlar om huruvida invandrare vill behålla sin egen kultur eller lämna den; den andra om gruppen vill interagera med andra grupper eller hålla sig för sig själv. Av positioneringen efter dessa båda dimensioner kan man härleda fyra strategier, enligt Figur 5.1.

Figur 5.1 En teoretisk modell av invandrades integration i värdsamhället

	Behålla sin kultur	Överge sin kultur
Samverka med andra	Integration (Multikulturalism)	Assimilation (Smältdegel)
Hålla sig för sig själv	Separation (Segregation)	Marginalisering (Exklusion)

Dessa olika strategier motsvaras av fyra ideologier i det omgivande samhället, här satta inom parentes. Den viktigaste politiskt-ideologiska förflyttningen i Figur 5.1 har i Sverige (och i en del andra länder) skett från ett, inte alltid uttalat, mål om assimilation till ett mål om multikulturalism. Detta har förstås accentuerats av att många invandrare kommer som flyktingar från länder där de utsatts för förtryck och där deras syfte just är att behålla (kanske t.o.m. rädda) sin kultur. Den moderna risken motsvaras då av att en grupp som vidhåller sin kultur också lättare både väljer och blir utsatta för segregation, medvetet eller omedvetet, och att den kan bli föremål för negativa attityder. Sådana attityder kan uppkomma därför att gruppen helt enkelt är annorlunda (kulturellt, religiöst, samt när det gäller lätt identifierbara saker som klädsel), för att avvisandet av värdlandets kultur betraktas som en negativ hållning, eller för att värdlandets infödda känner rädsla inför det som är främmande och uppfattar andra grupper som hot (rädsla och hot är grunden i flera socialpsykologiska teorier, t.ex. ITT, "the integrated threat theory of prejudice", se Stephan och Stephan 1996).

Berrys modell har blivit utsatt för olika typer av kritik, bland annat för oklarheter med att definiera marginalisering och för att inte beakta majoritetsbefolkningens eventuella anpassning till och reaktioner på invandrarnas kultur och strategier. Den amerikanska traditionen, som konventionellt beskrivs som en smältdegel, det vill säga en blandning av olika kulturer, finner exempelvis ingen enkel plats i Berrys modell (i den cell där den finns borde "uppblandning" vara ett mer adekvat uttryck). Dock förefaller framför allt frågan om assimilation eller integration (multikulturalism) vara central i många diskussioner i dagens västliga samhällen, speciellt i relation till invandring som kommer från mer "främmande" kulturer – forskning visar till exempel att många uppfattar den muslimska kulturen som främmande (för svenska resultat om ungdomars attityder till muslimer, se Otterbeck och Bevelander 2006).

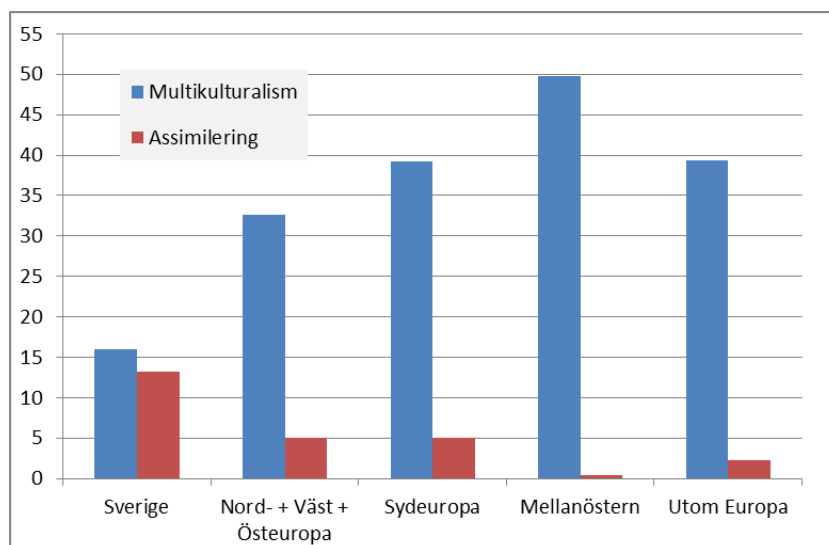
I YES! ställs fyra attitydfrågor som tar hänsyn till både minoriteternas och majoritetens öppenhet till andra kulturer och deras inställning till att behålla den egna kulturen ("kultur" här definierad som "kultur och traditioner"). Varje fråga har fem svarsalternativ, från "instämmer absolut" till "instämmer absolut inte", med "varken eller" som ett mittenalternativ. Utifrån svaren på två av dessa påståenden definierar vi multikulturalism och assimilering som två olika former av relationer mellan invandrare och värdssamhälle:

Multikulturalism = instämmer både i att svenskar bör behålla sin kultur och i att invandrare bör behålla sin kultur.

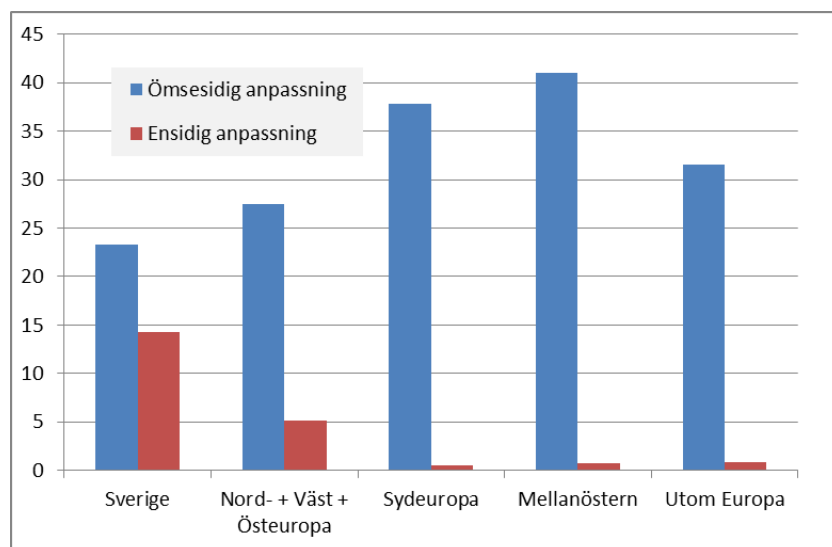
Assimilering = instämmer i att svenskar bör behålla sin kultur, men tycker inte att invandrare bör behålla sin kultur.

I båda fallen slår vi ihop svarsalternativen "instämmer absolut" och "instämmer", respektive "instämmer absolut inte" och "instämmer inte". Hur vanligt är det i majoritetsbefolkningen att förespråka multikulturalism – och om inte, är då alternativet att man vill att invandrare ska assimileras? Hur ser ungdomar med utländsk bakgrund själva på frågan om integration och assimilation? Figur 5.2 ger svar.

Figur 5.2 Andel från olika etniska grupper som förespråkar multikulturalism respektive assimilering. Viktade procent. N=4 490

Figur 5.3 Andel från olika etniska grupper som förespråkar olika typer av anpassning. Viktade procent. N=4 490

Figur 5.2 visar andelen som förespråkar multikulturalism respektive assimilering uppdelat på etnisk tillhörighet (vi använder inte generation här eftersom det knappast fanns några skillnader inom etniska grupper). Det är inte någon stor majoritet för någon av de kategorier vi definierade – de flesta ungdomar har ingen klar uppfattning i frågan. Det är dock slående att den reaktion man kanske skulle kunna tänka sig från majoritetsbefolkningen, att tycka att invandrare borde assimileras till någon slags ”svensk” kultur, är ovanlig: ungefär lika många föredrar multikulturalism. Tanken på assimilering är mycket ovanlig bland ungdomar med utländsk bakgrund, i stort sett obefintlig bland dem med utomeuropeisk bakgrund.

En fråga som gränsar till den om assimilering är den om invandrarens anpassning till värdlandets kultur och om majoritetsbefolkningens acceptans och kanske positiva mottagande av invandrarnas kultur(er). Två påståenden i YES! berör denna dimension, ett som gäller om svenskar ”bör vara öppna för kultur och traditioner som invandrare kommer med” och ett om invandrare ”ska anpassa sig till det svenska samhället”. Återigen skapar vi två kategorier:

Ömsesidig anpassning = instämmer i att invandrare ska anpassa sig, men menar också att svenskar bör vara öppna för influenser.

Ensidig anpassning = instämmer i att invandrare ska anpassa sig men tycker inte att svenskar ska vara öppna för influenser från invandrarnas kultur.

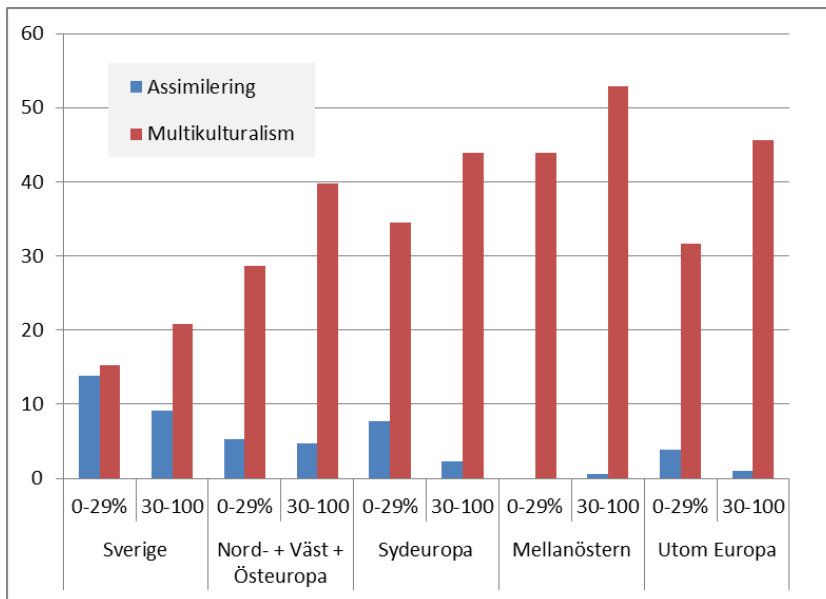
Ungefär som för assimilering uttrycker 15 procent av majoritetsgruppen åsikten att invandrarna bör anpassa sig ensidigt till det svenska samhället (Figur 5.3). Detta är dock en ståndpunkt som är långt ovanligare än den om ömsesidig anpassning, där ungdomar med svensk bakgrund är öppna för intryck också från andra kulturer: 23 procent uttrycker detta. Bland ungdomar med utländsk bakgrund är, kanske inte så överraskande, ömsesidigheten den dominerande attityden – en åsikt som rimmar väl med inställningen om multikulturalism. (Här kan vi nämna att 17 procent av barn med utomeuropeiska rötter förespråkar en öppenhet från svenskarna men inte en anpassning från invandrarna.)

5.1 Attityder till integration i skolor med olika andel etniska minoriteter

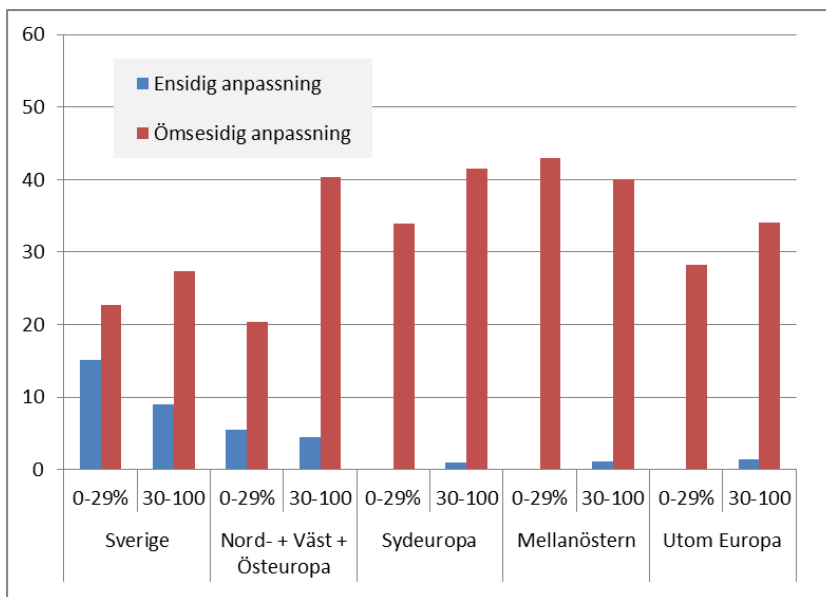
Det ligger nära till hands att anta att de åsikter som ligger närmast de etniska minoriteternas också är vanliga i skolor där dessa grupper dominerar. En beskrivning av detta ges i Figur 5.4 och 5.5.

Mönstret i båda figurerna är det samma: Ju högre densitet av etniska minoriteter i en skola, desto tydligare blir det att eleverna föredrar multikulturalism respektive ömsesidig anpassning. Observera att detta alltså inte bara beror på att det går fler barn från minoritetsgrupperna i dessa skolor – i stället avslöjar figurerna just att varje etnisk grupp (av de fem vi visar) uppvisar samma tendens när det gäller inställningen till dessa frågor. Figur 5.4 och 5.5 är beskrivande, och vi kan inte omedelbart dra slutsatsen att omgivningen i skolan påverkar attityderna – detta kommer att analyseras närmare i Del IV.

Figur 5.4 Andelen från olika etniska grupper som förespråkar multikulturalism respektive assimilering, uppdelad efter skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Viktade procent. N=4 488

Figur 5.5 Andelen från olika etniska grupper som förespråkar olika typer av anpassning, uppdelad efter skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Viktade procent. N=4 490

5.2 Sammanfattning – attityder till integration

De indikatorer som vi använt här ska inte övertolkas. Det handlar om åsikter som hos åttondeklassare mycket väl kan vara preliminära, även om diskussioner om etniska skillnader, multikulturalism och anpassning till svenska förhållanden förstås förekommer i grundskolan. De påståenden som våra resultat bygger på är heller inte helt entydiga – till exempel kan man mena olika saker när man instämmer i påståendet att invandrare bör anpassa sig till det svenska samhället (allt från att följa svensk lag till att fira svensk julafton). Genom att kombinera två olika påståenden menar vi dock att kategorierna inte är lika känsliga som enskilda påståenden kan vara.

En försiktig slutsats är att en relativt liten minoritet av majoritetsbefolkningen (cirka var sjunde 14-åring) uttrycker åsikter som kan tolkas som att ansvaret för den kulturella integrationen vilar på invandrarna: de ska anpassa sig, medan svenskar inte behöver göra det; de ska överge sin kultur medan svenskarna ska hålla fast vid sin. Detta förefaller vara en låg andel, speciellt med tanke på att dessa åsikter i sig inte kan tolkas som främlingsfientlighet – man behöver till exempel inte vara emot att invandrare kommer till Sverige för att ha dessa åsikter, utan mena att de som kommer har ett ansvar för att anpassa sig, bland annat kulturellt. En sådan inställning kan paras med stor tolerans mot invandringen i sig.

Medan inställningen att invandrare bör anpassa sig alltså är ganska ovanlig är även entusiasmen för multikulturalism, som vi definierat den här, ganska begränsad i majoritetsbefolkningen – dock lika stor som förespråkandet av kulturell assimilering. Där emot verkar inställningen att svenskar bör vara öppna för invandrarnas kulturer klart dominera den om ensidig anpassning. En ömsesidig anpassning har också stort stöd i invandrargrupper, även om där också finns en minoritet som menar att invandrare inte ska anpassa sig till det svenska samhället, en påminnelse om att frågan om kulturell integration är långt ifrån enkel.

6. SOCIALT UMGÄNGE OCH RELATIONER ÖVER ETNISKA GRÄNSER

Den kanske mest naturliga indikatorn på integration handlar om socialt umgänge och sociala relationer. Likväl vet vi relativt lite om umgänget mellan individer från olika etniska grupper i Sverige. Vi vet heller inte om sådant umgänge följer möjlighetsstrukturen – elever från majoritetsgruppen umgås med dem från minoritetsbakgrund för att det finns så många av dem i deras skola, för att ta ett närliggande exempel – eller om det är ett aktivt vänval.

Båda dessa dimensioner av det sociala umgänget mellan etniska grupper – den faktiska nivån respektive graden av aktiva vänval – kan antas vara viktiga indikatorer, fast på lite olika sätt. Oavsett orsak är många interetniska vänskapsband troligen av godo för förståelsen mellan grupper och leder till minskade fördomar och minskad främlingsfientlighet – och möjligen också, i förlängningen, till minskad diskriminering. Detta kan, om det kan ledas i bevis, ses som ett starkt argument mot etnisk segregering (vi återkommer till den frågan i Del IV).

6.1 Sociala relationer över etniska gränser: Vänner i allmänhet

Vi börjar analyserna av vänskapsbanden med en beskrivande bild. I YES! finns det uppgifter om sociala relationer i fyra olika former. Vi börjar med den som är allmän: ”Tänk nu på *alla* dina vänner: Hur många av dem har...svensk bakgrund? ...utländsk bakgrund?” I en förklaring under frågan står också ”Med utländsk bakgrund menar vi någon som är född utomlands eller som har minst en förälder som är född utomlands” – det är alltså en ganska inkluderande definition (i våra egna klassificeringar kallar vi dem med en utlandsfödd och en svenskfödd förälder ”mixade” och slår oftast ihop dem med majoritetsbefolkningen). Frågan har fem svarsalternativ, men vi använder här bara ändkategorierna ”Nästan alla eller alla”, samt ”Inga eller mycket få”. En beskrivande bild ges av Figur 6.1.

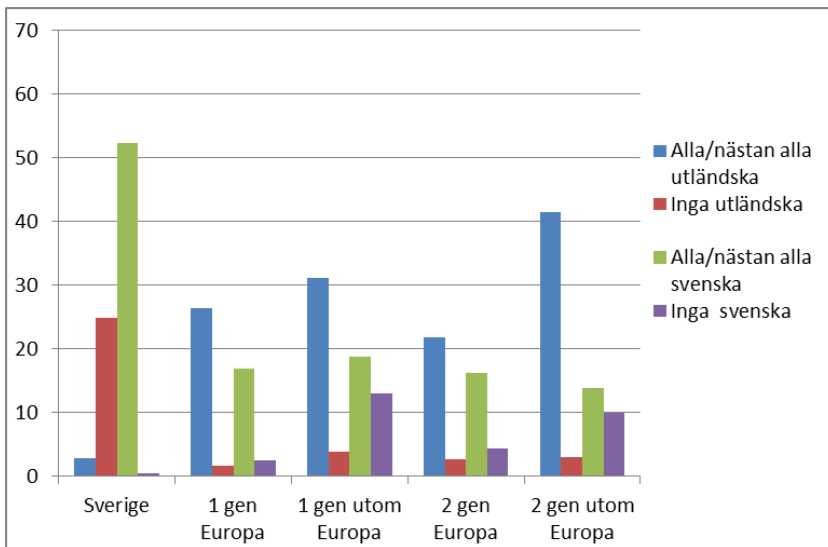
Det är förstås inte förvånande att ungdomar oftare finner alla sina vänner i sin egen grupp och att bara några enstaka procent inte har några vänner alls (eller bara några få) med samma ursprung. Men flera saker är notervärda. Först och främst är det bara lite

drygt tio procent av dem med utomeuropeisk bakgrund och inte ens fem procent av dem med europeisk bakgrund som saknar vänner med svensk bakgrund. Det i sig är ett starkt tecken på social integration – även om det skulle vara så att svenska vänval i stor utsträckning följer av att majoritetsbefolkningen just är så många. För det andra lever också majoritetsgruppen i ett multietniskt samhälle, vilket avspeglar sig i vänfrekvensen: Att var fjärde elev i årskurs åtta med svenskfödda föräldrar inte säger sig ha någon vän med utländskt påbrå betyder ändå att tre av fyra har det.

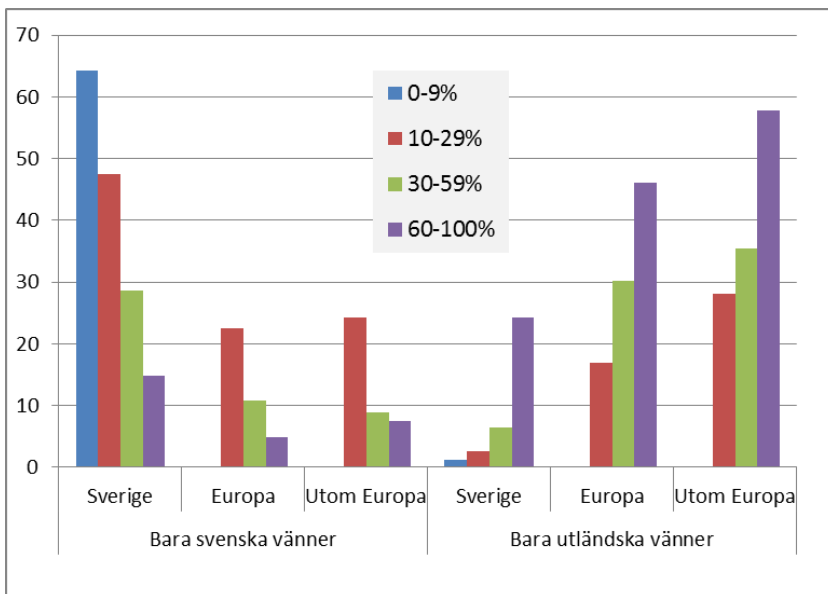
Figur 6.1 visar ingen integration över generationer. Man skulle kunna förmoda att de som tillhör andra generationens invandrare, alltså födda i Sverige, skulle ha fler svenska vänner, men någon sådan bild ger inte våra data. I de fortsatta analyserna slår vi därför ihop första och andra generationens invandrare från Europa/Väst och utom Europa.

En fråga som omedelbart inställer sig från Figur 6.1 är om de skillnader vi ser är en fråga om möjlighetsstruktur. Att 40 procent av elever med utomeuropeisk bakgrund enbart har vänner med utländsk bakgrund kan ju vara en återspeglning av en stark etnisk boende- och skolsegregation. Vi har inget användningsfritt sätt att kontrollera detta, men Figur 6.2 visar andelarna som uppger att de har ”nästan alla eller alla” vänner från antingen svensk eller utländsk bakgrund, nu uppdelad på skolans grad av segregering. Vi använder den indelning som utgjorde grunden för vår stratifiering i urvalet, där de extrema kategorierna är ”svensktäta” skolor (där mindre än 10 procent av eleverna har utländsk bakgrund) respektive ”invandrartäta” (där 60 procent eller mer har det). Vi visar inga andelar för minoritetsgrupperna i svensktäta skolor där bastalen är för små.

Figur 6.1 Andelen från olika etniska grupper som uppger att alla eller nästan alla deras vänner, respektive ingen av deras vänner, har svensk respektive utländsk bakgrund. Viktade procent. N=4 253–4 453

Figur 6.2 Andelen i olika etniska grupper som uppger att alla eller nästan alla deras vänner har svensk respektive utländsk bakgrund, uppdelat efter skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Viktade procent. N=4 271–4 472

Systematiken i resultaten är slående. Exempelvis anger 64 procent av eleverna ur majoritetsbefolkningen i de svensktäta skolorna att alla deras vänner har svenskt ursprung. Om vi jämför dessa siffror med skolor där 30–59 procent har utländsk bakgrund (alltså inte de mest invandrartäta skolorna) är motsvarande andel bara 29 procent.

Den andra stora barriären mot integration i vänkontakter återfinns i de invandrartäta skolorna, där 58 procent av dem med utomeuropeisk bakgrund uppger att alla eller nästan alla deras vänner har utländsk bakgrund.

6.2 Sociala relationer över etniska gränser: Skolkamrater

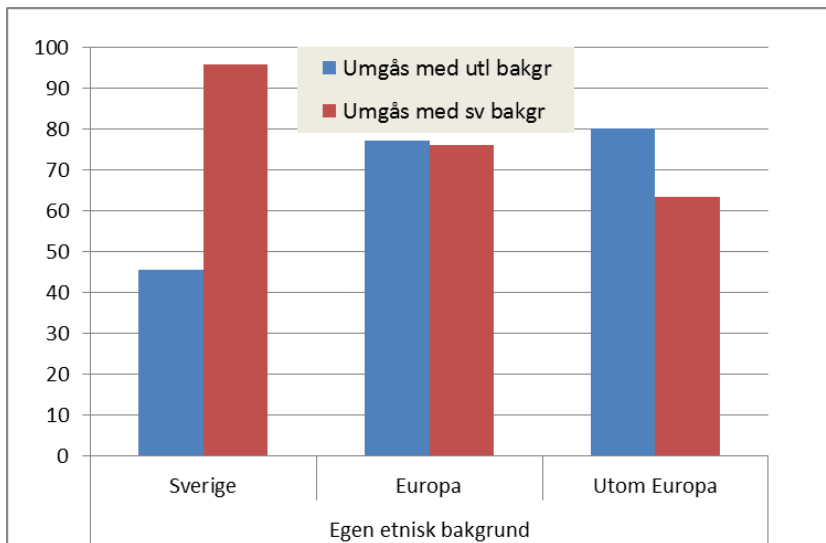
En viktig omgivning för ungdomar i fjortonårsåldern är förstås skolan. Vi har därför frågat om interetniskt vännumgänge speciellt för denna miljö: ”På rasterna i skolan, hur ofta brukar du vara med elever med ...svensk bakgrund?” respektive ”...utländsk bakgrund?” (med samma specificering av ”utländsk” som ovan). Frågorna har fem svarsalternativ: ”varje dag”, ”en eller flera gånger i veckan”, ”en eller flera gånger i månaden”, ”mer sällan”, samt ”aldrig”.

Figur 6.3 visar andelen som umgås med skolkamrater med svensk respektive utländsk bakgrund *varje dag* på rasterna i skolan. Som en indikator på social integration visar umgänget med skolkamrater att kontakter mellan olika etniska grupper ofta förekommer. Cirka 45 procent av dem med svensk bakgrund brukar vara med elever med utländsk bakgrund varje dag och hela 60 procent av dem med utomeuropeisk bakgrund umgås varje dag med svenska elever. Den motsatta bilden – andelen som säger att de inte umgås med barn av annan bakgrund – talar heller inte för etnisk isolering, även om segregeringen slår igenom också där: 30 procent av ungdomar från majoritetsbefolkningen umgås sällan eller aldrig med barn från utländsk bakgrund och närmare 20 procent av dem med utomeuropeisk bakgrund har på liknande sätt inget umgänge med skolkamrater av svensk bakgrund (resultatet visas ej).

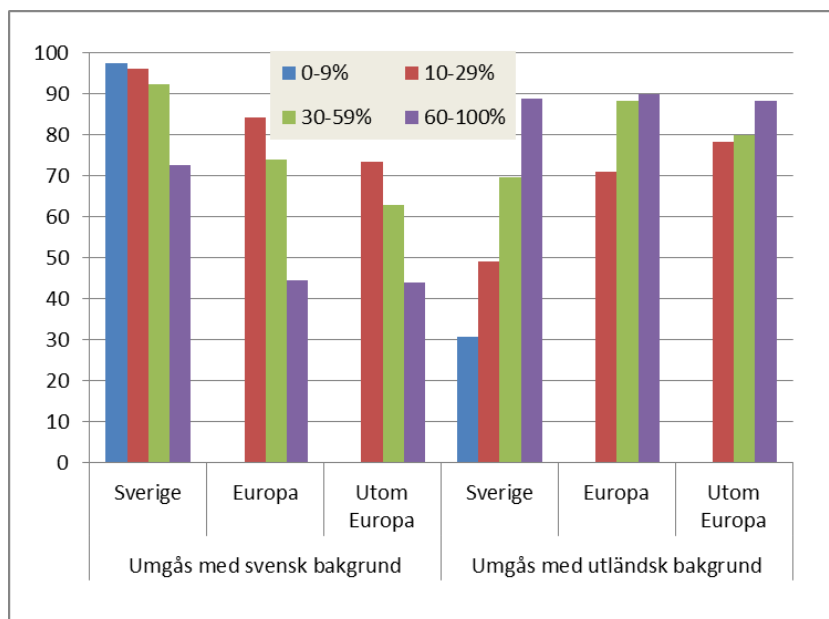
Även när det gäller umgänget med skolkamrater är det så att möjligheterna spelar in; i själva verket utgör skolans etniska sammansättning en helt avgörande begränsning av möjligheterna till interetniska relationer under rasterna. I Figur 6.4 kan vi ana proportionerna av denna mekanism. Mest iögonfallande är andelen av majoritetsbefolkningen som umgås med skolkamrater av utländskt ursprung: den är knappt 30 procent i de mest svensktäta skolorna

men nästan 90 procent i de mest invandratäta. Samma betydelse av omgivningen framträder i andelen som har dagligt umgänge med skolkamrater med svensk bakgrund i de mest invandratäta skolorna: det gäller för knappt 45 procent för minoritetsgrupperna men för över 70 procent av majoritetsbefolkningen. Vi har anledning att något revidera slutsatsen ovan om den överlag starka sociala integrationen – den gäller inte i de mest segregerade områdena.

Figur 6.3 Andelen från majoritets- och minoritetsgrupper som uppger att de varje dag umgås med skolkamrater med svensk respektive utländsk bakgrund på rasterna. Viktade procent. N=4 825–4 904

Figur 6.4 Andelen från majoritets- och minoritetsgrupper som uppger att de varje dag umgås med skolkamrater med svensk respektive utländsk bakgrund på rasterna, uppdelat på skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Öviktade procent. N=4 778–4 855

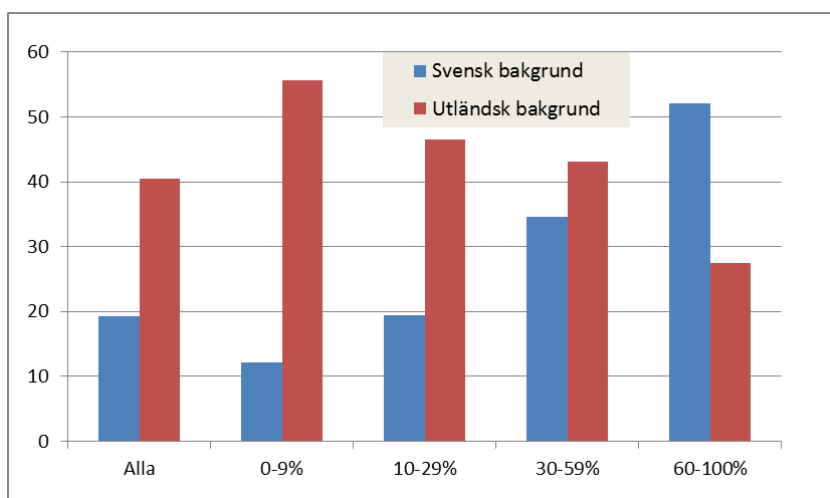
6.3 Sociala relationer över etniska gränser: Pojk-/flickvänner

Det kanske starkaste testet på social integration har att göra med nära relationer. Även om våra intervjupersoner är unga, är det ändå cirka 17 procent som har angivit att de har en pojk- eller flickvän. De som besvarade den frågan jakande fick följdfrågan: "Har han/hon utländsk bakgrund?".

I Figur 6.5 visar vi andelarna vars pojk-/flickvän kommer från en annan etnisk bakgrund. Eftersom bastalen här är så små, gör vi en enkel indelning i elever som tillhör majoritetsbefolkningen ("svensk bakgrund" i figuren) och de som inte gör det ("utländsk bakgrund"). De båda vänstra staplarna visar att av de förra är det i genomsnitt 20 procent som har en pojk-/flickvän med utländsk bakgrund; av de senare har dubbelt så många en med svenskt ursprung – skillnaden kan ju mycket väl återspegla skillnaden i möjligheter.

Resten av Figur 6.5 gör en uppdelning på skolor, efter graden av etnisk segregering. Mönstret känns igen sedan tidigare analyser av vänrelationer, med en stor skillnad i inter-etniska relationer mellan skolor som är mer eller mindre segregerade. Betydelsen av segregeringsgrad är speciellt stor för ungdomar från majoritetsbefolkningen: andelen som har en pojk-/flickvän från en minoritetsgrupp ökar från lite drygt 10 procent i de svensktätaste skolorna till över 50 i de invandrantätaste.

Figur 6.5 Andelen från svensk och utländsk bakgrund med pojk-/flickvän som uppger att denna kommer från annan etnisk bakgrund (uppdelat på majoritets- och minoritetsgrupper), totalt (i vänstra stapelparet) samt uppdelat på skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Värderna för "Alla" är viktade procent; uppdelade värden är oviktade. N=761

6.4 Negativa sociala relationer: Mobbning

Hittills har vi studerat positiva sociala relationer; umgänge, vänskap och nära relationer. Dessa är alla goda indikatorer på social integration. Men mycket av diskussionerna om relationer mellan etniska grupper fokuserar på negativa relationer. Exempelvis är ett återkommande tema i vissa teorier om främlingsfientlighet och fördomar att majoritetsbefolkningen känner sig hotade av minoriteter, kanske inte fysiskt men på ett sätt som betonar att grupperna står i någon sorts motsatsförhållande. Utsattheten hos minoritetsgrupperna kan i sin tur kläs i termer av negativa relationer. Bland ungdomar

finns också en verklighet av fiendskap, gängbråk och mobbning; precis som det finns vänskap, kamratrelationer och kärlek. Den mörkare sidan av sociala relationer är värd att belysas inte bara för att den också är en del av ungdomars liv, utan för att den kan bidra till att åskådliggöra riskerna med att vara i en minoritetsposition, antingen det gäller barn från invandrabakgrund i svensktäta skolor eller tvärtom.

I YES! ställde vi en fråga om negativa sociala relationer: ”Om du tänker på senaste månaden, hände något av följande: a) Jag var rädd för andra elever, b) Jag blev retad av andra elever, c) Jag blev mobbad av andra elever”. Svartalternativen var ”Varje dag”, ”En eller flera gånger i veckan”, ”Mer sällan” samt ”Aldrig”. Svaren korrelerar, inte oväntat, ganska högt och vi har konstruerat ett summerat index av de tre delfrågorna. Men för den beskrivande delen (i Figur 6.6) har vi i stället valt att urskilja en kategori av ”mobbade” som har uppgivit att de varit utsatta för något av de tre problemen en eller flera gånger i veckan eller oftare. Enkla frekvenser avslöjar att mobbning (även i de enskilda frågorna om rädsla, retande och mobbning) är ett ovanligt fenomen bland åttondeklassare – bara mellan 2 (mobbad) och 5 (retad) procent säger att de är utsatta för detta minst en eller flera gånger i veckan och mellan 78–91 procent säger att de aldrig är utsatta. Dessa skattningar ligger mycket nära de som Skolverket och Folkhälsoinstitutet har funnit i sina undersökningar (se t.ex. sammanställningen i Skolverket 2009).

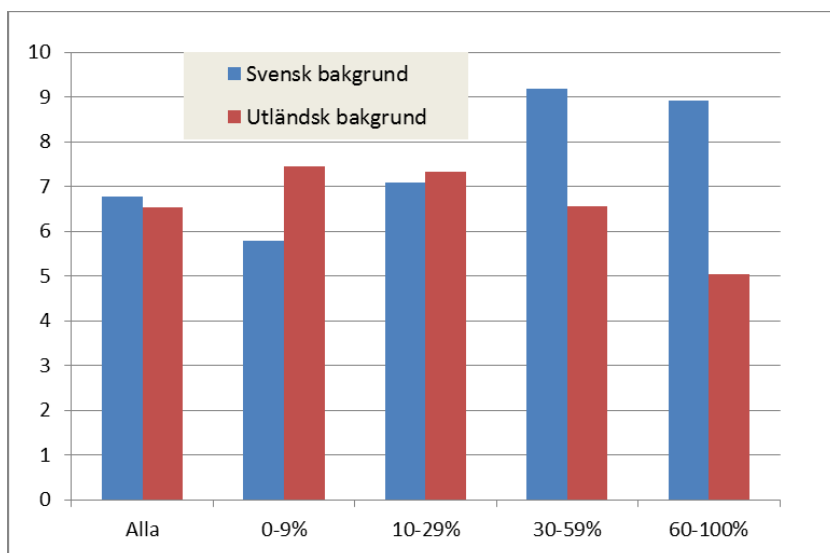
Mobbning är förstås viktigt för dem som är utsatta och fördelningen mellan etniska grupper och mellan svensktäta och invandratäta skolor av mer än akademiskt intresse. Figur 6.6, vänstra stapelparet, visar att ungefär lika många barn med svensk som med utländsk bakgrund upplever sig mobbade totalt sett. Detta resultat är inte helt i linje med det som rapporteras från den så kallade Grodan-studien, som gjordes 2009 med samtliga 6:e- och 9:e-klassare i Sverige. I den studien fann man att barn med utländsk, speciellt utomeuropeisk bakgrund oftare kände sig mobbade (Statens folkhälsoinstitut 2011, Tabell 5.2–5.4).

En viktig fråga är om risken för mobbning är större om den etniska grupp man tillhör är i minoritet i skolan: är barn med utländsk bakgrund utsatta för mer negativa relationer i svensktäta skolor och vice versa? Våra resultat visar att elever med svensk bakgrund känner sig mer mobbade i invandratäta skolor. Det finns en motsvarande tendens för barn med utländsk bakgrund i svensktäta

skolor, dock inte lika tydlig. Farhågan för att ungdomar med utländsk bakgrund skulle vara särskilt utsatta för negativ behandling får alltså inget stöd i våra data: det är i stället elever med svenskfödda föräldrar som uppger sig vara mest utsatta när de utgör en minoritet i skolan. Ändå är en övergripande slutsats att risken att bli mobbad är relativt liten bland ungdomar i fjortonårsåldern och att skillnaden mellan grupper också den är liten i absoluta termer.

Vi har gjort fördjupade analyser med indexet som visar att skillnaden mellan barn från svensk och utländsk bakgrund är statistiskt signifikant, liksom skillnaden mellan skolor av olika segregeringsgrad för barn från svensk bakgrund; däremot kan vi inte belägga någon sådan för barn med utländsk bakgrund.

Figur 6.6 Andel elever med svensk respektive utländsk bakgrund som uppger att de är mobbade. Vänstra stapelparet visar alla, de övriga uppdelat på skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Viktade procent. N=4 871

7. ATTITYDER TILL JÄMSTÄLLDHET OCH TOLERANS

När det gäller synen på invandrare och på andra kulturer, är en grund för fördomar och negativ behandling att etniska minoriteter upplevs som kulturellt annorlunda – de kan utgöra, som nämnts ovan, ett symboliskt hot mot vad som betraktas som en ”svensk” livsstil. Det är i sig inget konstigt i att minoritetsgrupper har andra värderingar, sedvänjor eller attityder än majoritetsbefolkningen: Sådana karakteristika kommer vanligen från uppfostran och uppväxt och den primära socialisationen ger oss en bas av värderingar och attityder som liksom vägleder oss i vårt vuxenliv (även om människor också förändras). Det är därför heller inget att förvånas över, att även de som tillhör majoritetsbefolkningen har olika syn i grundläggande värderingsfrågor – föreställningen om en homogen ”svensk” livsstil är en illusion som vilken studie som helst som analyserar skillnader mellan kön, ålder, eller samhällsklass kan bestyrka. Icke desto mindre är genomsnittsskillnader mellan minoritetsgrupper och majoritetsbefolkningen intressanta, därför att de kan förklara varför man ser med skepsis på varandra – grunden för välvilja, liksom motvilja, till andra individer och grupper ligger ofta i en upplevd likhet eller skillnad i attityder och värderingar.

Vi vet sedan tidigare studier att etniska minoriteter har genomsnittliga värderingar som skiljer sig från majoritetsbefolkningen (t.ex. Forum för levande historia 2010). Våra analyser nedan kan bekräfta flera av dessa resultat, men vi är också intresserade av att studera skillnader mellan ungdomar som själva invandrat och svenskfödda vars föräldrar gjort det, i ett försök att studera om värderingarna blir mer lika majoritetsgruppens över invandragenerationer. För att ge perspektiv på värderingsskillnaderna visar vi en internationell jämförelse av vissa av dem.

7.1 Attityder till jämställdhet

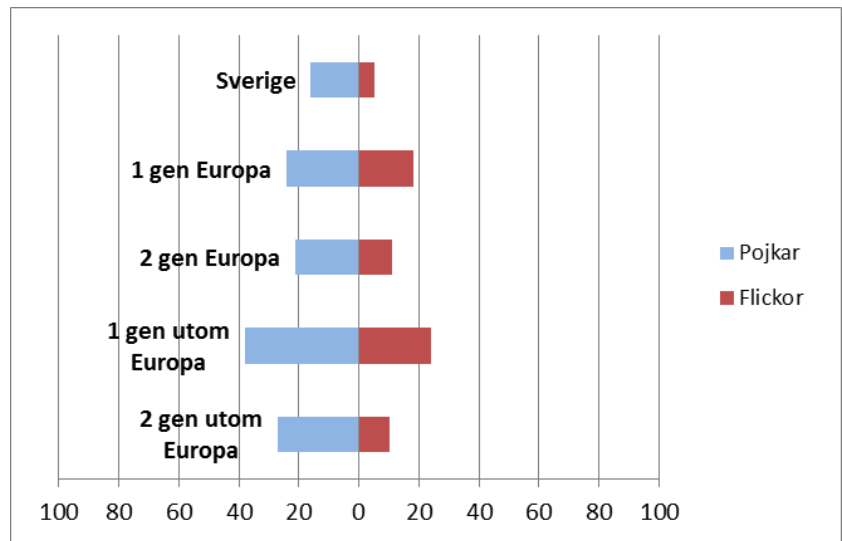
Figur 7.1–7.4 visar andelen som har svarat i enlighet med traditionella könsroller på fyra frågor om vem som bör sköta olika sysslor i en familj. Frågorna gäller vem som ska ta hand om barnen, tjäna pengar, laga mat och städa hemmet. De alternativ som de svarande har haft att välja på är ”Mest mannen”, ”Mest kvinnan” eller ”Båda

ungefär lika mycket”. De ”könsstereotypa” svar som redovisas som andelar av alla svar är således att kvinnan ska ta hand om barnen, mannen ska tjäna pengar, kvinnan ska laga mat, och kvinnan ska städa hemmet. Något som är påtagligt är att det för nästan alla staplar i figurerna är en minoritet, det vill säga under 50 procent, som anger ett svar i linje med traditionella könsroller. Av de som har valt ett annat alternativ har de allra flesta svarat ”Båda ungefär lika mycket” (visas ej i figurerna).

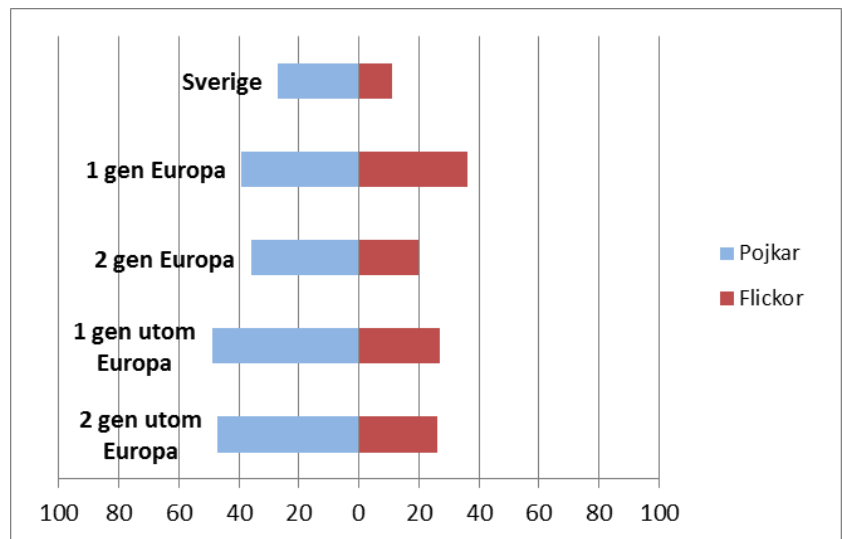
Vad gäller skillnader mellan olika grupper ser vi två tendenser. För det första är andelen som väljer ett könsstereotypt alternativ lägre hos flickor än hos pojkar inom alla grupper. Inställningen till jämställdhet är med andra ord generellt mer positiv bland flickor – vilket kanske inte är förvånande. För det andra är det vanligare bland elever med utländsk bakgrund att man väljer ett könsstereotypt svar, men det är en tendens som i flera av fallen avtar i styrka då man jämför första och andra generationen. Samtidigt tål att upprepas att det rör sig om delvis olika etniska grupper i första och andra generationen eftersom sammansättningen av invandringen inte har sett likadan ut över tid. Detta gör det problematiskt att tala om en ”ren” effekt av hur länge invandrare och deras barn har vistats i mottagarlandet.

En särskilt intressant grupp är flickor med utländsk bakgrund, som tenderar att svara betydligt mer ”jämställt” än pojkar med samma bakgrund, men samtidigt inte fullt lika jämställt som flickor med svenskfödda föräldrar. Om man jämför denna grupp med pojkar som har svenskfödda föräldrar, så är däremot andelarna ofta snarlika. Ett exempel är de som tycker att det mest är kvinnan som ska städa hemmet. Bland flickor i kategorierna första generationens europeiska invandrare, och första och andra generationens utomeuropeiska invandrare, är det strax över en fjärdedel som är av den åsikten. Detta är ungefär samma andel som vi finner hos pojkar med svenskfödda föräldrar. Ett liknande mönster syns i frågan om vem som ska tjäna pengarna, där en dryg fjärdedel av flickor i kategorierna första och andra generationens utomeuropeiska invandrare tycker att det är mannens uppgift; återigen ungefär samma andel som hos pojkarna med svenskfödda föräldrar.

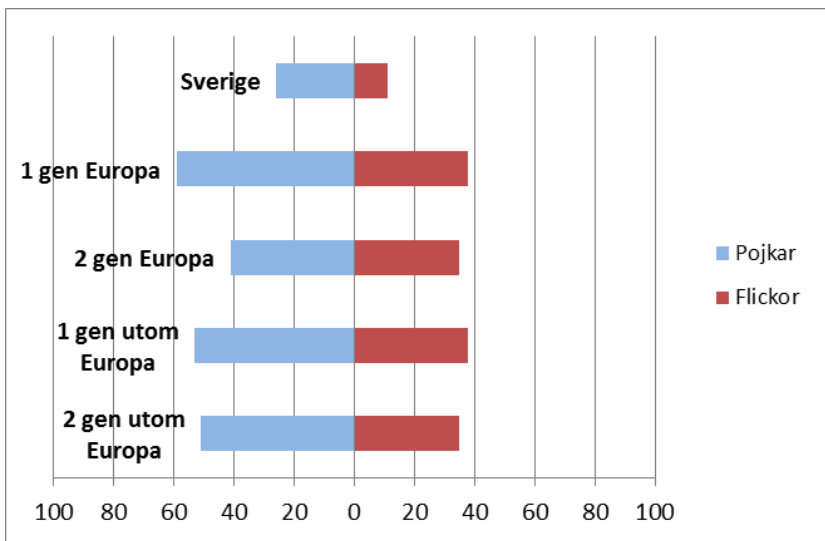
Figur 7.1 Andel som uppger att "mest kvinnan" ska ta hand om barnen. Viktade procent. N=4 774

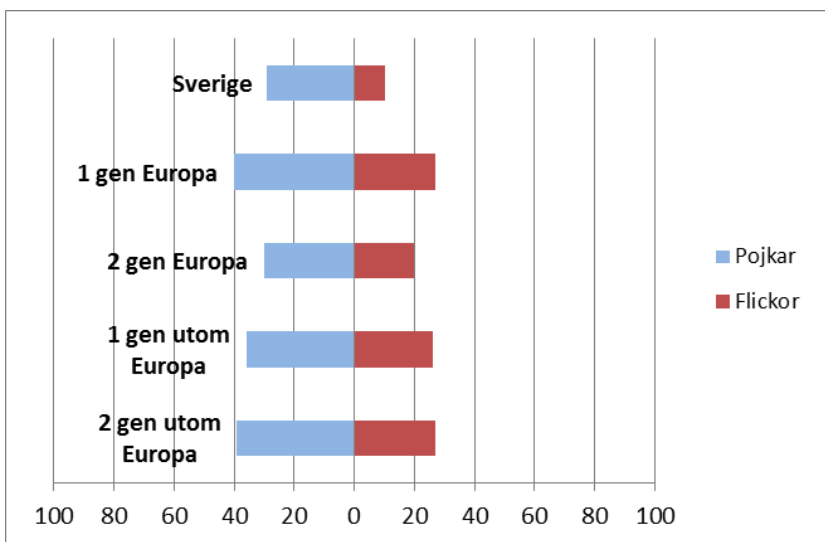
Figur 7.2 Andel som uppger att "mest mannen" ska tjäna pengar. Viktade procent. N=4 771

Figur 7.3 Andel som uppger att "mest kvinnan" ska laga mat. Viktade procent. N=4 776

Figur 7.4 Andel som uppger att "mest kvinnan" ska städa hemmet. Viktade procent. N=4 773

Av de olika frågorna är det den om vem som ska ta hand om barnen som har lägst andel könsstereotypa svar. Det är alltså generellt fler som är för jämställdhet när det gäller omsorg om barnen än inom de övriga områden vi täckt in. Den fråga där det verkar vara vanligast att ha en könsstereotyp uppfattning är den om vem som ska laga maten, ett mönster som är tydligt främst för dem med någon utländsk bakgrund. Här tycker en relativt stor andel av både flickor och pojkar att matlagning är kvinnans uppgift, medan mönstret hos dem med svenskfödda föräldrar inte avviker nämnvärt från övriga områden som vi studerat.

Staplarna i Figur 7.1–7.4 ger en översiktlig och beskrivande bild av attityderna till jämställdhet i olika grupper. Men de säger ingenting om hur olika bakgrundsfaktorer (som föräldrars utbildningsnivå) kan bidra till att förklara skillnader i attityder. För att kunna säga något mer om hur faktorer som dessa är förknippade med attityder går vi vidare med en multivariat analys, som kan ta hänsyn till många faktorer samtidigt och skatta nettoeffekter, kontrollerat för andra faktorer.

För att göra det summerar vi de fyra frågorna ovan i ett index, som vi tänker oss mäter inställningen till jämställdhet i mer generell bemärkelse och som används som utfall i analyserna som följer. Värdet på indexet är lika med det totala antal könsstereotypa svar en individ har angivit, av fyra möjliga. I analyserna har denna variabel z-standardiserats (för hela urvalet), vilket betyder att måtenheten är standardavvikelser från medelvärdet noll. Indexet är också vänt så att högre värden innebär en mer positiv inställning till jämställdhet. Eftersom vi har sett stora skillnader i svaren mellan pojkar och flickor analyseras könen separat.

Den första modellen visar ”bruttoeffekten” av minoritetsstatus och i den andra modellen introducerar vi kontrollvariabler för föräldrars utbildning, familjetyp och etnisk sammansättning i skolan. Tabell 7.1 (pojkar) och 7.2 (flickor) visar resultatet av regressionen. Det framgår av konstanttermen, längst ned i tabellen, att flickor som utgångspunkt är mer jämställda i sina attityder än pojkar (en skillnad på 0,4 standardavvikelser är en ganska stark effekt). Givet denna skillnad i utgångspunkt är ”effekten” av att ha en utländsk bakgrund av jämförbar storlek för båda könen. Att ha universitetsutbildade föräldrar har ett svagt samband till förmån för mer jämställda attityder. Detta gäller både pojkar och flickor. Den etniska sammansättningen i skolan har i denna modell ingen, eller bara försumbar, betydelse för attityder.

7.2 Attityder till tolerans

Nästa uppsättning frågor gäller attityder till familj, relationer och sexualitet. Här har eleverna fått ta ställning till fyra sociala företeelser: samboende, skilsmässa, abort och homosexualitet. De har tillfrågats vad de tycker om var och en av dessa, och haft möjlighet att svara med ett av fem alternativ: "Alltid OK", "Ofta OK", "OK ibland", "Aldrig OK" och "Vet inte". I Figur 7.5–7.8 redovisas de andelar som har uppgett att de tycker att de olika företeelserna är "Alltid OK". Vi har valt att ta bort de som angett "Vet inte" från dessa beräkningar, eftersom det är troligt att det i denna grupp finns de som inte känner till företeelserna (även om de flesta som svarar "Vet inte" sannolikt helt enkelt inte har någon åsikt).

Mönstret från frågorna om jämställdhet går igen: elever med utländsk bakgrund tenderar att inta en något mindre tolerant hållning. För flickor ser vi dock i allmänhet en avmattning av effekten från första till andra generationens invandrare och för frågan om samboende är OK gäller detta båda könen. Generellt sett är flickorna mer toleranta i de frågor vi beaktat och skillnaden är anmärkningsvärt stor i attityden till homosexualitet, där ungefär dubbelt så många flickor som pojkar har en tolerant attityd.

För skilsmässa och abort är det en minoritet av elever i alla grupper som svarar "Alltid OK". Ungdomar från minoritetsbakgrund som är mindre välvilliga än så till skilsmässa och abort delar alltså en uppfattning som också finns hos majoriteten av dem med svenskfödda föräldrar.

Tabell 7.1 OLS-regression av attityder till jämställdhet på etnisk tillhörighet samt kontrollvariabler. Tabellen visar regressionskoefficienter (b) samt robusta standardfel (s.e.). Pojkar. Oviktade estimat. N=2 293

Z-standardiserat jämställdhetsindex	Modell 1.		Modell 2.	
	b	s.e.	b	s.e.
<i>Etnisk bakgrund</i>				
Sverige (ref.)	0,00	-	0,00	-
1 gen Europa	-0,67 ***	0,13	-0,62 ***	0,13
1 gen utom Europa	-0,66 ***	0,09	-0,60 ***	0,10
2 gen Europa	-0,29 **	0,09	-0,24 *	0,10
2 gen utom Europa	-0,66 ***	0,08	-0,58 ***	0,09
<i>Föräldrars utbildning</i>				
Ingen/grundskola (ref.)			0,00	-
Gymnasium/kort postgymnasial			0,08	0,09
Kort högskola			0,15	0,09
Lång högskola			0,27 **	0,10
<i>Familjetyp</i>				
Två ursprungsför. (ref.)			0,00	-
Ombildad			0,07	0,08
Ensamstående			0,08	0,06
Annan			-0,03	0,13
<i>Andel med utländsk bakgrund i skolan</i>				
0–9 % (ref.)			0,00	-
10–29 %			-0,05	0,08
30–59 %			0,04	0,08
60–100 %			-0,09	0,10
Konstant	-0,05	0,03	-0,20	0,11

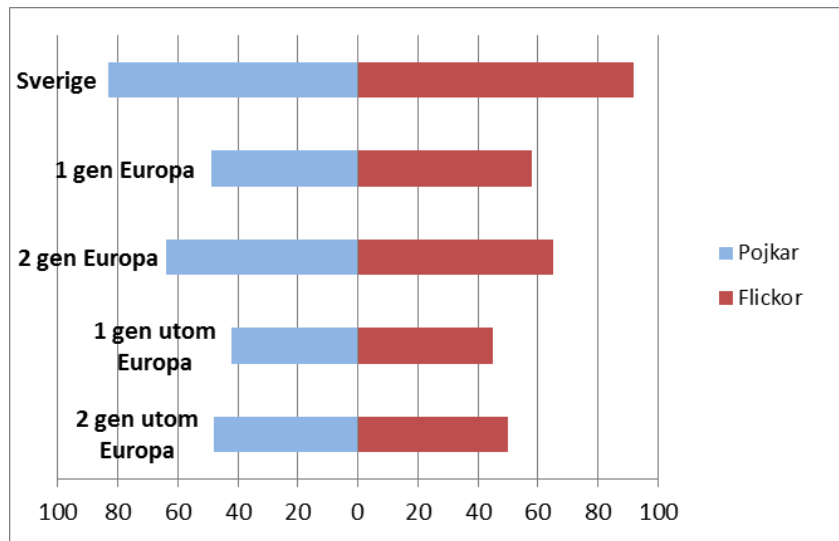
***p<0,001, **p<0,01, * p<0,05

Tabell 7.2 OLS-regression av attityder till jämställdhet på etnisk tillhörighet samt kontrollvariabler. Tabellen visar regressionskoefficienter (b) samt robusta standardfel (s.e.). Flickor. Oviktade estimat. N=2 405

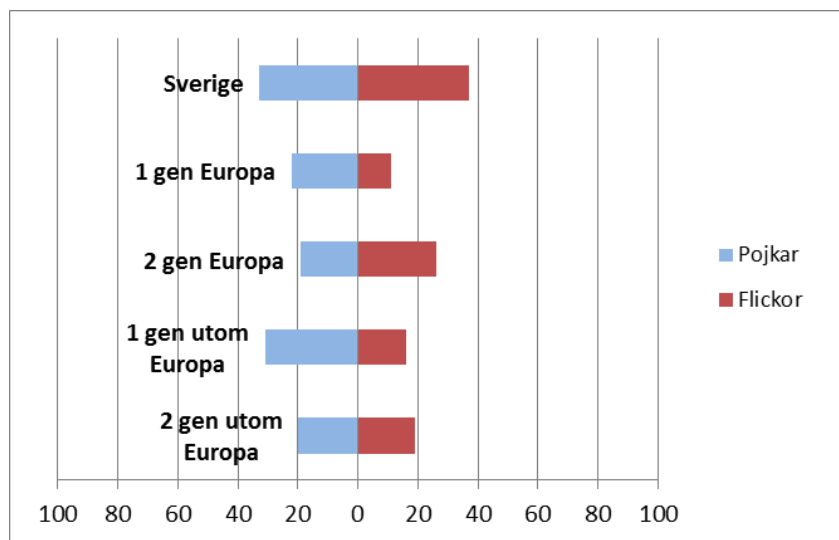
Z-standardiserat jämställdhetsindex	Modell 1.		Modell 2.	
	b	s.e.	b	s.e.
<i>Etnisk bakgrund</i>				
Sverige (ref.)	0,00	-	0,00	-
1 gen Europa	-0,57 ***	0,10	-0,49 ***	0,11
1 gen utom Europa	-0,79 ***	0,10	-0,67 ***	0,09
2 gen Europa	-0,47 ***	0,08	-0,39 ***	0,08
2 gen utom Europa	-0,55 ***	0,07	-0,43 ***	0,08
<i>Föräldrars utbildning</i>				
Ingen/grundskola (ref.)			0,00	-
Gymnasium/kort postgymnasial			0,09	0,08
Kort högskola			0,18 *	0,08
Lång högskola			0,27 **	0,09
<i>Familjetyp</i>				
Två ursprungsför. (ref.)			0,00	-
Ombildad			-0,03	0,05
Ensamstående			0,07	0,04
Annan			0,03	0,12
<i>Andel med utländsk bakgrund i skolan</i>				
0–9 % (ref.)			0,00	-
10–29 %			0,10	0,05
30–59 %			0,08	0,05
60–100 %			-0,09	0,07
Konstant	0,40 ***	0,02	0,19 *	0,09

***p<0,001, **p<0,01, * p<0,05

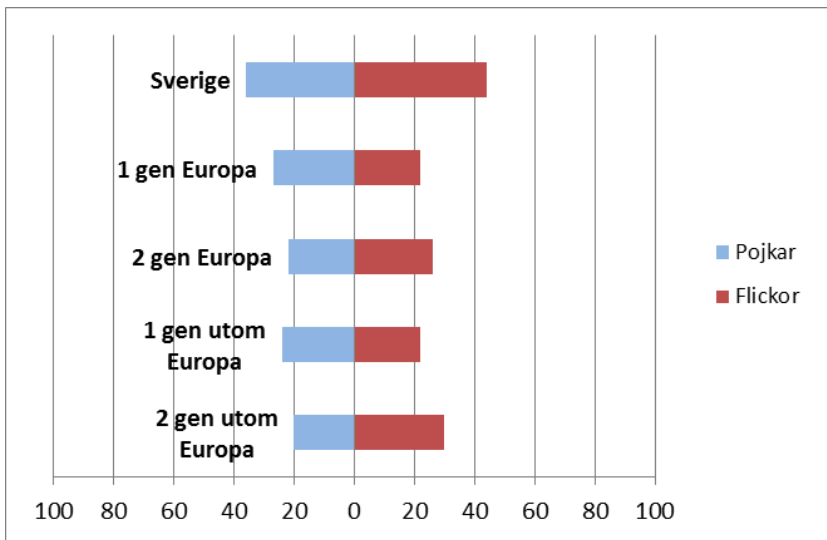
Figur 7.5 Andel som uppger att samboende (utan äktenskap) "alltid" är OK. "Vet inte" exkluderade. Viktade procent. N=4 605

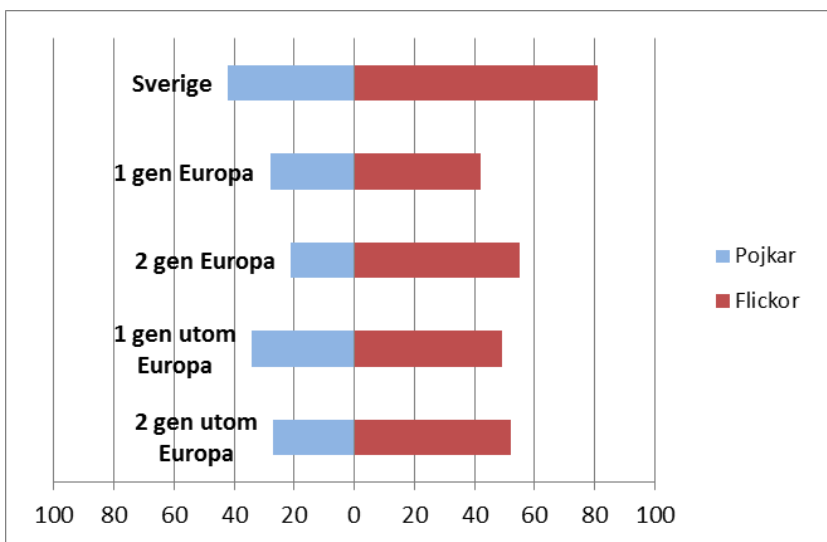
Figur 7.6 Andel som uppger att abort "alltid" är OK. "Vet inte" exkluderade. Viktade procent. N=4 182

Figur 7.7 Andel som uppger att skilsmässa "alltid" är OK. "Vet inte" exkluderade. Viktade procent. N=4 361

Figur 7.8 Andel som uppger att homosexualitet "alltid" är OK. "Vet inte" exkluderade. Viktade procent. N=4 206

Liksom med frågorna om jämställdhet i familjen vill vi gå vidare och utvärdera skillnader mellan etniska grupper när vi kontrollerar för bakgrundsfaktorer. Därför skapar vi ett index av alla fyra frågorna som vi använder som utfall i regressioner. Vi har givit de fyra svarsalternativen "Aldrig OK" till "Alltid OK" värdena 1–4 och sedan summerat dessa, så att högre värden innebär en mer tolerant attityd. Detta summerade index har sedan z-standardiserats varför måtenheten är standardavvikelser från medelvärdet som är satt till noll. Modellerna är desamma som i föregående fall: vi introducerar här kontrollvariabler för föräldrars utbildning, familjetyp och etnisk sammansättning i skolan. Återigen analyserar vi pojkar och flickor separat.

I Tabell 7.3–7.4 ser vi på konstanttermen att flickor som utgångspunkt återigen är mer toleranta i sina attityder än pojkar. Betydelsen av att ha en utländsk bakgrund givet denna skillnad i utgångspunkt är även här av liknande storlek för båda könen. Ett undantag är gruppen elever som själva är födda utanför Europa, där vi ser att flickorna skiljer sig från referenskategori (svenskfödda med svenska föräldrar) mer än pojkarna gör. Könsskillnaderna i denna utomeuropeiska grupp är mindre än i övriga grupper, medan flickorna som utgångspunkt har en mer tolerant attityd.

I modell 2 kontrollerar vi för bakgrundsvariabler, vilket mildrar skillnaderna mellan olika etniska grupper – en del av de skillnader vi såg i Figur 7.5–7.8 kan alltså tillskrivas skillnader i sammansättningen av de olika grupperna med avseende på föräldrars utbildning och familjetyp. Betydelsen av föräldrars utbildning är speciellt stor för pojkar (högre utbildning är förknippat med mer toleranta attityder), vilket talar för att könsskillnaderna i attityder är särskilt stora i lågutbildade hem.

Tabell 7.3 OLS-regression av attityder till tolerans (familj och relationer) på etnisk tillhörighet samt kontrollvariabler. Tabellen visar regressionskoefficienter (b) samt robusta standardfel (s.e.). Pojkar. "Vet inte" exkluderade. Oviktade estimat. N=1 748

Z-standardiserat toleransindex	Modell 1.		Modell 2.	
	b	s.e.	b	s.e.
<i>Etnisk bakgrund</i>				
Sverige (ref.)	0,00	-	0,00	-
1 gen Europa	-0,85 ***	0,16	-0,72 ***	0,15
1 gen utom Europa	-0,87 ***	0,12	-0,70 ***	0,13
2 gen Europa	-0,74 ***	0,12	-0,63 ***	0,12
2 gen utom Europa	-1,06 ***	0,10	-0,84 ***	0,09
<i>Föräldrars utbildning</i>				
Ingen/grundskola (ref.)			0,00	-
Gymnasium/kort postgymnasial			0,24 *	0,12
Kort högskola			0,52 ***	0,13
Lång högskola			0,59 ***	0,12
<i>Familjetyp</i>				
Två ursprungsför. (ref.)			0,00	-
Ombildad			0,25 ***	0,07
Ensamstående			0,21 ***	0,06
Annan			0,11	0,13
<i>Andel med utländsk bakgrund i skolan</i>				
0–9 % (ref.)			0,00	-
10–29 %			0,10	0,07
30–59 %			0,21 **	0,07
60–100 %			-0,15	0,10
Konstant	0,03	0,03	-0,52 ***	0,13

***p<0,001, **p<0,01, * p<0,05

Tabell 7.4 OLS-regression av attityder till tolerans (familj och relationer) på etnisk tillhörighet samt kontrollvariabler. Tabellen visar regressions-koefficienter (b) samt robusta standardfel (s.e.). Flickor. "Vet inte" exkluderade. Oviktade estimat. N=1 973

Z-standardiserat toleransindex	Modell 1.		Modell 2.	
	b	s.e.	b	s.e.
<i>Etnisk bakgrund</i>				
Sverige (ref.)	0,00	-	0,00	-
1 gen Europa	-0,75 ***	0,12	-0,68 ***	0,13
1 gen utom Europa	-1,24 ***	0,12	-1,14 ***	0,12
2 gen Europa	-0,64 ***	0,09	-0,54 ***	0,10
2 gen utom Europa	-1,05 ***	0,09	-0,91 ***	0,09
<i>Föräldrars utbildning</i>				
Ingen/grundskola (ref.)			0,00	-
Gymnasium/kort postgymnasial			0,04	0,11
Kort högskola			0,12	0,11
Lång högskola			0,25 *	0,11
<i>Familjetyp</i>				
Två ursprungsför. (ref.)			0,00	-
Ombildad			0,09	0,05
Ensamstående			0,13 **	0,04
Annan			-0,09	0,18
<i>Andel med utländsk bakgrund i skolan</i>				
0–9 % (ref.)			0,00	-
10–29 %			0,05	0,05
30–59 %			0,10	0,06
60–100 %			-0,16	0,08
Konstant	0,44 ***	0,02	0,25 *	0,11

***p<0,001, **p<0,01, * p<0,05

7.3 En internationell jämförelse

Vi startade detta avsnitt med att nämna att värderingar och attityder, exempelvis när det gäller jämställdhet och tolerans, till stor del grundläggs under barn- och ungdomen, främst som en del av socialisationen. Men även om föräldrarna är viktiga, är det omgivande samhället det också: det påverkar både föräldrar och barn, och kan därmed utöva inflytande över ungdomars attityder i flera led. Vi kan som ett exempel på detta studera attityder till jämställdhet respektive tolerans (med indexen som utfall) i Sverige, England,

Holland och Tyskland. Vi har valt att använda kategorin Mellanöstern som en ungefärlig jämförbar etnisk minoritet för Sverige, Tyskland och Holland (i Tyskland består den till stor del av ungdomar med turkisk härkomst, i Holland också av irakisk, och i Sverige av dessa länder med flera; se Underbilaga A). Eftersom den gruppen är liten i England (ett tjugotal elever i vår studie) har vi utelämnat den. I analyserna som följer har vi för England inte heller kunnat använda vikter, som inte hunnit konstrueras, och därför bör man vara försiktig med att jämföra England och övriga länder. Vi ser dock att mönstret är ett liknande i alla länder.

Vi kan se i Figur 7.9 (pojkar) och 7.10 (flickor) att attityderna för Sverige återspeglar de resultat vi redogjort för ovan: etniska minoriteter är mindre jämställda i sina attityder. Men även om de med bakgrund i Mellanöstern är mer könskonventionella än de med svenskfödda föräldrar framstår de i ett internationellt perspektiv som ganska genomsnittliga. De uttrycker i själva verket attityder som ligger nära de som vi kan se bland den holländska och tyska majoritetsbefolkningen. För (den heterogena) kategorin ”övriga minoritetsgrupper” i Sverige är attityderna till jämställdhet till och med mer radikala än för majoritetsgrupperna i Holland och Tyskland. En sannolik förklaring till dessa länderskillnader är att de senare länderna har en relativt låg kvinnlig förvärvsfrekvens och en därmed förknippad mer traditionell könsideologi, och ungdomars attityder speglar detta. Detta är också en rimlig förklaring till att attityderna bland etniska minoriteter i Sverige är mer traditionella än vad de är bland barn till svenskfödda föräldrar: de förra har oftare föräldrar som följer ett traditionellt könsmönster, och barnen har också påverkats av sina föräldrar som i sin tur kan ha vuxit upp i ett ännu mer könsuppdelat samhälle.

Att attityderna till jämställdhet tycks anpassas efter verkligheten (och därmed sammanhängande ideologi) kan förstås betraktas som hoppingivande: det gör det möjligt att ungdomar från etniska minoritetsgrupper själva kommer att bete sig mer jämställt än vad deras nuvarande attityder förutskickar, när väl verkligheten i form av relationer och arbetsmarknad närmar sig.

Att svenska ungdomar överlag framstår som relativt (fast inte absolut) jämställda i sina attityder kanske inte är så överraskande, eftersom Sverige i flera decennier legat långt fram när det gäller kvinnlig förvärvsfrekvens, i jämställdhetsdebatten och -lagstiftningen (t.ex. föräldraförsäkringen). Kanske vi finner ett annat mönster när det gäller tolerans inom området familj och sexualitet? Figur 7.11

(pojkar) och 7.12 (flickor) visar resultaten av den internationella jämförelsen. Vi använder återigen ett index mellan 0 (total tolerans, allt är "alltid OK") och 10 (allt är "aldrig OK") – indexet visar alltså intolerans.

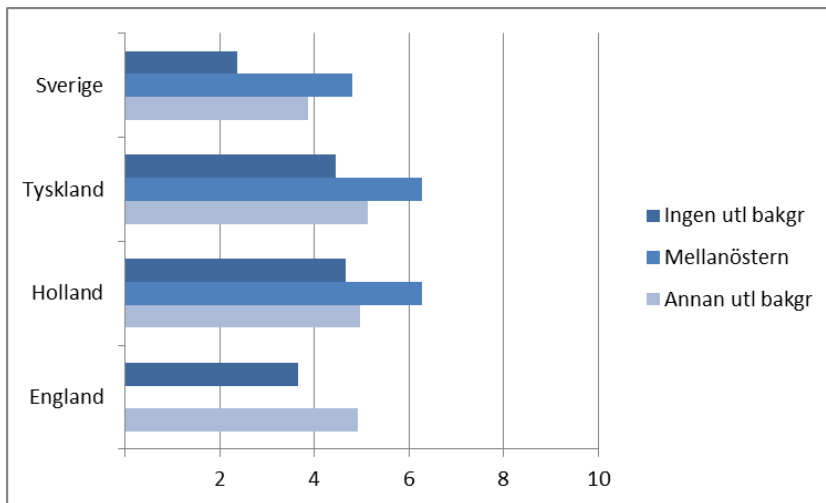
Även när det gäller attityder till abort, samboende, skilsmässa och homosexualitet uppvisar varje etnisk grupp i Sverige påtagligt tolerantere attityder än motsvarande grupp i de länder vi jämför med. Speciellt svenska flickor är vidsynta i dessa frågor. Vi kan se att skillnaderna vi fann i Sverige mellan etniska grupper även gäller i de andra länderna, men den absoluta nivån skiljer sig så mycket att gruppen "annan utländsk bakgrund" i Sverige visar attityder i paritet med majoritetsbefolkningen i Tyskland och Holland. Återigen visar denna analys att gruppskillnader i ett land kan bedömas annorlunda när perspektivet vidgas till det internationella.

7.4 Slutsatser om attityder till jämställdhet och tolerans

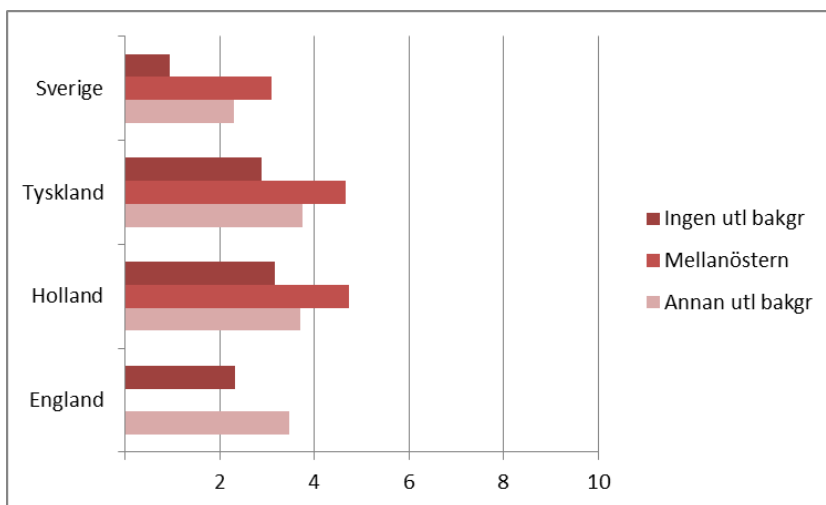
Ungdomar har ibland ganska vaga uppfattningar om frågor som jämställdhet och tolerans, och det är troligt att de åsikter som de meddelar i vår undersökning ibland är ganska oreflekterade, därtill troligen fortfarande starkt påverkade av föräldrar och uppväxtförhållanden. Å andra sidan är skillnader som vi finner mellan olika grupper faktiska och det verkar inte troligt att vissa grupper har en mer oreflekterad hållning än andra. När vi hittar skillnader mellan etniska grupper av den magnitud som vi rapporterat här, är de verkliga. De är också relativt stora, även om det i vissa frågor är ännu större skillnader mellan pojkar och flickor.

Men attityder om exempelvis jämställdhet är också påverkade av det omgivande samhället, en slutsats som vi drog från våra internationella jämförelser. Sannolikt är det så att betydelsen av detta omgivande samhälle kommer att öka med åldern, i relation till föräldrarnas åsikter och värderingar – vilka ju i sin tur är baserade på deras erfarenheter och uppväxtförhållanden som kan ha ägt rum i länder med en helt annan situation vad gäller könsjämlighet och arbetsmarknad. Det finns alltså skäl att vara förhoppningsfull när det gäller utvecklingen. Tidigare svenska studier (Ring och Morgentau 2004) har också visat att toleransen generellt sett ökar över ålder (14 till 18 år), vilket också gör att de skillnader vi finner kan förändras med en allmän förändring av attityder med ökad mognad.

Figur 7.9 Attityder till jämställdhet bland pojkar i Sverige, Tyskland, Holland och England. Lägre värden innebär mer jämställda attityder. Gruppen Mellanöstern utelämnas för England pga. litet antal. Viktade värden utom för England (oviktat). N=8 979 (2 029–2 490 per land)

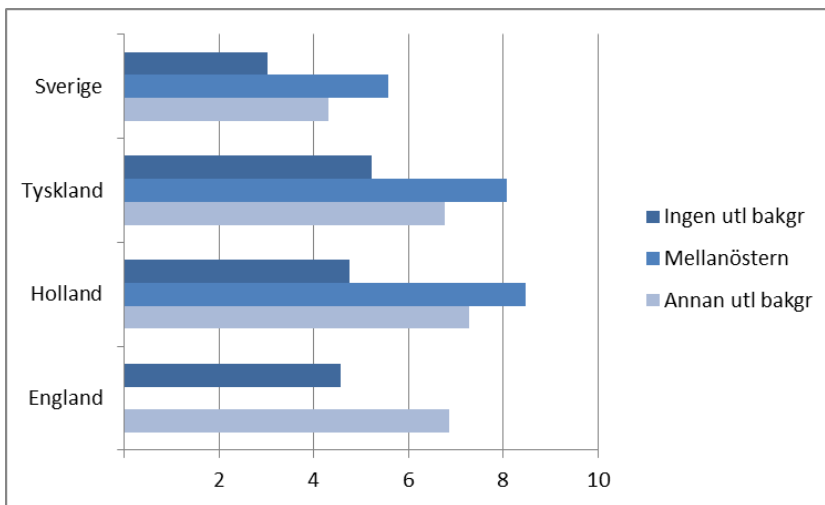
Figur 7.10 Attityder till jämställdhet bland flickor i Sverige, Tyskland, Holland och England. Lägre värden innebär mer jämställda attityder. Mellanöstern utelämnas för England pga. litet antal. Viktade värden utom för England (oviktat). N=9 053 (1 990–2 425 per land)

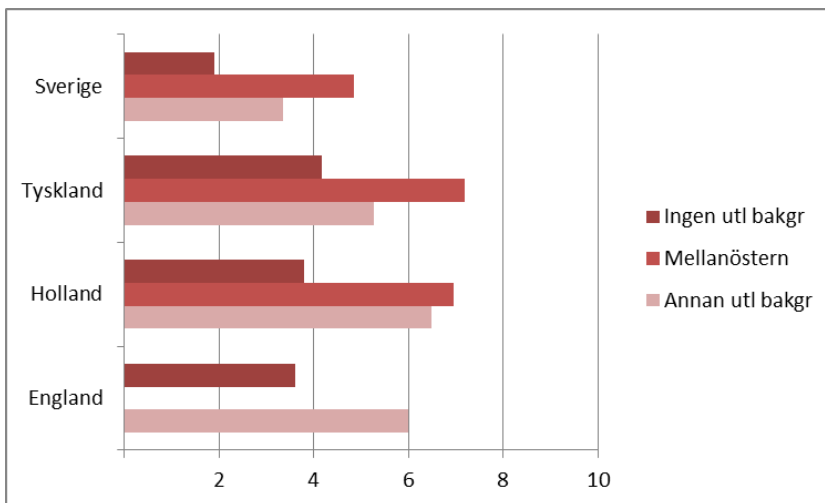
Emellertid finns det också skäl till att inte vara alltför optimistisk när det gäller etniska minoriteters – framför allt pojkars – attityder till jämställdhet, familj och relationer. Vi finner ingen stor konvergens när det gäller attityder mellan generationer, som skiljer ungdomar som själva invandrat från de som är födda i Sverige av utlandsfödda föräldrar. För pojkar finner vi ingen konvergens alls, dock för flickor – som ju sannolikt har mest att vinna på vidsynta idéer inom de områden vi studerar (t.ex. jämställdhet, abort, skilsmässa).

Vi måste vara lite försiktiga med slutsatserna om konvergens, eller integration, när det gäller attityder. Grupperna vi studerar ändrar ständigt sammansättning, så de som brukar kallas första generationens invandrare (dvs. utlandsfödda) består av andra grupper än de som, något oegentligt, brukar kallas andra generationens invandrare (dvs. svenskfödda med två utlandsfödda föräldrar). Emellertid står våra resultat fast när vi kontrollerar för olika relevanta bakgrundsfaktorer som föräldrars utbildning, familjetyp och andel elever med utländsk bakgrund i skolan. Det återstår dock fortfarande en möjlighet att det finns förhållanden som vi inte kunnat observera (och som inte fångas upp av våra kontrollvariabler) som påverkar attityder och som skiljer sig mellan generationer. Det bästa sättet att studera integration vad gäller attityder är att följa samma individer över tid, i en longitudinell ansats. Det gör vi också i vår studie, men svaret på hur attitydskillnaderna utvecklas över ungdomars ålder måste dröja ytterligare ett par år.

Figur 7.11 Attityder till familj och relationer (intolerans) bland pojkar i Sverige, Tyskland, Holland och England. Lägre värden innebär mer toleranta attityder. Gruppen Mellanöstern utelämnas för England pga. litet antal. Viktade värden utom för England (oviktat). N=6 903 (1 565–1 924 per land)

Figur 7.12 Attityder till familj och relationer (intolerans) bland flickor i Sverige, Tyskland, Holland och England. Lägre värden innebär mer toleranta attityder. Gruppen Mellanöstern utelämnas för England pga. litet antal. Viktade värden utom för England (oviktat). N=7 242 (1 586–1 980 per land)

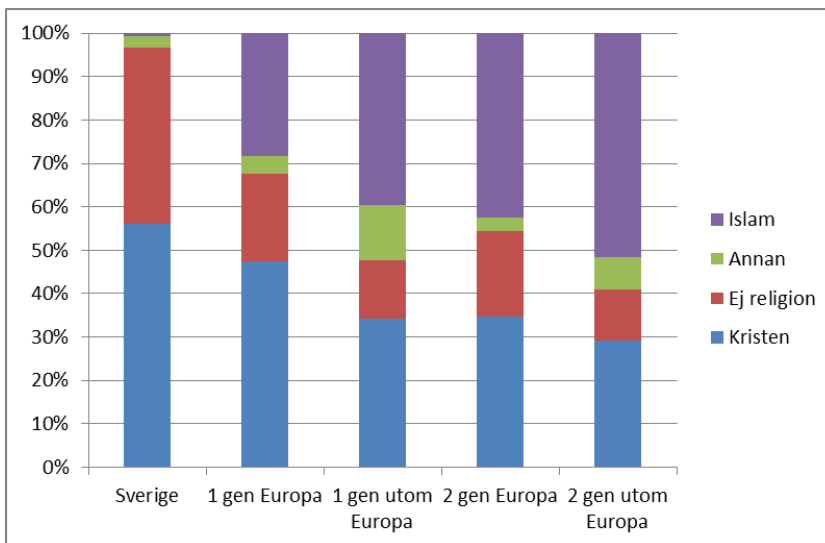

8. RELIGION OCH RELIGIOSITET

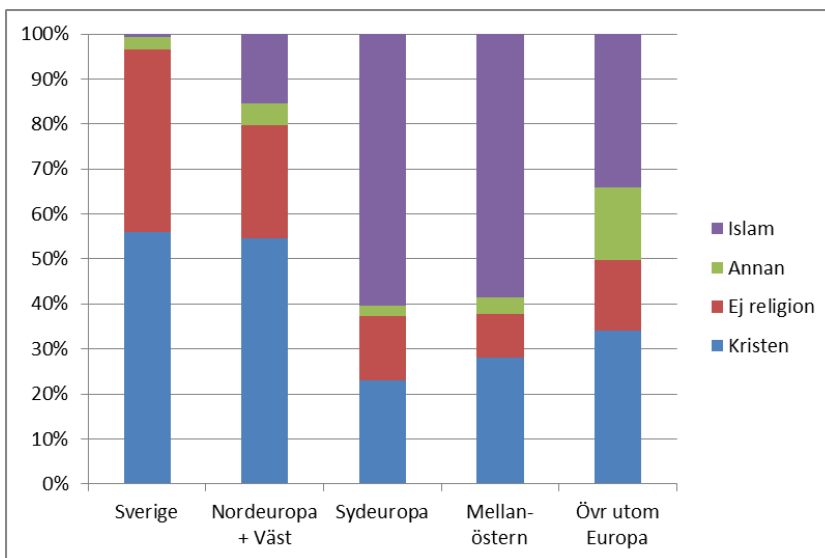
En av de största skillnaderna mellan etniska minoriteter och majoritetsbefolkningen har att göra med religiösa övertygelser, både religiositet (alltså hur religiös man är) och vilken religion man tillhör. Detta är också en traditionell stöttesten när det gäller förståelsen och relationen mellan etniska grupper och en grund (av flera) för att majoritetsbefolkningen känner sig främmande för, skeptisk till, eller hotad av minoriteter. Religionen utgör ett värdesystem, ett handlingsmönster och ett symbolsystem, så detta är inte särskilt överraskande. En viktig fråga är därför om olika etniska grupper skiljer sig vad gäller religiös övertygelse, liksom om religiositeten avtar över generationer bland minoriteter. Frågan är viktig, inte för att man behöver bli protestant eller ateist för att integreras i det svenska samhället, utan för att majoritetsgruppens syn på främmande religioner troligen kommer att försvåra en integration för minoritetsgrupper som upprätthåller sin religiösa övertygelse över generationer. Eftersom vi tror att det är de som är starkt och utövande religiösa som är de som skiljer ut sig, kommer vi här att studera just starka uttryck för religiositet.

Vi har frågat "Vilken religion tillhör du?", med sju olika svarsalternativ: "Ingen", "Buddism", "Kristendom", "Hinduism", "Islam", "Judendom", eller "Annan religion". Figur 8.1 och 8.2 visar vilka religioner våra intervjupersoner tillhör, uppdelat efter etnisk bakgrund och generation (8.1) samt efter en lite mer detaljerad indelning av etnisk bakgrund (8.2). Eftersom andelarna var små för vissa religioner har vi slagit ihop dem till en kategori "övriga". Vi kan se att elever ur majoritetsbefolkningen huvudsakligen är kristna, men med ett stort inslag av "ateister", i bemärkelsen att de anger att de inte tillhör någon religion. Skillnaden är stor i jämförelse med de etniska minoriteterna som har ett litet inslag av ateister men ett stort av muslimer (men också med ett markant inslag av kristna, även om de inte nödvändigtvis är protestanter). Som framgår av Figur 8.2 dominerar islam främst bland dem med bakgrund i Sydeuropa (framför allt forna Jugoslavien) och Mellanöstern.

Figur 8.1 Andelen som uppger sig tillhöra olika religioner i olika etniska grupper visat efter generationsstatus. Viktade procent. N=4 578

Figur 8.2 Andelen som uppger sig tillhöra olika religioner i olika etniska grupper. Viktade procent. N=4 599

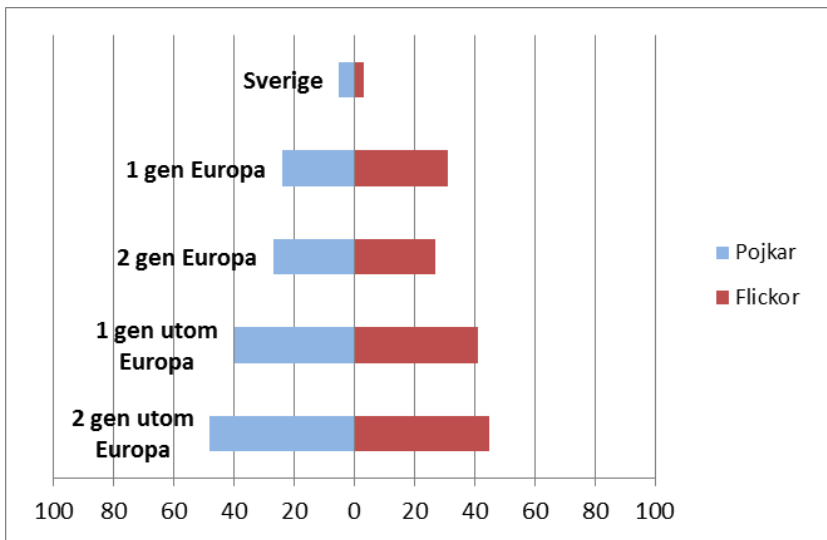

För att få en indikator på religiositet har vi frågat: "Hur viktig är religionen för dig?", med svarsalternativen "mycket viktig", "ganska viktig", "inte så viktig" och "inte alls viktig". Resultatet återfinns i Figur 8.3. Andelen barn till svenskfödda föräldrar som uppger att religionen är "mycket viktig" för dem är låg: fem procent för pojkar, och än lägre för flickor. Bland utlandsfödda och barn till utlandsfödda är andelarna betydligt högre och relativt jämnt fördelade mellan könen.

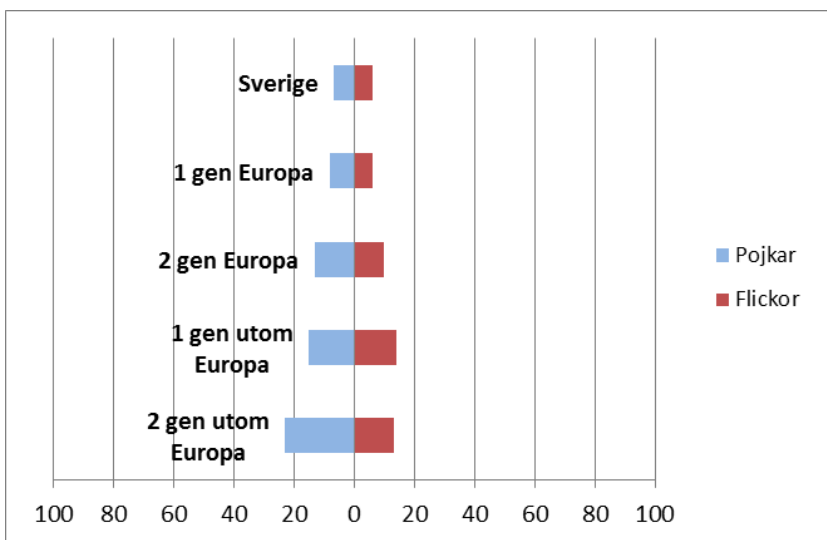
Figur 8.3 visar ingen tendens till avmattning från första till andra generationen: I Tabell 8.1 analyserar vi attityden att religionen är viktig via multivariat analys (logistisk regression, estimaten är skattade procentenheter). I den analysen (modell 2) kontrollerar vi först för föräldrars utbildning, familjetyp och urvalsstratum. Skillnaden mellan majoritetsbefolkningen och etniska minoriteter minskar, men detta beror delvis på att en del av de senares effekt tas upp av andel elever med utländsk bakgrund i skolan. När vi i modell 3 kontrollerar för religion minskar skillnaderna ytterligare. Dock kvarstår likheten mellan första och andra generationen i alla modeller.

Fortsättningsvis frågade vi om aktivt deltagande i religiösa sammanhang: "Hur ofta besöker du en religiös samlingsplats?", med svarsalternativen "aldrig", "då och då (men sällan mer än varje månad)", "minst en gång i månaden", "minst en gång i veckan", samt "varje dag". Som framgår av Figur 8.4 är det relativt få som uppger att de besöker en religiös mötesplats varje vecka eller oftare. Mest aktiva är ungdomar från utomeuropeiska minoritetsgrupper, där andelarna ligger på omkring en sjundedel. En något högre andel syns bland andra generationens pojkar från utom Europa, men detta med reservation för att gruppens storlek gör skattningen osäker. För europeiska minoritetsgrupper rör det sig om andelar omkring en tiondel och bland majoritetsbefolkningen är andelen ännu lägre. Vi ser ingen tendens till avmattning mellan generationer från minoritetsgrupperna. Om något syns en motsatt tendens i gruppen från Europa, även om det rör sig om relativt små andelar i båda generationer.

Figur 8.3 Andelen som uppger att religionen är "mycket viktig". Viktade procent. N=4 562

Figur 8.4 Andelen som besöker en religiös mötesplats varje vecka eller oftare. Viktade procent. N=4 575

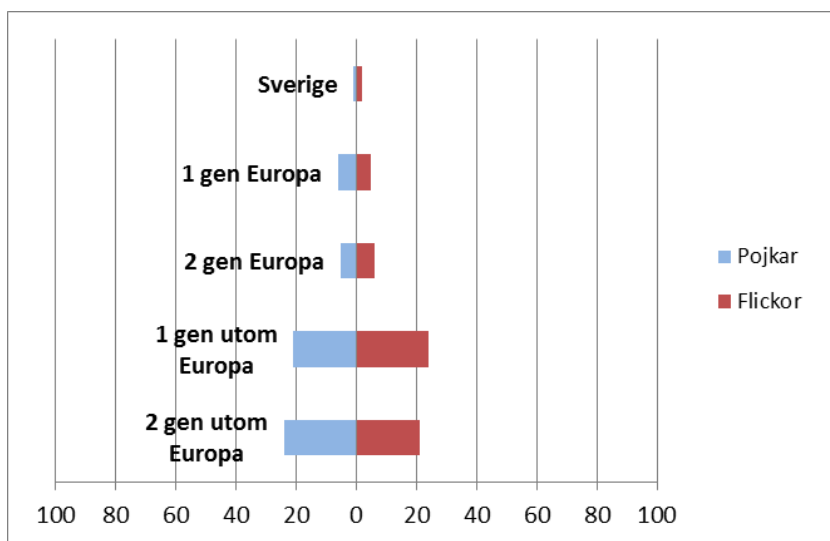
Tabell 8.1 Logistisk regression av attityden att religion är "mycket viktig" (jämfört med alla andra svarsalternativ) på familjebakgrund och skolans segregeringsgrad samt religion. Tabellen visar procentenheters avvikelse från referensgrupperna (*average marginal effects* (b)) och robusta standardfel (s.e.).
Oviktade estimat. N=4 478

Religionen "mycket viktig"	Modell 1.		Modell 2.		Modell 3.	
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.
<i>Kön</i>						
Pojkar (ref.)	0,00	-	0,00	-	0,00	-
Flickor	-0,01	0,01	-0,01	0,01	-0,02 *	0,01
<i>Etnisk bakgrund</i>						
Sverige (ref.)	0,00	-	0,00	-	0,00	-
1 gen Europa	0,25 ***	0,04	0,18 ***	0,03	0,12 ***	0,03
1 gen utom Europa	0,48 ***	0,03	0,37 ***	0,03	0,23 ***	0,03
2 gen Europa	0,28 ***	0,03	0,20 ***	0,02	0,11 ***	0,02
2 gen utom Europa	0,50 ***	0,03	0,36 ***	0,03	0,22 ***	0,03
<i>Föräldrars utbildning</i>						
Ingen/grundskola (ref.)			0,00	-	0,00	-
Gymnasium/kort postgymnasial			-0,02	0,02	-0,01	0,01
Kort högskola			-0,02	0,02	-0,02	0,02
Lång högskola			-0,05 *	0,02	-0,04	0,02
<i>Familjetyp</i>						
Två ursprungsför. (ref.)			0,00	-	0,00	-
Ombildad			-0,07 ***	0,02	-0,05 **	0,02
Ensamstående			-0,04 **	0,01	-0,02	0,01
Annan			-0,04	0,03	-0,03	0,03
<i>Andel med utländsk bakgrund i skolan</i>						
0–9 % (ref.)			0,00	-	0,00	-
10–29 %			0,03	0,02	0,02	0,02
30–59 %			0,07 **	0,02	0,05 *	0,02
60–100 %			0,14 ***	0,03	0,11 ***	0,02
<i>Religion</i>						
Ingen religion (ref.)					0,00	-
Kristendom					0,16 ***	0,01
Islam					0,25 ***	0,02
Annan					0,18 ***	0,03

***p<0,001 **p<0,01 * p<0,05

Religionen behöver förstås inte manifesteras som en utåtriktad aktivitet som att besöka helgedomar (gudstjänster m.m.), utan kan försiggå på ett mer privat plan. För att fånga in denna dimension har vi har frågat hur ofta ungdomar ber: Figur 8.5 redovisar andelarna som ber varje dag. Här rör det sig om något fler, ungefär en femtedel, bland ungdomar från utomeuropeiska minoritetsgrupper. Bland europeiska minoriteter är andelarna som ber dagligen tvärtom lägre än de som besöker en religiös samlingsplats veckovis. Inte heller här finns någon utveckling över generationer så att religiositeten avtar, utan andelarna är relativt lika.

Figur 8.5 Andelen som ber dagligen. Viktade procent. N=4 574

DEL III. FÖRDOMAR OCH FRÄMLINGSFIENTLIGHET

9. NEGATIVA OCH POSITIVA ATTITYDER TILL ANDRA ETNISKA GRUPPER

Ett klassiskt sätt att mäta fördomar är att använda negativa och positiva attityder till olika minoriteter. Det finns en lång tradition också i Sverige, via enkätundersökningar, att studera majoritetsbefolkningens inställning till invandrare (t.ex. Integrationsverket 2007; Westin 1984). Under senare år har större undersökningar av ungdomars attityder gjorts av Forum för levande historia (2010, 2011), som också sammanfattar tidigare studier. Man har främst riktat in sig på attityder till utsatta grupper, som romer, judar, muslimer och ”invandrare” mer generellt. Vi vill här lyfta blicken till att också omfatta andra minoritetsgrupper – även sådana som normalt sett får anses ”populära” (t.ex. amerikaner) – för att få perspektiv på synen på utsatta grupper. Men kanske ännu viktigare: vi studerar också minoritetsgruppernas syn på svenskar och på andra minoriteter. Finns det en utbredd främlingsfientlighet? Är det majoritetsbefolkningen som utmärker sig genom sin negativa syn på minoriteter eller motsvaras den av minoritetsgruppernas attityder mot svenskarna? Är det speciella, utsatta, grupper – exempelvis somalier eller romer – som är föremål för negativa attityder?

En fråga som följer naturligt på dessa, givet att våra data kommer från en stor skolundersökning, är om omgivningen spelar in för attityder till andra etniska grupper, så att, till exempel, ungdomar från majoritetsbefolkningen har mer positiva attityder till etniska minoriteter om de går i en skola med många minoritets-elever. Detta är en fråga som vi återkommer till i Del IV nedan i fördjupade analyser, men vi kommer redan i detta avsnitt att visa beskrivande resultat över detta.

9.1 Hur vi mäter attityder till olika etniska grupper

För att mäta attityder till grupper med olika nationell och etnisk bakgrund har eleverna fått svara på följande enkätfråga: ”Ange vad du tycker om följande grupper på en skala mellan 0 och 100. Ju högre siffra desto mer positivt känner du, och ju lägre siffra desto mindre positivt känner du gentemot de här grupperna. Kryssa för en ruta för varje grupp.”

I enkäten presenteras tolv grupper med olika nationell eller etnisk bakgrund som eleverna fick ta ställning till: amerikaner, bosnier, finländare, iranier, polacker, romer, samer, serber, somalier, svenskar, turkar och tyskar (urvalet söker identifiera vissa viktiga minoriteter, men kunde av utrymmesskäl tyvärr inte göras mer detaljerat). Det finns elva svarsalternativ med värden mellan 0 och 100, angivna med ett intervall om jämna 10-tal, där 0 är negativt och 100 är positivt. Eleverna hade också möjligheten att kryssa i svarsalternativet ”vet ej”, vilket i detta sammanhang är ett rimligt svar (många utlandsfödda ungdomar kan t.ex. ha svårt att känna till samer, och på motsvarande sätt kan ungdomar från svensk bakgrund som går i svensktäta skolor ha svårt att känna till grupper som somalier).

9.2 Individer som inte inkluderas i analyserna

Det finns tre olika skäl till att individer utesluts från de kommande analyserna: att eleven inte har svarat på frågan, att han eller hon har svarat ”vet ej”, eller att eleven själv tillhör den nationella eller etniska grupp som attitydfrågan avser.

Vi kan anta att elever är generellt positivt inställda till den nationella eller etniska grupp som de själva tillhör. För att resultaten inte ska påverkas av storleken på de grupper som attitydfrågorna gäller utesluter vi svar på attityder som gäller den egna nationella eller etniska gruppen. Det är till exempel långt fler som tillhör gruppen ”svenskar” än ”romer”. Det förekommer dessutom att elever identifierar sig med eller har nationell anknytning till fler än en grupp, som till exempel både ”svensk” och ”romsk”. I dessa fall utesluts elever från samtliga grupper som han eller hon har anknytning till.

I det här sammanhanget har vi valt att tillämpa en mycket vid definition av gruppstillhörighet och att använda olika typer av uppgifter. För en mer ingående beskrivning av definitionen och vilka uppgifter som har använts, se Underbilaga A under rubriken ”Kontroll för etnisk bakgrund i attityder till andra etniska grupper”. I samma avsnitt redovisas andelen elever som tas med respektive utesluts från analyserna samt hur uteslutna individer fördelas mellan olika typer av bortfall (Tabell A.7, Underbilaga A). I Underbilaga A (Figur A.1) visas även en översikt för olika svarskategorier.

Det framgår bland annat att en relativt hög andel har uppgett alternativet ”vet ej” och att andelen varierar mellan attityder till olika grupper. Det är minst vanligt att elever inte vet vad de ska svara på attityder till svenskar (4 procent) och mest vanligt att de inte har någon uppfattning om romer och samer (23 procent). Det är troligt att denna skillnad delvis är ett uttryck för i vilken utsträckning eleverna har träffat och har kännedom om de olika grupperna. Vidare är det omkring 20 procent av eleverna som uppger ett neutralt omdöme (värde 50 på attitydskalan). Det är nästan lika vanligt eller vanligare (14–34 procent) att elever är helt positiva till en given grupp, det vill säga att de uppger det högsta värdet på attitydskalan, 100.

I de fortsatta analyserna är det bra att hålla i minnet att det rör sig om cirka 30–40 procent av eleverna som anger värden på attitydskalan som inte är helt neutrala eller maximalt positiva (det framgår av storleken på den översta delen av staplarna i Figur A.1, Underbilaga A).

9.3 Positiva och negativa attityder till etniska grupper

Figur 9.1 ger en översiktlig bild av elevernas svar på attitydskalan, uppdelad på de grupper som attityderna gäller. En grov indelning av svaren visas: de som har uppgett en negativ attityd (lägre än 50), neutral attityd (50) och en positiv attityd (över 50). Det sammantagna intrycket från Figur 9.1 är att de positiva attityderna överväger – och är särskilt höga för svenskar och amerikaner – och att det är relativt ovanligt att elever uppger en negativ attityd till grupper som de får ta ställning till. Omfattningen är dock inte försumbar. För flera grupper uppgår andelen med negativa attityder till 25–30 procent.

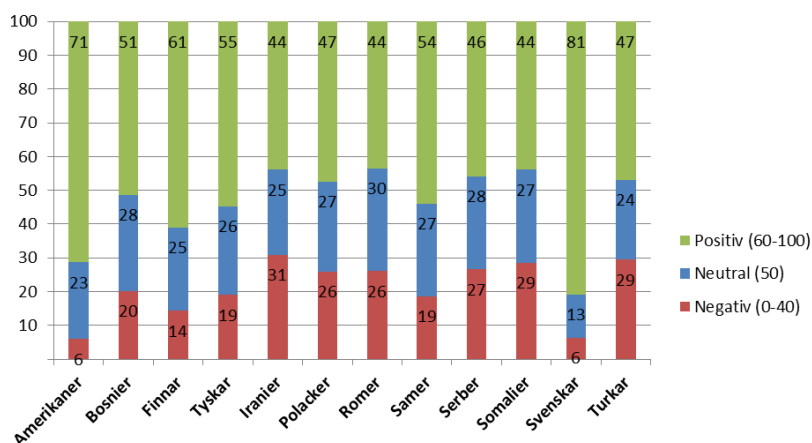
Positiva attityder

I Figur 9.2 visas andelen som uppger positiva attityder fördelat på elever med olika egen etnisk tillhörighet (en grov indelning i majoritets- och minoritetsgrupp). Här tillämpar vi en något skarp indelning av positiva attityder; vi urskiljer dem som har uppgett ett värde som är 70–100 på attitydskalan. Där framgår, liksom tidigare i Figur 9.1, att andelen positiva attityder varierar något beroende på vilken grupp eleverna tar ställning till. Men för ungdomar med

svensk bakgrund är attitydvariationen mellan olika minoriteter, med undantag av de ”populära” grupperna amerikaner, finnar, samer och tyskar, ganska liten. Överlag verkar de ha en odifferentierad syn på de mer ”främmande” grupperna. För ungdomar med utländsk bakgrund är variationen något större, men osystematisk – men det är värt att notera att de har starkt positiva attityder till svenskar, betydligt mer så än till någon av minoritetsgrupperna.

I Figur 9.2 kan vi dessutom se ett mönster där ungdomar från majoritetsbefolkningen är mer positiva till dem som kommer från Sverige närliggande regioner än vad ungdomar från minoritetsgrupperna är. Motsvarande bild av att närheten spelar in får man för attityder till övriga grupper (bosnier, polacker, serber, turkar, romer, iranier, somalier) där elever med utländsk bakgrund tenderar att vara mer positiva än elever med majoritetsbakgrund (vi upprepar att ingen får ”rösta på sin egen grupp”).

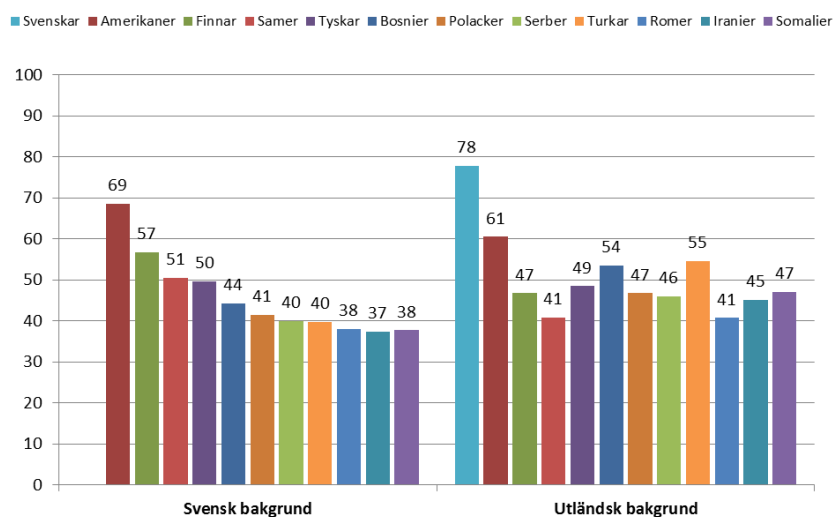
Figur 9.1 Fördelning av olika svars kategorier på frågor om attityder till olika nationella och etniska grupper. Elever som har uppgett ett värde på attitydskalan inkluderas. Elever som tillhör den nationella eller etniska grupp som attitydfrågan avser inkluderas inte. Viktade procent. N=3 289–3 995 (attityder till minoritetsgrupper), N=1 268 (attityder till svenskar)

Svar på frågan: Ange vad du tycker om följande grupper på en skala mellan 0 och 100.
Ju högre siffra desto mer positivt känner du, och ju lägre siffra desto mindre positivt känner du gentemot de här grupperna.

Det ligger nära till hands att tro att detta är uttryck för systematiska skillnader i tillfällesstruktur mellan elever med majoritets- respektive minoritetsbakgrund. Det är en hög andel med utländsk bakgrund som går i invandrantäta skolor medan motsvarande andel är mycket låg bland elever med majoritetsbakgrund. Vi kunde se i avsnitt 6 att denna segregering också påverkar umgängesmönstren, så att de som går i skolor med stor andel etniska minoriteter tenderar att ha mer umgänge med dem, och tidigare studier talar för att en ökad kontakt mellan olika etniska grupper leder till mer positiva (eller mindre negativa) attityder (Pettigrew och Tropp 2008; se avsnitt 11–12). Tanken är att vi bildar oss en mer grundad uppfattning av en person med en viss gruppstillhörighet ju mer vi umgås med denne, vilket minskar inslaget av fördomar. Det antas dessutom att den reviderade uppfattningen har en benägenhet att gå bortom enskilda individer och överföras till gruppen som helhet.

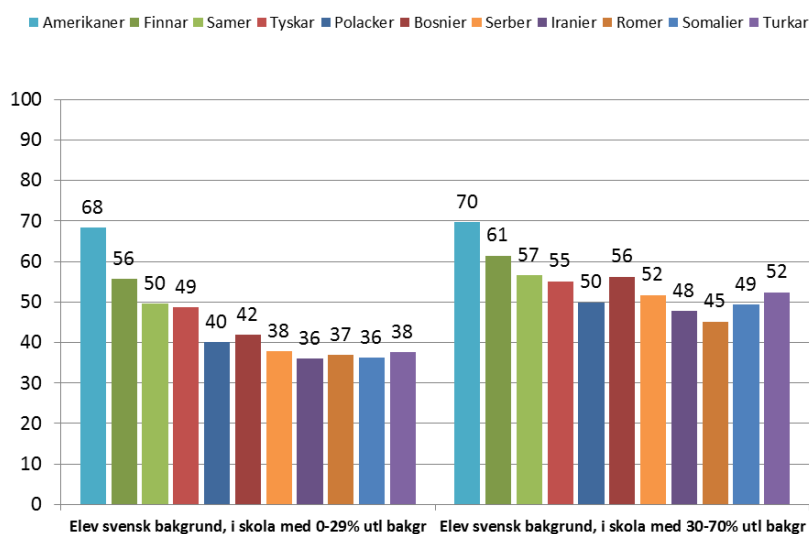
Figur 9.2 Andel som uppger en positiv attityd (värde 70 och högre på attitydskalan) till olika nationella och etniska grupper fördelat på elever med svensk respektive utländsk bakgrund. Andelarna är beräknade för elever som har uppgett ett värde på attitydskalan. Viktade procent. N=3 289–3 995 (attityder till minoritetsgrupper), N=1 268 (attityder till svenskar)

Medan vi kommer att studera denna fråga djupare i avsnitt IV, visar vi i Figur 9.3 attitydskillnaderna mellan elever från majoritetsgruppen som går i skolor med en hög andel elever med utländsk bakgrund och de elever som går i skolor där det är mindre vanligt att ha skolkamrater med utländsk bakgrund. Vi har gjort en indelning i två kategorier av skolsegregation, en svensktät (0–29 % elever med utländsk bakgrund) och en invandrantät (30–100 %). Vi förväntar oss, om kontakthypotesen ska få stöd, att attityderna till minoriteter ska vara mer positiva i invandrantäta skolor.

Attityderna till minoriteter är systematiskt mer positiva i invandrantäta skolor. Från Figur 9.4 kan vi inte dra slutsatsen att det är den etniska sammansättningen i skolorna som leder till mer positiva attityder via ökade interetniska kontakter – en alternativ förklaring är att mer fördomsfulla familjer undviker områden med många invandrare (se Del IV). Men även om vi inte kan dra kausala slutsatser från Figur 9.4 speglar resultaten en verklig bild, med reservation för att skattningar av enskilda grupper inte kan göras med exakthet.

Figur 9.3 Andel ungdomar från majoritetsbefolkningen som uppger en positiv attityd (värde 70 och över på attitydskalan) till olika nationella och etniska grupper uppdelat efter skolans segregeringsgrad (% elever med utländsk bakgrund). Andelarna är beräknade för elever som har uppgett ett värde på attitydskalan. Viktade procent. N=3 289–3 995 (attityder till minoritetsgrupper), N=1 268 (attityder till svenskar)

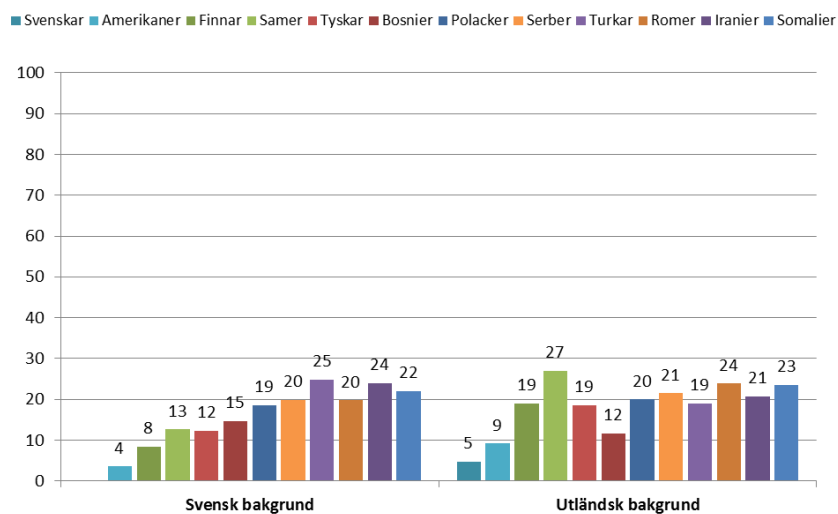

Negativa attityder

När det gäller förekomsten av främlingsfientlighet, i vid bemärkelse, förefaller det särskilt angeläget att undersöka i vilken utsträckning elever uttrycker entydigt och starkt negativa attityder till olika nationella och etniska grupper. I Figur 9.4 visas andelen med negativa attityder mätt som svar på attitydskalan mellan 0 och 30. Det neutrala mittenvärdet på skalan är 50 och vi väljer här att betrakta 40 som neutralt i stället för negativt för att få en skarpare bild av de negativa attityderna.

Figur 9.4 ger flera svar på våra inledande frågor, svar som dessutom är överraskande. Vi kan konstatera att det inte finns några utbredda negativa attityder gentemot svenskar i minoritetsbefolkningen – tvärtom, ytterst få (cirka 5 procent) uppger sådana. Till detta kan vi ju lägga den stora andelen (78 procent, i Figur 9.2) som uttrycker positiva attityder.

Figur 9.4 Andel elever med svensk (vänstra delen) respektive utländsk bakgrund (högra delen) som uppger en negativ attityd (värde 30 eller lägre på attitydskalan) till olika etniska minoritetsgrupper. Andelarna är beräknade för de grupper där elever har uppgett ett värde på attitydskalan. Viktade procent. N=3 289–3 995 (attityder till minoritetsgrupper), N=1 268 (attityder till svenskar)

Den andra slutsatsen, lika intressant som den första, är att främlingsfientligheten – tolkat som negativa attityder till andra etniska grupper – snarast är mer utbredd i minoritetsbefolkningen än i majoritetsgruppen. Föreställningen om att det är ett problem att svenska ungdomar hyser negativa attityder till minoriteter är därmed fel på ett grundläggande sätt: de negativa attityderna till nästan alla minoritetsgrupper vi undersökt är av samma omfattning hos barn med utländskt påbrå och dessa hyser dessutom mer negativa attityder till ”västliga” grupper än vad majoritetsgruppen gör.

Tabell 9.1 Andelar som uppger en negativ attityd (värde 30 eller lägre på attitydskalan) till olika nationella och etniska grupper fördelat på elevernas etniska bakgrund och segregeringsgrad (andel elever med utländsk bakgrund). Andelarna är beräknade för elever som har uppgett ett värde på attitydskalan. Viktade procent.^a
N=3 289–3 995 (attityder till minoritetsgrupper), N=1 268 (attityder till svenskar)

Segregeringsgrad	0–29 %	30–100 %	0–29 %	30–100 %
Attityder till	Svensk bakgrund		Utländsk bakgrund	
Amerikaner	4	(3)	5	12
Bosnier	16	8	12	(11)
Finnar	9	(7)	15	22
Tyskar	13	10	17	(19)
Iranier	26	14	21	(20)
Polacker	20	12	18	(22)
Romer	21	14	19	28
Samer	13	9	21	32
Serber	22	11	21	(22)
Somalier	23	15	28	20
Svenskar			3	(6)
Turkar	27	14	25	13

^a Värden i skolor med en hög segregeringsgrad (30–100 %) som *inte* är statistiskt signifikant skilda från motsvarande värde i skolor med lägre segregeringsgrad (0–29 %) anges inom parentes. Övriga skillnader mellan kategorierna är signifikanta på lägst 5-procentsnivå.

Kan vi då tolka den absoluta nivån på främlingsfientligheten? Ungefär var femte till var fjärde elev i årskurs 8 har negativa attityder till de mest utsatta minoritetsgrupperna. Dessa negativa attityder är, även om de överflyglas av andelen positiva, på inget sätt försumbara och bör inte förringas – tvärtom kan man tycka att det faktum att sådana negativa attityder delas av minoritetsgrupperna i stället

gör dem allvarigare. Möjligen är det en tröst att det inte finns en eller två grupper som är föremål för särskilt negativa attityder.

Vi går nu vidare och visar (liksom i Figur 9.3) en bild över hur attityderna skiljer sig mellan skolor med olika etnisk sammansättning. Resultaten framgår av Tabell 9.1. En intressant slutsats, fullt i linje med den vi drog ovan, är att elever med svensk bakgrund har mindre negativa attityder när de går i invandrartäta skolor. För ungdomar med minoritetsbakgrund är inte mönstret lika tydligt. Deras attityder är mer negativa till vissa grupper (somalier och turkar) när de går i svensktäta skolor, men i det flesta fall gäller det motsatta förhållandet: de har mer negativa attityder när de går i invandrartäta skolor.

Attityder till etniska grupper över invandragenerationer

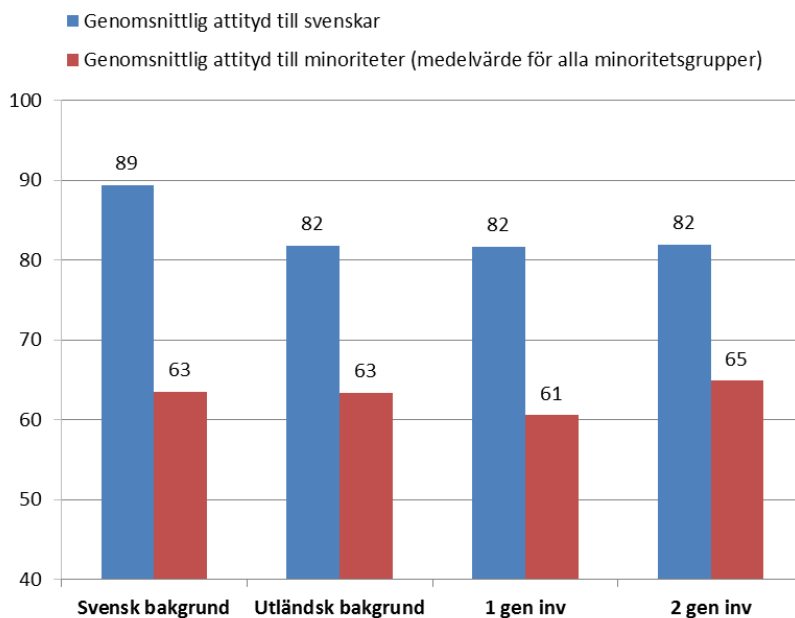
I Del II låg fokus på integration, och ett sätt att mäta den var att studera skillnaden i identifikation och attityder mellan ungdomar som själva invandrat och de som är födda i Sverige av utlandsfödda föräldrar ("andra generationens invandrare"). Vi följer upp dessa analyser här, genom att studera attityder till olika etniska grupper. Här använder vi nu ett grövre mått, genom att vi beräknar det genomsnittliga värdet av attityder för två olika grupper: svenskar samt övriga elva minoritetsgrupper sammantaget. Enbart de individer ingår som både har ett värde på attityder till svenskar och ett värde på genomsnittliga attityder till minoritetsgrupper (ett mått som har högre bortfall; vi beräknar endast genomsnittliga attityder till minoriteter för elever som har uppgett attitydvärde för minst fem minoritetsgrupper).

I Figur 9.5 presenteras resultaten. Där framgår, liksom i tidigare figurer, att inställningen till svenskar generellt är positiv, oavsett etnisk bakgrund. Till skillnad från tidigare analyser låter vi nu elever med majoritetsbakgrund värdera gruppen svenskar och det är inte förvånande att attityderna till den egna gruppen är särskilt höga (medelvärdet är 90 på en skala som går upp till 100). När det gäller attityder till minoritetsgrupper är skillnaderna små mellan elever med olika etnisk bakgrund. Elever med såväl majoritets- som minoritetsbakgrund har ett genomsnitt på 61–65 på attitydskalan.

När vi jämför attityderna mellan första och andra generationens invandrare framgår emellertid en skillnad som är värd att uppmärksamma: andra generationens invandrare har en något mer positiv

attityd till (andra) minoritetsgrupper, jämfört med första generationens invandrare. Även om fördelningarna i Figur 9.5 inte tillåter några långtgående tolkningar antyder resultaten att det förekommer en integration över generationer i form av en alltmer positiv attityd till andra minoritetsgrupper (attityder till den egna gruppen inkluderas inte i medelvärdet för attityder gentemot minoriteter). Skillnaden mellan första och andra generationen är statistiskt signifikant (vid en linjär regression av genomsnittliga attityder till andra minoritetsgrupper är prediktorn generationsstatus signifikant på 5-procentsnivå). Det framgår dock inte en motsvarande skillnad när det gäller attityden till svenskar, där nivån är hög även bland första generationens invandrare.

Figur 9.5 Genomsnittliga attitydvärden till svenskar och minoritetsgrupper (genomsnitt för attityder till alla minoritetsgrupper) för elever med svensk bakgrund (N=2 262) respektive utländsk bakgrund (N=1 162). Värden för utländsk bakgrund visas även fördelat på generationsstatus. Skalan som visas börjar vid värde 40. Viktade medelvärden

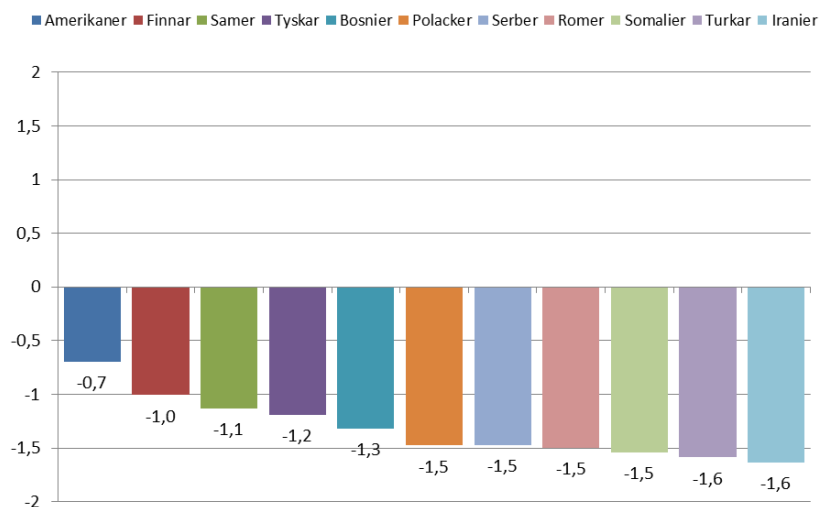

Finns det grupper som är särskilt utsatta för negativa attityder?

Våra resultat har hittills inte kunnat finna något stöd för tanken att det finns vissa utsatta grupper till vilka attityderna är särskilt negativa. Men analyserna har inte utnyttjat den fulla potentialen hos våra data. Vi har studerat positiva och negativa attityder, men vi har då gjort antagandet att vad en person menat vara negativt (eller positivt) har haft samma innebörd för en annan person. Emellertid kan individer ha olika idéer om vad som är positivt och negativt och man kan tänka sig att den gradering som vi bett eleverna göra inte har någon jämförelsepunkt mellan två individer. Det kan bero på att vissa är mer negativa eller positiva till alla (svenska eller icke-svenska) grupper i jämförelse med den genomsnittliga attityden bland elever, ungefär som vissa människor är mer pessimistiska eller optimistiska. Men även om det finns en olikhet mellan individer i var på skalan man lägger sig och i vilket avstånd man använder mellan grupper, bör deras attityder till olika grupper gå att analysera i förhållande till varandra. Vi kan därför genomföra ett lite skarpare test av antagandet att det finns utsatta grupper, som drabbas av starkare negativa attityder än andra.

I Figur 9.6 visar vi en analys av hur attityder till olika grupper förhåller sig till varandra inom olika individer, där den relativa positionen på attitydskalan (och inte det absoluta värdet) är det centrala. Vi använder beskrivande mått på grupperns relativa utsatthet och vi koncentrerar analysen i Figur 9.6 på attityder bland elever med majoritetsbakgrund. Attityden till svenskar utgör referenspunkt. Måttet som visas i Figur 9.6 bygger dels på information om individers avstånd i attityder till de olika grupperna, och vi tar dessutom hänsyn till den totala spridningen i svaren. Ett värde över noll indikerar en positiv ställning i förhållande till referenspunkten, ett värde under noll det motsatta.

Figur 9.6 Olika etniska och nationella gruppers relativa utsatthet för negativa (eller positiva) attityder. Attityder till olika grupper bland elever med svensk bakgrund. Viktade värden. N=1 741–2 133

Beskrivning av det attitydmått som visas i Figur 9.6

För elever med svensk bakgrund: (attitydvärde gentemot en given minoritet minus attitydvärde gentemot svenskar) dividerat med standardavvikelsen i svaren för samtliga grupper. Attitydvärdet gentemot gruppen svenskar bygger på helsvenska elevers värderingar av (den egna) gruppen svenskar. Dessa skattningar inkluderas även i standardavvikelsen.

En snävare definition av svensk bakgrund än i övriga figurer i avsnittet tillämpas: elever som är svenskfödda och har två svenskfödda föräldrar.

För majoritetsbefolkningen har, inte så överraskande, samtliga andra grupper ett negativt värde, vilket helt enkelt innebär att de igenomsnitt utsätts för mindre positiva attityder än den egna gruppen. Inställningen till de mer ”västliga” grupperna är något mer positiva än till de mer ”främmande”; men det intressanta är att det bland dessa övriga grupper är liten skillnad. Ett viktigt resultat, som stöder våra tidigare analyser, är alltså att ingen enskild grupp är särskilt utsatt för negativa attityder från ungdomar i majoritetsbefolkningen. Vi kan också notera att de minoritetsgrupper som

ligger på ungefär samma position kommer från olika delar av världen och kännetecknas av olika religionstillhörighet.

9.4 Slutsatser om attityder till etniska grupper

Förekomsten av negativa attityder till olika etniska grupper kan ge en inblick i hur utbredd främlingsfientligheten – eller i alla fall misstron mot andra etniska grupper – är bland ungdomar. Överlag dominerar positiva attityder. För såväl majoritets- och minoritetsbefolkningen gäller, att inställningen till grupper som står dem närmare, kulturellt och geografiskt, är mer positiv än till andra grupper. Det finns också en mycket positiv inställning till svenskar bland minoritetsungdomar.

När vi koncentrerar oss på tydligt negativa attityder stöds flera av slutsatserna ovan, men det framkommer också intressanta resultat som vi inte kunde förutsäga. Ett sådant är att medan minoritetsgrupperna bara i mycket liten grad är negativt inställda till svenskar, är de negativa till andra minoritetsgrupper i samma, eller till och med högre grad, än ungdomar från majoritetsbefolkningen. Runt var femte till var fjärde elev i årskurs 8 har negativa attityder till några av våra vanligaste minoritetsgrupper, vilket är en omfattning som man inte kan bortse från.

När det gäller risken för främlingsfientlighet och fördomar har tidigare studier fokuserat majoritetsgruppens inställning till särskilt utsatta grupper, exempelvis romer. Våra resultat visar att det är att se problemet i för snäv synvinkel. Romer (eller somalier, eller samer) är inte utsatta för mer generaliserande negativa attityder än många andra grupper – vilket förstås är bra – och en för stor uppmärksamhet på svenskars inställning till enstaka utsatta grupper kan förbise att negativa attityder kan ha större spridning. De har faktiskt större spridning på två sätt: dels till andra grupper som är föremål för negativa attityder, dels till andra grupper som bärare av negativa attityder.

Vår studie, som ju är gjord i skolor, visar att elever med svenskfödda föräldrar har mer positiv syn – och en mindre negativ – på de mer ”främmande” minoritetsgrupperna om de själva går i invandratäta skolor. Detta ger ett intuitivt stöd till den så kallade kontakthypotesen enligt vilken ökad kontakt mellan etniska grupper också skulle minska främlingsfientligheten.

Det är dock svårare att se detta mönster när vi studerar ungdomar från minoritetsbakgrund: de har mer negativa attityder till de flesta andra etniska grupper när de går i invandrartäta skolor, trots att detta enligt kontakthypotesen också borde uppamma en mer tolerant inställning till andra etniska grupper. Emellertid måste vi understryka att de analyser vi visat här, enbart är beskrivande och inte hypotesprövande. En mer djuplodande analys av denna fråga är en uppgift för Del IV i denna rapport.

10. SJÄLVUPPLEVD DISKRIMINERING

Det fenomen som kanske mest förknippas med invandring och minoriteter är diskriminering. Det finns många olika former av diskriminering. Flera tidigare svenska studier (t.ex. de los Reyes och Wingborg 2002; SOU 2005:41) har lagt vikt vid den strukturella diskrimineringen, som kan sägas karakteriseras av att den inte bara utövas av individer med fördomar och onda avsikter, utan sker via institutionella arrangemang och förgivettagna regler och bestämmelser som missgynnar vissa grupper. Strukturell diskriminering i skolan skulle så kunna bestå i att läroplanen utmålar andra etniska grupper som hotfulla eller mindre värda, eller att skolans betygsättning systematiskt missgynnar barn från minoritetsgrupper. Vår studie kan inte belysa den strukturella diskrimineringen mer än indirekt. En annan vanlig form av diskriminering är den som existerar på arbetsmarknaden. Att invandrare, eller personer med "utländskt" utseende har svårare att bli kallade på anställningsintervjuer och att få jobb stöds av mängder av tidigare studier, inklusive de som har en experimentell ansats (t.ex. Riach och Rich 2002; Carlsson och Rooth 2007). Storskaliga studier av diskriminering av ungdomar är få och bygger oftast på uppgifter om självupplevd diskriminering. Det är också det vi har tillgång till i vår enkätstudie, där vi frågat om fyra olika områden som framstår som särskilt relevanta för högstadiel elever:

Hur ofta känner du dig diskriminerad eller orättvist behandlad...

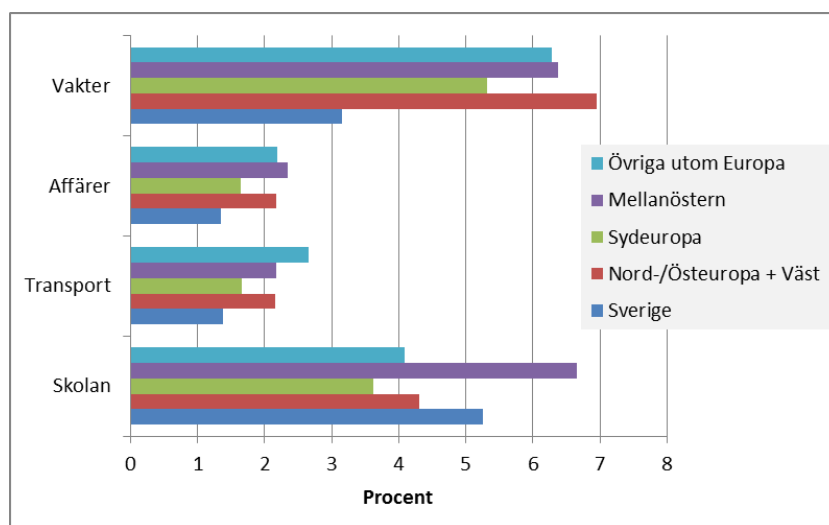
1. i skolan
2. på tåg, bussar, spårvagn eller tunnelbanan
3. i affärer, varuhus, kaféer, restauranter eller nattklubbar
4. av polis eller säkerhetsvakter?

Vi kan notera att frågan alltså gäller upplevelsen att vara diskriminerad *eller orättvist behandlad*. Det finns flera skäl till att

bredda frågan till orättvis behandling. Ett är att begreppet ”diskriminerad” har olika betydelse för olika människor (barn från minoritetsgrupper som är politiskt insatta kanske svarar jakande, medan andra inte ser kopplingen till sin etnicitet; vissa kanske tänker på åldersdiskriminering, andra på könsdiskriminering). Ett annat skäl är att vi undviker att tillskriva en generell orättvis behandling (av vakter mot ungdomar t.ex.) en etnisk innebörd. För övrigt torde diskriminering kunna definieras just som ”orättvis behandling” på basis av någon iakttagbar egenskap som nedvärderas. En konsekvens av att inkludera orättvis behandling i frågan är dock att vi får ganska höga tal för skolan, där man ju kan tänka sig att många individer – helt oavsett grupptillhörighet – känner sig förfördelade när det gäller bemötande och betyg.

Figur 10.1 visar andelen som upplever sig vara diskriminerade eller orättvist behandlade ”alltid” eller ”ofta”, uppdelat på olika etniska grupper. Andelarna är överlag små, i allmänhet mellan 2–4 procent, så den upplevda diskrimineringen tycks inte vara något omfattande problem. Skillnaderna mellan de olika grupperna är också små och osystematiska.

Figur 10.1 Andel elever som uppger att de alltid/ofta är diskriminerade eller orättvist behandlade av poliser/vakter, i affärer/restauranger m.m., på kollektiva transportmedel, samt i skolan, uppdelade på etnisk bakgrund. Viktade procent. N=4 803–4 824

Möjligen tycks något färre barn med svenskfödda föräldrar uppleva sig orättvist behandlade av polis och vakter. Det är dock tveksamt om detta kan tolkas som diskriminering. När vi bryter ner de etniska minoriteterna i mindre grupper (vilket dock medför osäkrare skattningar), finner vi till exempel inga särskilt höga värden för synliga minoriteter ("visible minorities", som oftast urskiljs på hudfärg) – det är inte de med afrikanskt ursprung som står för de något högre värdena för gruppen Afrika/Asien/Latinamerika, utan den senare undergruppen. Tvärt emot hypotesen att diskrimineringen skulle gälla de synliga minoriteterna är det ungdomar med nordiskt ursprung som står för de högsta värdena inom området polis och vakter. Tolkningarna försvåras av att vi inte vet vilka grupper som oftast vistas i miljöer där sannolikheten att möta sådana finns. När vi kontrollerar för bakgrundsvariabler (föräldrars utbildning, urvalsstratum, familjetyp), finns ingen effekt av minoritetsgrupp kvar, oavsett hur finindeldad denna görs (tabellen visas ej).

10.1 Självpulevd diskriminering: en internationell utblick

Det finns anledning att bryta den positiva svenska bilden av självupplevd diskriminering mot samma upplevelser av ungdomar i andra länder. Vi har skapat ett adderat index av förekomsten av diskriminering eller orättvis behandling över de fyra delområdena (skola, affärer, transport, vakter), vilket löper mellan 0 och 10. Figur 10.2 (pojkar) och 10.3 (flickor) visar, i likhet med de internationella analyserna i avsnitt 7, jämförelsen mellan majoritetsbefolkningen och grupper från Mellanöstern (igen, utan England, där denna grupp är för liten), samt från andra minoriteter.

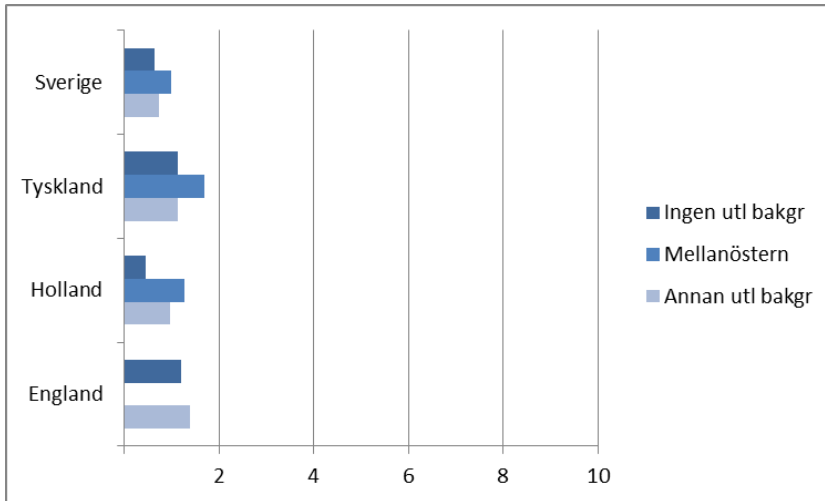
Resultaten låter sig sammanfattas ganska enkelt. I inget av länderna finns det någon tydlig bild av etnisk diskriminering inom de områden som våra frågor täcker. Det finns dock små skillnader som mestadels är till minoritetgruppernas nackdel, särskilt i Holland, där dock den absoluta nivån är extremt låg. Tyskland har den högsta absoluta nivån, men små och osystematiska skillnader mellan etniska grupper. Pojkar upplever överlag något mer av diskriminering och orättvis behandling än flickor.

10.2 Slutsatser om diskriminering och orättvis behandling

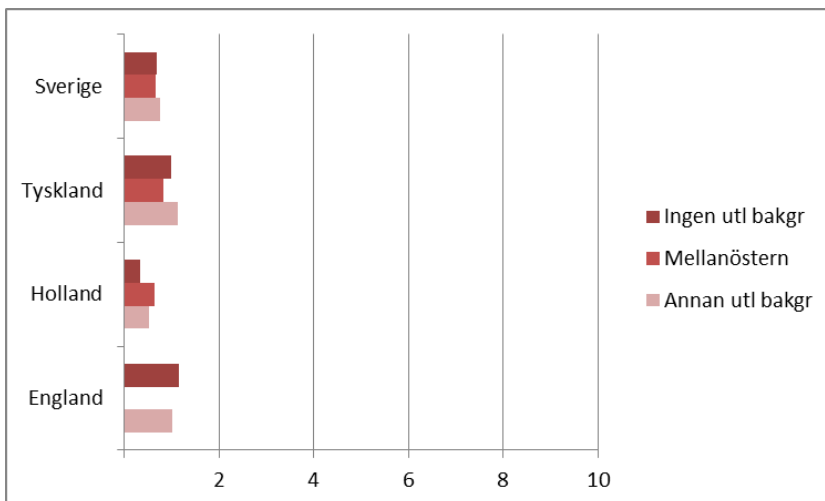
Diskriminering på basis av etnicitet är allvarlig, lagvidrig och förekommer förstås dagligen. Men även om enskilda fall är allvarliga visar våra studier att upplevelser av fenomenet är ovanligt. När våra ungdomar rapporterar om diskriminering eller orättvis behandling – alltså en ganska bred definition – inom fyra väsentliga områden (skola, affärer, transporter, samt av vakter och polis), avslöjar de låga nivåer och liten variation mellan etniska grupper. Detta gäller i Sverige, men också i England, Holland och Tyskland. När vi special-studerar finindelade grupper i Sverige, så långt våra data håller, finner vi ingen systematik så att utomeuropeiska grupper, eller synbara minoriteter, är mer drabbade än andra.

Våra resultat kan inte tas till intäkt för att diskriminering inte är en viktig fråga för etniska minoriteter, och det är inte osannolikt att den kommer att få större vikt i högre åldrar, exempelvis när de elever vi studerat ska etablera sig på arbetsmarknaden. Vi måste också minnas att vår studie gäller en specifik del av diskriminering; exempelvis kan vi inte säga något om den strukturella diskrimineringen. Men med dessa reservationer bör vi ändå se resultaten från den positiva sidan: det finns inga tecken på etnisk diskriminering av 14-åringar i våra data, och det var inget självklart resultat.

Figur 10.2 Pojkars utsatthet för diskriminering eller orättvist behandling av poliser/vakter, i affärer/restauranger m.m., på kollektiva transportmedel, samt i skolan, uppdelat på etniskt ursprung och land, indexerat (0=ingen diskriminering; 10=alltid diskriminerad i alla fyra dimensioner). Mellanöstern utelämnas för England pga. litet antal. Viktade värden utom för England (oviktat). N= 9 061 (2 060–2 512 per land)

Figur 10.3 Flickors utsatthet för diskriminering eller orättvist behandling av poliser/vakter, i affärer/restauranger m.m., på kollektiva transportmedel, samt i skolan, uppdelat på etniskt ursprung och land, indexerat (0=ingen diskriminering; 10=alltid diskriminerad i alla fyra dimensioner). Mellanöstern utelämnas för England pga. litet antal. Viktade värden utom för England (oviktat). N=9 070 (2 000–2 420 per land)

DEL IV. BETYDELSEN AV ETNISK SEGREGERING OCH MÅNGFALD I SKOLAN

En huvudfråga för den etniska segregationen eller den etniska mångfalden är förstås dess följder. Många är övertygade om fördelarna med att minska segregationen; det är en åsikt som delas av i stort sett alla svenska politiska partier (även om man är beredd att gå olika långt för att åstadkomma en förändring). Kunskapsläget är dock oklart när det gäller segregeringens konsekvenser. Vi har i denna rapport kunnat visa att många attityder och beteenden varierar kraftigt med skolsegregation, mätt som andelen elever i årskurs 8 med utländsk bakgrund (dvs. den stratumvariabel som vi använder för att dela in vårt urval efter). I invandrantäta skolor är det färre som identifierar sig som "svenska" (Tabell 4.1); fler som förespråkar multikulturalism i stället för assimilation (Figur 5.4); fler som vill ha ömsesidig snarare än ensidig anpassning (Figur 5.5.); fler som har interetniska sociala relationer (Figur 6.2, 6.4, 6.5); samt fler som har positiva attityder till olika minoritetsgrupper (Figur 9.3, Tabell 9.1).

Vi har alltså kunnat dokumentera att attityder och beteenden varierar med skolornas andel elever med utländsk bakgrund och det är naturligt att tolka dessa samband som konsekvenser av den omgivning man befinner sig i. Om man som svenskfödd elev med svenskfödda föräldrar går i en skola med många barn från etniska minoriteter verkar det troligt att man också umgås över etniska gränser och därmed förstår deras situation bättre, blir mer tolerant mot kulturella och andra skillnader, samt mindre fördomsfull mot "främmande" grupper i allmänhet. På motsvarande sätt kan barn med utländsk bakgrund påverkas av sin omgivning. Men frågan är om segregeringen orsakar dessa skillnader i attityder och beteenden. Detta är en svår fråga att analysera, liksom frågor om kausalitet i allmänhet. Exempelvis kan man förmoda att det finns en selektion till olika svensk- respektive invandrantäta skolor och att därför en mer tolerant inställning bland elever med svensk bakgrund i invandrantäta områden kan bero på att de familjer som har en negativ attityd till minoritetsgrupper inte flyttar dit, eller flyttar därifrån när de får tillfälle.

Denna Del IV av rapporten behandlar frågor om betydelsen av den etniska sammansättningen i skolklasser. Teorierna på området är inte alltid tydliga med att det finns en skillnad mellan etnisk

segregering och etnisk mångfald, så den frågan behandlar vi först, i avsnitt 11.

Därefter går vi in på de olika hypoteser som finns om segregeringen eller mångfaldens konsekvenser. I avsnitt 12 utvecklar vi tankarna att det är positivt för integration och attityder att barn till svenskfödda föräldrar träffar och möter barn med utländsk bakgrund och vice versa. Vi presenterar och prövar fyra hypoteser om betydelsen av segregering och mångfald för attityder och fördomsfrihet. Huvudhypoteserna är kontakthypotesen, som menar att ökade interetniska kontakter minskar fördomar och negativa attityder till andra etniska grupper, samt konflikthypotesen, som hävdar att etniskt blandade skolor snarare medför att relationer mellan etniska grupper försämras. I avsnitt 13 söker vi sedan pröva hypoteserna på våra data.

I avsnitt 14 går vi vidare och diskuterar och gör ett försök att komma tillrätta med problemet att de samband vi finner – och som kort refererades ovan – inte nödvändigtvis är kausala. Vi applicerar statistiska metoder som för oss längre mot en kausal tolkning, men som inte slutgiltigt löser frågan. Vi använder metoderna såväl för test av kontakt- och konflikthypotesen (och andra liknande hypoteser), som för test av skillnader mellan etniska grupper i termer av etnisk identifikation och attityder till integration.

Eftersom vi fokuserar på attityder till integration och till andra etniska grupper (och därmed på fördomsfrihet och tolerans) kommer våra empiriska prövningar i denna del av rapporten att inskränka sig till sådana indikatorer. Vi bör hålla i åtanke att oavsett vilka slutsatser vi drar om segregeringens konsekvenser på denna typ av utfall så har vi ingalunda uttömt argumenten för eller emot åtgärder med syfte att minska segregationen. Det kan finnas en rad andra utfall som är väsentliga att ta i beaktande. Exempelvis finns det resultat som talar för att stark etnisk segregering kan ha en negativ effekt på skolresultat (Szulkin och Jonsson 2007) och på byggandet av sociala nätverk som i sin tur kan ha en positiv effekt på möjligheten att få jobb i den reguljära arbetsmarknaden (jfr Lin 2001) – även om andra resultat tyder på att lågutbildade har en fördel om man bor i etniska enklaver (Edin, Fredriksson och Åslund 2003).

11. ETNISK SEGREGERING OCH ETNISK MÅNGFALD

Segregering brukar oftast mätas som andelen elever med utländsk (alternativt svensk) bakgrund. Stark segregering uppkommer när dessa två stora grupper inte möts, när fördelningen av den mätta andelen är bimodal – exempelvis om 80 procent av skolorna skulle bestå enbart av elever med svensk bakgrund och de övriga 20 procenten av elever med utländsk bakgrund. Det finns en tendens åt det hållet i våra data, men inte så markerat. När vi beräknar ett av de vanligaste segregeringsmått, Duncan's Dissimilarity Index (DI), får vi värdet 0,502 för dessa gruppers fördelning över skolklasser – det betyder att hälften av en grupp skulle behöva byta klass för att uppnå en proportionerlig etnisk blandning. Det är visserligen en hög siffra, men vi måste beakta att skolklasser är små enheter och slumpen kommer att göra att fördelningen blir ojämn i många klasser.

Som en jämförelsepunkt kan vi applicera samma index på könsfördelningen över klasser, där vi kan anta att skolorna inte söker skilja på pojkar och flickor (utan kanske tvärtom häva en slumpmässigt skev fördelning). Mellan könen är indexvärdet 0,203, vilket innebär att den etniska segregeringen är långt mycket större än vad man kunde förmoda skulle uppkomma av ren slump i ett urval av vår storlek. Om vi gör om beräkningarna på skolnivå (här definierad som båda deltagande klasser inom en skola) minskar segregeringens slumpmässiga del och segregeringen för kön sjunker till 0,166; för etnisk grupp sjunker den till 0,480. Fördelningen av pojkar och flickor i klasser är alltså något mer påverkad av något vi kan tolka som ren slump än motsvarande fördelning av elever med svensk respektive utländsk bakgrund – att skillnaden knappt blir större när vi studerar skolor innebär rimligen att den underliggande processen verkar också på skolnivå, vilket talar för att den nästan helt har med boendesegregering och skolors upptagningsområden att göra.

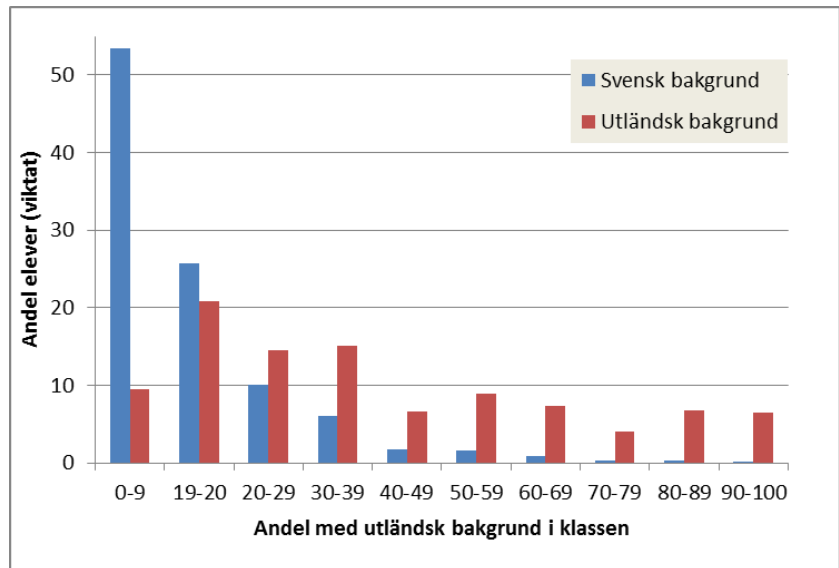
Det segregeringsindex (DI) som vi beräknat ovan är ett aggregat mått som beskriver segregeringen över skolklasser för vårt urval. Men för våra analyser vill vi också ha mått på segregeringsgraden för varje skolklass. Vi definierar segregering som andel barn med utländsk bakgrund (dvs. barn som själva invandrat till Sverige eller som inte har någon svenskfödd förälder). Det måttet är enkelt att beräkna samt lätt att förstå. För hela vårt urval är det 17,6 procent.

Även om segregering i vardagslag tolkas just som andel med utländsk bakgrund är detta förstås inte ett uttömmande mått. Flera teorier om betydelsen av sammansättningen av etnisk bakgrund har i stället *mångfald* som centralt begrepp. Mångfald (eller "diversity" som det benämns i den internationella litteraturen) handlar om blandningen av etniska grupper. Den stora skillnaden uppstår främst för barn med utländsk bakgrund i segregerade skolor, där stor blandning innebär att ingen etnisk grupp dominerar sammansättningen.

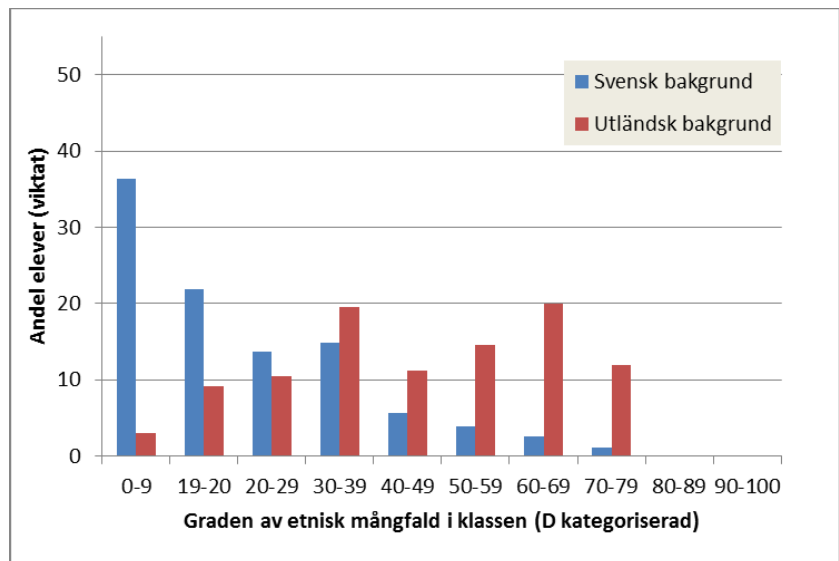
Mångfald beräknas ofta genom ett index (D) som baseras på fördelningen av olika etniska grupper. Vi använder fem kategorier, beräknat på svarande elever: majoritetsgrupp samt fyra minoritetsgrupper (såväl första som andra generationen): väst + Nord-/Östeuropa; Sydeuropa; Mellanöstern; samt övriga utomeuropeiska länder. Indexet beräknas som summan av kvadrattermerna av varje grupps andel av samtliga elever i en skolklass. Vi beräknar detta mått på skolklassnivå, där vi har goda mått (urvalsenheten är ju skolklasser). Måtten på segregering och mångfald korrelerar högt ($r=0.83$).

Mångfaldsmåttet D är i genomsnitt 0,246 (dvs. över alla 251 skolklasser). En fördel med D är att det har en absolut tolkning: vårt resultat betyder att sannolikheten att två slumpvisa elever i vårt urval tillhör olika etniska grupper (av fem olika) är ungefär en fjärdedel. Detta genomsnitt döljer förstås en ganska stor variation mellan klasser och mellan barn med olika etnisk bakgrund. Figur 11.1 och 11.2 visar hur segregering och mångfald fördelar sig bland åttondeklassare med svensk respektive utländsk bakgrund. Det finns förstås en tydlig skillnad mellan dessa båda grupper: en stor majoritet av elever med svensk bakgrund går i svensktäta klasser och nästan ingen går i de mest invandrartäta klasserna, medan barn med utländsk bakgrund är betydligt jämnare fördelade över alla nivåer av segregering och mångfald.

Figur 11.1 Andel elever med svensk och utländsk bakgrund i olika etniskt segregerade skolklasser. Viktade procent. N=4 923

Figur 11.2 Andel elever med svensk och utländsk bakgrund i skolklasser med olika etnisk blandning (mångfald). Viktade värden av måttet D. N=5 020

11.1 Kontakthypotesen

Tanken att den etniska segregeringen påverkar attityder till fördel för ett mer öppet och fördomsfritt förhållningssätt innefattar två led. Det första är att mångfald leder till ökade kontakter mellan grupper med olika ursprung. Det är ett antagande som verkar rimligt, men likväl ett antagande som bör bekräftas empiriskt. Det andra är att ökade interetniska kontakter i sin tur minskar fördomar och ökar förståelsen mellan olika grupper, genom en eller flera mekanismer: att ångslan för andra grupper minskar, att empatin och förståelsen för andras situation förstärks eller att kunskapen om andra grupper ökar. Samtliga dessa mekanismer finns belagda i tidigare forskning, om än något svagare för den senare (se meta-analysen av Pettigrew och Tropp 2008; även Binder m.fl 2009).

Denna idé brukar, i lite olika varianter, betecknas som *kontakthypotesen*, men den utgår alltså just från kontakter och inte från omgivningen (det vill säga själva segregeringen, eller sammansättningen av etniska eller andra grupper). Det kan också vara värt att notera att kontakthypotesen i en av de tidiga (och mest citerade) versionerna, formulerad av Allport (1954, sid. 281), är villkorlig. Kontakt mellan olika grupper minskar fördomar om fyra villkor är uppfyllda: grupperna är lika i status, har gemensamma mål, samarbetar över gruppgränsen, samt stöds av lagen eller någon auktoritet. Senare empiriska studier har visat att kontakthypotesen får stöd även utan att dessa fyra villkor är uppfyllda, dock är stödet starkare om de är det (Pettigrew och Tropp 2006).

11.2 Konflikthypotesen

Det är möjligt att etnisk mångfald, trots vad som ofta antas, också (eller alternativt) har *negativa* konsekvenser. Ett möjligt scenario stöder sig här på idén att grupper av "främmande" karaktär frammanar rädsla och potentiell konflikt. Så kan exempelvis de som i generationer bott i ett land känna sig hotade av invandrare, eftersom de kan ses som konkurrenter om begränsade resurser (jobb, bostäder, partners). Man kan också tänka sig att det finns en konkurrens av mer symbolisk eller kulturell art, vad gäller till exempel religion, livsåskådning och vanor. Att bo nära invandrare kan därmed leda till att negativa attityder förstärks, antingen eftersom de upplevda hoten blir mer påtagliga, eller på grund av att de faktiskt

gäller just på lokal snarare än exempelvis nationell nivå. Flera empiriska studier finner också ett samband som säger att fördomarna är starkare i områden med större etnisk mångfald (t.ex. Dustman och Preston 2001).

Konflikthypotesen kan tyckas vara en ren motsats till kontakthypotesen, som ju menar att närheten till andra grupper leder till att animositet och fördomar begränsas. Men det går att tänka sig kombinationer av effekter, inte minst eftersom kontakthypotesen vanligtvis utgår från faktiskt umgänge som ett villkor. På så vis skulle närvaron av många grupper kunna upplevas som främmande i enlighet med konflikthypotesen och leda till mer negativa attityder bland dem som inte umgås med någon från dessa grupper, medan de som faktiskt gör det mildrar sina negativa attityder i enlighet med kontakthypotesen. En mångfaldsskola skulle därmed kunna ge både positiva och negativa effekter på exempelvis fördomar och det är inte givet hur ”nettoresultatet” ser ut.

11.3 ”Hunkering down”-hypotesen

Det andra scenariot som utmålar etnisk mångfald som grunden för negativa konsekvenser, bygger på en idé om att mångfald (åtminstone på kort sikt) reducerar den totala mängden sociala kontakter, liksom det samhälleliga engagemanget. Man litar inte på människor som är annorlunda, man har svårare att initiera eller upprätthålla sociala relationer, och följderna av en heterogen omgivning blir därför att alla drar sig tillbaka, så att säga hukar eller kurar ihop sig (därav ”hunkering down”). Etnisk mångfald frammanar sköldpaddan i oss alla, hävdar Putnam (2007, sid. 51) i en inflytelserik artikel om mångfaldens föregivet negativa konsekvenser.

Till skillnad från de båda tidigare hypoteserna som ju handlar om hur vi förhåller oss till andra, ”främmande” grupper, så ger alltså ”hunkering down”-hypotesen vid handen att vi förändrar vårt förhållningssätt till alla andra personer, de från den egna gruppen inräknat. Detta borde i våra data synas som en negativ effekt av etnisk mångfald på sociala relationer, på benägenheten att vara med i frivilliga organisationer, samt på övriga utåtriktade aktiviteter som kan ses som indikatorer på socialt kapital. En sådan individualisering av människors liv, med minskade sociala kontakter skulle i sin tur kunna leda till minskad förståelse mellan grupper och kanske ökade fördomar (även om det sista inte är en uttalad del av hypotesen såsom den oftast förekommer i litteraturen).

11.4 Deprivationshypotesen

Alla teoretiska modeller rörande segregationens påverkan på attityder och fördomar kompliceras dessutom av en störfaktor (*confounder*), nämligen socioekonomisk utsatthet, eller deprivation. Tidigare forskning visar att det finns ett samband mellan brist på ekonomiska resurser, låg utbildning och arbetslöshet å ena sidan, och attityder å den andra. Det är vanligare bland personer med lägre utbildning eller mer begränsade ekonomiska resurser att man ger uttryck för attityder som kan ses som "fördomsfulla" (även om exempel på motsatt samband givetvis existerar). Eftersom segregeringen gör att mångfaldsskolorna karakteriseras av större socioekonomisk utsatthet än de homogena svensktäta skolorna, finns risken att detta samband (mellan utsatthet och negativa attityder till invandrare t.ex.) i stället tolkas som en effekt av den etniska sammansättningen i skolorna (Laurence 2011). Därför behöver vi i ett test av mångfald och attityder på statistisk väg kontrollera individers familjebakgrund (föräldrars utbildning, samhällsklass och inkomst). Med "deprivationshypotesen" menar vi alltså antagandet att det finns ett positivt samband å ena sidan mellan etnisk mångfald och socioekonomisk utsatthet, och, å den andra, mellan socioekonomisk utsatthet och fördomar. Detta i sin tur riskerar att introducera ett skensamband mellan mångfald och attityder.

11.5 En modell över mångfaldens konsekvenser

Från Figur 11.3 kan vi operationalisera de olika hypoteserna om mångfaldens konsekvenser. I avsnitt 12 kommer vi att presentera de olika analyserna och resultaten med hänvisning till figuren. På basis av modellen i Figur 11.3 kan vi finna två möjligheter att testa kontakt- och konflikthypoteserna. För det första predicerar de olika hypoteserna olika bruttosamband mellan den etniska sammansättningen och utfallen (sambanden $A*B+C$). För det andra bör vi också anta olika direkta effekter av omgivningen, kontrollerat för kontakter.

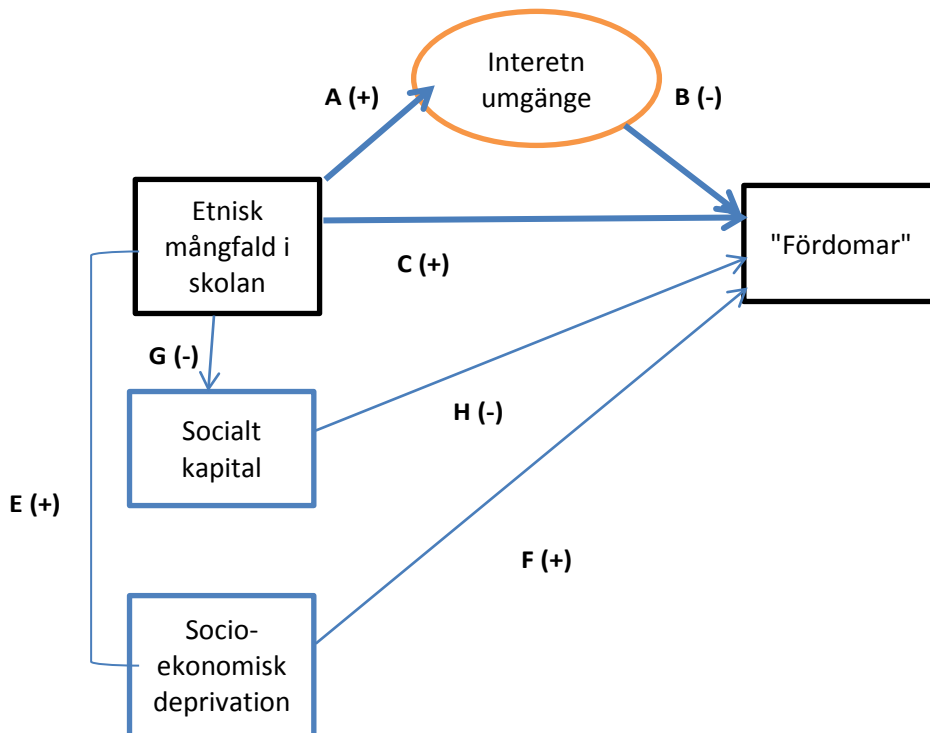
Konflikthypotesen menar att hotet som de etniska minoriteterna utgör gäller generellt, oavsett om man har interetniska kontakter eller ej – det innebär att sambandet C, kontrollerat för kontakter (dvs. $A*B$) är negativt. Det är inte uppenbart vad förutsägelsen om sambandet C är från kontakthypotesen, men i en mer generös tolkning

borde man kunna överföra hypotesen om direkta kontakter till nätverk. Om man sålunda inte har direkt kontakt själv, finns det i genomsnitt människor i ens omgivning som har sådana och som man umgås med – en indirekt interetnisk erfarenhet. Om avmystifieringen av främmande grupper också följer av sådana erfarenheter borde vi förutskicka en positiv effekt av etnisk mångfald på fördomsfrihet även kontrollerat för personliga kontakter.

Figur 11.3 visar också att deprivationshypotesen kan testas genom sambanden E^*F , som båda antas vara positiva (etnisk segregering har samband med socioekonomisk utsatthet, och denna i sin tur leder till mer negativa attityder till etniska minoriteter).

”Hunkering down”-hypotesen postulerar att sambandet G är negativt (mer mångfald minskar det sociala kapitalet). Även om det går att föreställa sig olika typer av effekter av socialt kapital på attityder, är det inte orimligt att tänka sig att den utåtriktade sociala dimensionen av socialt kapital (som står Putnam nära) leder till minskade fördomar, enligt ett resonemang som liknar kontakthypotesen: ökade kontakter och större nätverk kommer att leda till större kontaktytor mellan etniska grupper och därmed större förståelse. Om sålunda socialt kapital har en reducerande effekt på fördomar (H) kommer den etniska mångfalden att bidra till ökade fördomar totalt.

Figur 11.3 En modell över sambanden mellan mångfald i skolan och fördomsfrihet/negativa attityder till etniska minoriteter för att testa olika hypoteser. Sambandet A*B motsvarar kontakthypotesen, C motsvarar konflikthypotesen, G "hunkering down"-hypotesen och E*F deprivationshypotesen

12. EMPIRISKT TEST AV OLIKA MÅNGFALDSHYPOTESER

Vi noterade ovan att en tidigt inflytelserik version av kontakthypotesen förutsätter att fyra villkor är uppfyllda för att interetnisk kontakt ska minska fördomar: att grupperna är lika i status, har gemensamma mål, samarbetar över gruppgränsen, samt stöds av lagen eller någon auktoritet. Elever i grundskolan tycks därmed vara en ideal grupp att studera – i skolan har de samma status (elever), har gemensamma mål (läromål), samarbetar, samt övervakas av skolledning och lärare. Om kontakthypotesen ska få stöd också av nya svenska data, bör det vara bland grundskoleelever.

Ett empiriskt test av betydelsen av etnisk mångfald i skolorna görs bäst genom att analysera barn till majoritetsbefolkningen och de etniska minoriteterna separat. De teorier som ligger bakom modellen i Figur 11.3 bör gälla särskilt för majoritetsgruppen. För dem finns det dock skäl att inte bara pröva måttet på mångfald i skolorna (som ju beror på hur många olika grupper det finns) utan också segregeringsmåttet (andelen klasskamrater som tillhör andra etniska grupper).

Det är emellertid intressant att också ställa sig frågan hur minoritetsgrupperna påverkas av etnisk homogenitet eller heterogenitet i skolan. Grundantagandena i kontakthypotesen bör gälla i så måtto att ökad kontakt mellan olika etniska minoriteter bör minska fördomarna dem emellan, men det är inte uppenbart att prediktionerna i Figur 11.3 alla kan tänkas gälla etniska minoriteter. Om de med svensk bakgrund ses som ett hot innebär exempelvis ökad mångfald färre ”konkurrenter” från majoritetsbefolkningen. Våra resultat i avsnitt 9 visar att minoritetsgruppernas inställning till svenskar är mycket positiva, medan deras attityder till andra minoriteter överlag är lika negativa, eller till och med något mer negativa än majoritetsbefolkningens. Det talar för att samma mekanismer när det gäller sambandet mellan etnisk mångfald och fördomar kan gälla såväl för majoritetsbefolkning som för minoritetsbefolkning.

12.1 Mått och operationaliseringar

När vi nu ska göra en statistisk prövning av den teoretiska modellen behöver vi definiera vilka indikatorer vi använder. Det är inte alltid uppenbart hur man ska göra detta och det finns ofta flera olika alternativ för att mäta (eller operationalisera) olika teoretiska begrepp, som exempelvis mångfald och socialt kapital. Följande variabler har vi valt för de analyser som presenteras i avsnitt 12 och 13:

Interetniska relationer: antalet vänner man umgås med på rasterna i skolan som har en annan etnisk bakgrund än ens egen. Vi har också prövat andra mått, bl.a. antal vänner totalt sett som har en annan etnisk bakgrund, med samma resultat som följd.

Socialt kapital: mäts som utåtriktade och i huvudsak sociala aktiviteter: Gå på konsert, bio, pub/bar/fester, träffa släktingar, vara aktiv i föreningar, spela TV- eller dataspel tillsammans med andra, samt chatta på nätet i sociala fora.

Socioekonomisk utsatthet: föräldrars utbildning, samhällsklass, inkomst, samt föräldrarnas arbetslöshet (dessa förklaras närmare i Underbilaga B).

Inställning till andra etniska grupper: variationen i värderingar av tolv olika angivna etniska minoriteter (hur värderingarna, som ligger till grund för det föreliggande måttet, är mätt och vilka minoriteter som ingår i frågorna framgår av avsnitt 9 ovan). Tanken är att ett spridningsmått fångar tendensen att en individ upplever olika starka negativa och positiva (eller neutrala) känslor inför dessa grupper och att det är själva likheten i känslor för dessa som fångar fördomsfriheten. Spridningen i dessa känslor mäter vi genom standardavvikelsen av de attityder som intervjupersonerna har om olika grupper och denna divideras sedan med individens medelvärde för att få ett mått (variationskoefficienten) på individens spridning i åsikter i relation till hans eller hennes individuella skalnivå (dvs. medelvärdet). Vi har också prövat ett annat mått, andelen negativa attityder, vilket gav i stort sett samma resultat. (Notera, i relation till analyserna i avsnitt 9, att här räknar vi med attityder till den egna gruppen.)

Attityder till integration: här använder vi de båda mått som vi definierade tidigare i rapporten (avsnitt 5), nämligen inställning till integration snarare än assimilation; inställning till ensidig snarare än ömsesidig anpassning.

Etnisk identifikation: mäts, som beskrivs närmare i avsnitt 4, som tendensen att känna sig som ”svensk” i hög eller ganska hög utsträckning.

12.2 Analyser av kontakt-/konflikthypoteserna

I avsnitt 6 kunde vi mycket tydligt se hur stor betydelse den etniska segregationen har för vänskapsband – barn med svenskfödda föräldrar har få vänner från andra etniska grupper i svensktäta skolor, men många i invandratäta skolor. I analyser som vi gjort (men som inte visas här) verifieras detta resultat när vi studerar betydelsen av mångfald i skolklassen (både när vi mäter den som D och som andel elever med utländsk bakgrund). Detta är inte överraskande, möjlighetsstrukturen bidrar ju starkt till detta resultat, men innebär likväl att första delen av kontakthypotesen får stöd: ökad mångfald leder till ökade relationer över etniska gränser. Den relation som i Figur 11.3 betecknas A är därmed starkt positiv.

Kontakthypotesen postulerar nu att de ökade relationerna också leder till minskade fördomar – eller, på vårt sätt att mäta det, till minskad spridning i positiva och negativa känslor inför olika etniska grupper. Detta är ett samband som man funnit i internationella studier och även våra data visar detta mönster. När vi mäter de interetniska relationerna som olika typer av vänrelationer (närmare beskrivna i avsnitt 6) visar det sig att de korrelerar med attityder till olika etniska grupper, även om det inte alltid är några starka samband. Det samband som vi betecknat B i Figur 11.3 går alltså i förväntad riktning.

Det här betyder att vi har en situation där mångfald har ett positivt samband med interetniska sociala relationer och sådana tycks leda till minskade fördomar (om man vill likställa fördomar med vårt utfall). Detta är ett preliminärt stöd för kontakthypotesen. För att göra ett mer rigoröst test bör vi dock direkt pröva sambandet mellan mångfald och fördomar. Det sambandet motsvaras av pilen C i Figur 11.3 när vi inte kontrollerar för interetniskt umgänge (vi bortser från $A*B$ för tillfället).

Tabell 12.1 OLS-regression av spridningen i attityder till etniska grupper på mångfald i skolklasser, interetniskt umgänge, samt kontrollvariabler. Tabellen visar regressionskoefficienter (b) samt robusta standardfel (s.e.). Viktade estimat. N=2 745, svensk bakgrund, N=1 228, utländsk bakgrund

Svensk bakgrund	Modell 1.		Modell 2.	
	b	s.e.	b	s.e.
<i>Kön</i>				
Pojkar (ref.)	0,00	-	0,00	-
Flickor	-0,40 ***	0,04	-0,37 ***	0,04
<i>Föräldr utb</i>	-0,11 ***	0,03	-0,10 ***	0,02
<i>Familjetyp</i>				
Ombildad	0,09	0,07	0,11	0,07
Ensamstående	0,16 **	0,06	0,17 **	0,06
Annan	0,52	0,26	0,51	0,27
<i>Mångfald (std)</i>	-0,13 ***	0,03	-0,04	0,03
<i>Vänner utl</i>			0,15 ***	0,02
Konstant	0,48 ***	0,08	0,14	0,08
<hr/>				
Utländsk bakgrund	b	s.e.	b	s.e.
<i>Kön</i>				
Pojkar (ref.)	0,00	-	0,00	-
Flickor	-0,42 ***	0,09	-0,43 ***	0,09
<i>Föräldr utb</i>	0,00	0,04	0,02	0,05
<i>Familjetyp</i>				
Ombildad	0,10	0,14	0,11	0,15
Ensamstående	0,02	0,12	0,01	0,12
Annan	0,27	0,17	0,26	0,18
<i>Mångfald (std)</i>	-0,03	0,06	-0,09	0,07
<i>Vänner svenska</i>			0,12 ***	0,00
Konstant	0,75 ***	0,19	0,58 **	0,19

***p<0,001 **p<0,01 * p<0,05

När vi testar den modellen tar vi också deprivationshypotesen i beaktande – den antar ju att sambandet E*F delvis förklarar C (enligt resonemanget att mångfald har ett positivt samband med socioekonomisk deprivation [E], vilket i sin tur har ett positivt samband med fördomar [F]). Vi gör det genom att kontrollera för en rad förhållanden i uppväxthemmet: föräldrarnas samhällsklass, utbildning, inkomst, samt arbetslöshet, samt familjetyp. Eftersom

det visar sig att endast föräldrarnas utbildning har någon statistiskt signifikant effekt på utfallet inkluderar vi bara den bakgrundsvariabeln i den modell som visas i Tabell 12.1, modell 1. Vi gör analysen separat för majoritetsbefolkningen och för minoritetsgrupperna.

Det finns ett tydligt resultat i modell 1 i Tabell 12.1 och det är att mångfald har ett negativt samband med spridning i attityder till etniska grupper – men bara i majoritetsbefolkningen. Det betyder att barn till svenskfödda föräldrar som går i mer invandrantäta skolor och träffar fler barn från etniska minoriteter överlag har en mindre fördomsfull inställning till olika etniska grupper. När vi använder ett annat utfall – andel negativa omdömen om etniska grupper – får vi samma resultat, likaså om vi begränsar de negativa omdömena till att gälla grupper utanför Europa. Vi kan därför dra slutsatsen att när barn från majoritetsbefolkningen har en större kontaktyta mot andra etniska grupper innebär det att såväl variationen i känslor inför dessa grupper som de negativa värderingarna är mindre. Sambandet är dock inte särskilt starkt: en standardavvikelses förändring i mångfald är relaterad till ungefär 0,13 standardavvikelsers förändring i attityder till etniska grupper.

Kontakthypotesen får alltså visst stöd i våra data, även om Tabell 12.1 inte kan påvisa en kausal relation (i avsnitt 13 kommer fördjupade analyser). Det är också värt att notera att mångfalden inte tycks ha någon som helst konsekvens för barn från minoritetsgrupperna, trots att man kunde tänka sig att samma mekanismer skulle gälla där. Från avsnitt 9 vet vi ju också att frånvaron av samband inte beror på att barn från etniska minoriteter inte har negativa attityder till andra minoritetsgrupper.

Deprivationshypotesen får svagt stöd i våra data: det finns nästan ingen skillnad alls i attityder till etniska minoriteter på basis av socioekonomisk bakgrund (pilen F i Figur 11.3). Ett skäl till det kan vara att processerna som leder personer i utsatt socioekonomisk position att uppleva personer från andra etniska grupper som ett hot inte gäller för högstadiel elever – eftersom de ännu inte är personligt omfattade av ett potentiellt ”hot”, utan snarare (om någon) deras föräldrar, har de bara en indirekt koppling till den mekanism som enligt konflikthypotesen skapar negativa attityder till minoriteter. Vi finner ett enda samband som är statistiskt signifikant: barn till välutbildade i majoritetsbefolkningen har en mer fördomsfri inställning till olika etniska grupper. Detta är inte ett oväntat resultat, eftersom denna grupp har tolerantere attityder

överlag. Vad som ändå är intressant, är att vi inte finner någon speciellt fördomsfull inställning bland barn som tillhör mer utsatta grupper (vilket möjligen kan bero på att många av dem bor i områden med många etniska minoriteter).

Konflikthypotesen får heller inget stöd av resultaten i Tabell 12.1, kolumn A. Vi kan dock pröva en lite mer reducerad variant av den, som säger att en multietnisk miljö leder till negativa attityder till etniska minoriteter *om man bortser från de ökande sociala relationerna mellan etniska grupper*. För att få ett helhjärtat stöd för kontakthypotesen bör vi i stället förmoda att också kontrollerat för vänrelationer skulle mångfald reducera fördomar – det borde vara så därför att kontakterna är mer vidsträckta än enbart vänkretsen. Detta test motsvaras av nettoeffekten C i Figur 11.1, det vill säga när vi kontrollerar för umgänge med andra grupper (C|A*B).

I Tabell 12.1, modell 2, lägger vi in interetniska vänrelationer i analysen (vi väljer återigen skolkamrater man umgås med på rasterna, vilket tycks vara en god indikator). Resultatet är enkelt att sammanfatta: nettosambandet mellan mångfald och fördomsfrihet reduceras i stort sett till noll. Det betyder att varken kontakt- eller konflikthypotesen får något stöd av den analysen – men kontakthypotesen får förstås stöd i det att den anger interetniska vänrelationer som en mekanism genom vilken mångfalden har en positiv inverkan på tolerans mot andra etniska grupper.

Det finns ännu en möjlighet att hitta ett delstöd för konflikthypotesen. Man kan tänka sig att elever i majoritetsbefolkningen som går i en invandratät skola kan känna sig hotade eller skrämde av denna omgivning om de inte umgås över etniska gränser – men känna sig trygga och fördomsfria om de har vänner i andra etniska grupper. I en teknisk bemärkelse kan vi testa detta genom en interaktionseffekt mellan mångfald och interetniskt vänumgänge. Vi har provat en sådan men den har ingen effekt alls (resultatet visas inte). Det betyder att sambandet mellan interetniskt umgänge och fördomsfrihet är detsamma för varje nivå av mångfald: att ha vänner i en annan etnisk grupp har alltså samma betydelse i en svensktät som en invandratät.

12.3 Test av "Hunkering-down"-hypotesen

Putnams ganska pessimistiska framtidsbild är att ökad mångfald leder till minskade sociala, utåtriktade aktiviteter och driver på en utveckling där människor till slut finner sig ha krupit in i sitt skal med sin TV (just ökningen av TV-tittandet är ett belägg som han anför till stöd för tesen att samhällets sociala kapital utarmas).

Med våra data har vi goda möjligheter att pröva idén att mångfald skulle ha ett negativt samband med utåtriktade aktiviteter (representerat av pilen G i Figur 11.3). Vi har frågat om en rad fritidsaktiviteter och svaren anger (olika typer av) frekvenser på en femgradig skala, från "aldrig" till "varje dag", eller "mer än två timmar om dagen", beroende på indikator. Sju olika aktiviteter kan ses som huvudsakligen utåtriktade och innefattande sociala relationer, nämligen att delta i någon organiserad föreningsverksamhet; gå på fester; gå på bio; träffa släktingar; chatta med andra; gå på konsert; spela data-/TV-spel tillsammans med andra. Dessa olika typer av fritidsaktiviteter har inte så starka inbördes samband att vi kan säga att de formar en underliggande dimension av typen "utåtriktade aktiviteter" (en faktoranalys visar att den första faktorn har ett eigenvalue på 0,8). Vi har i stället gjort regressionsanalyser för var och en av aktiviteterna, samt för elever med svensk och utländsk bakgrund separat. Resultaten visas i sammandrag i Tabell 12.2. (Det vi inte ser i tabellen är effekterna av kontrollvariablerna som är kön, tre mått på socioekonomisk bakgrund, samt familjetyp.)

Tabell 12.2 OLS-regression av olika sociala aktiviteter på etnisk mångfald i skolklasser (z-standardiserad D). Tabellen visar regressionskoefficienten (b) för etnisk mångfald på respektive utfall, robusta standardfel (s.e.) samt antal ingående individer (N). Modellerna kontrollerar även för socioekonomisk bakgrund (föräldrars utbildning, samhällsklass och inkomst) samt familjetyp (estimaten visas ej). Viktade estimat

Svensk bakgrund	b		s.e.	N
Organisationsaktiv	-0,08	**	0,02	3 016
Bio m.m.	-0,01		0,02	3 041
Konserter m.m.	0,00		0,02	3 031
TV- och dataspel	0,03		0,02	2 892
Besöka släktingar	-0,05	*	0,02	3 046
Chattande	-0,09	***	0,03	2 821
Pub/bar/fester	0,00		0,03	3 018
Utländsk bakgrund	b		s.e.	N
Organisationsaktiv	-0,01		0,05	1 206
Bio m.m.	0,13	*	0,06	1 220
Konserter m.m.	0,09		0,05	1 210
TV- och dataspel	0,04		0,05	1 136
Besöka släktingar	0,10		0,06	1 221
Chattande	0,04		0,05	1 148
Pub/bar/fester	0,00		0,06	1 203

***p<0,001 **p<0,01 * p<0,05

Positiva estimat i Tabell 12.2 betyder mer aktivitet, negativa mindre. "Hunkering down"-hypotesen får visst, men begränsat stöd genom att aktivitetsnivån bland dem från majoritetsgruppen i tre fall är signifikant lägre i skolor med större etnisk mångfald (när vi använder den konventionella 5-procentsgränsen). Sambanden är dock svaga, de starkaste visar att en standardavvikelses ökning i mångfald ger knappt en tiondels standardavvikelses minskning av aktiviteter (i organisationsaktiviteter samt chattande på nätet). Det är dock viktigt att notera att för minoritetsgrupperna finner vi bara ett statistiskt signifikant samband och det går i den andra riktningen – liksom de flesta samband gör, trots att de är svaga. Att aktivitetsnivån snarast skulle öka för etniska minoriteter talar mot hypotesen som ju är allmängiltig till sin natur. I stället verkar en rimlig mothypotes vara att aktivitetsnivån styrs av hur många vänner man har – de flesta,

om inte alla, aktiviteter vi har analyserat är kombinerade med socialt umgänge – och detta är i sin tur beroende av hur många det finns av den egna etniska gruppen i den skola man går, enligt den generella homogami-modellen (lika barn leka bäst).

Givet de svaga sambanden mellan etnisk mångfald i skolklassen och utåtriktade aktiviteter är det inte troligt att mer etnisk mångfald i skolorna skulle leda till mer negativa attityder till olika etniska grupper genom att urgröpa det sociala kapitalet. En sådan tolkning styrks när vi analyserar sambandet H i Figur 11.3, det vill säga det mellan socialt kapital och attityder/fördomsfrihet. Av de sju indikatorerna som vi använt har tre en statistiskt signifikant effekt – men samtliga med ett annat tecken än det förväntade: De som ofta spelar dataspel tillsammans med andra har exempelvis oftare negativa attityder till olika etniska grupper. Även om ”Hunkering down”-hypotesen skulle behöva prövas med andra indikatorer visar våra resultat inget stöd för att en befarad reduktion av socialt kapital också skulle få negativa konsekvenser för fördomsfriheten bland ungdomar.

13. SEGREGERINGENS KONSEKVENSER – ELLER BARA SAMBAND?

De samband vi visat på i våra analyser är som nämnts inte nödvändigtvis kausala effekter. Att elever i etniskt segregerade skolor i högre grad är fördomsfria kan bero på att närheten till etniska minoriteter reducerar känslor av rädsla och hot, kanske för att man lär känna skolkamrater från minoritetsbakgrund. Men det kan också vara så att familjer som är särskilt fördomsfulla gör allt de kan för att undvika att bosätta sig i områden med många invandrare, medan de som är mindre rädda för det främmande gärna gör det – då kan vi registrera samma samband, men i stället för en kausal förklaring är det en fråga om selektion (”population sorting”).

Att försöka pröva kausaliteten i ett uppmätt samband är ett av de mest utmanande problemen inom samhällsvetenskapen (jfr Manski 2000; Durlauf 2004; Hanushek m.fl. 2009). I grunden har vi en icke-experimentell metodarsenal (till skillnad från en del naturvetenskapliga ämnesområden) och de försök till kausala analyser som görs försöker imitera en experimentell situation. I en regressionsansats kan man till exempel försöka kontrollera för olika variabler som kan tänkas fånga upp selektionsmekanismer – problemet är att man

sällan har tillräckligt god information för att kunna göra det, man kan alltid misstänka att det finns icke-observerade egenskaper som ligger bakom (i vårt fall exempelvis attityder till invandrare vid tidpunkten för bostadsvalet). I longitudinella data, där samma individer följs över tid, kan man studera de som förändrar sin omgivning, exempelvis om de som flyttar till (eller från) en invandrantät skola, förändrar sina attityder. Medan eleverna i vår undersökning kommer att följas över tid baserar sig analyserna här på den första vågen och är därför ett tvärsnittsurval. En annan strategi är att följa skolor över tid och urskilja dem där en plötslig förändring i elevsammansättningen skett (i riktning mot mer eller mindre mångfald), men där andra omständigheter är oförändrade – om majoritetsgruppens fördomar förändras i de skolor där en förändring äger rum finns möjligheten att skatta kausala effekter (men det hänger på att förändringen inte ska drivas av något som har samband med det utfall man studerar). Eftersom vi heller inte följer skolor över tid finns inte någon sådan möjlighet. Det finns också andra statistiska metoder för att studera kausalitet, men de bygger ofta på ganska starka (eller mycket starka) antaganden.

Vi har som sagt begränsade möjligheter att göra statistiska test som närmar sig kausala tolkningar. Men det finns ett skäl till att inte oroa sig alltför mycket för att sambanden som vi finner inte är kausala: de med svensk bakgrund som bor i invandrantäta områden har ofta inte så stora valmöjligheter, eftersom dessa områden också är socioekonomiskt segregerade. Därmed är risken för selektion på just fördomar inte så stor.

Det vi kan göra här, och som vi också provat på vårt material, är att utnyttja det faktum att vi har intervjuat elever från två klasser i nästan alla skolor (120 av 129). Om vi antar att fördelningen av elever över klasser är slumpmässig kan vi utnyttja den variation som finns mellan klasser för att komma närmare en kausal tolkning. Vi beräknar sålunda skillnaden mellan klasser inom skolor i relationen mellan segregering (andel med utländsk bakgrund i skolklassen) och fördomsfrihet (bland eleverna i denna klass). Om relationen är robust bör klasser med större mångfald uppvisa högre fördomsfrihet också inom skolor – och att vi gör jämförelsen inom skolor gör att selektionsproblematiken reduceras kraftigt eftersom selektionen till de bostadsområden som ligger inom skolans upptagningsområde borde vara densamma mellan klasser. (I ekonometriska termer är detta en "school fixed-effects"-analys, där vi lägger in dummy-variabler för skolor i regressionsmodellen.)

Det finns problem även med en sådan analys. Det är till exempel möjligt att skolklasserna är uppdelade på ett sätt som är korrelerat både till segregering och till utfallsvariabeln, trots att den vanliga modellen i svenska grundskolor inte är att dela upp klasser efter sådana kriterier. Ett analystekniskt problem är att denna typ av analyser ("fixed-effects"-modeller) använder många frihetsgrader och att estimaten därför är behäftade med stora standardfel (de är "ineffektiva"). Det gör att det är svårt att hitta statistiskt signifikanta resultat, även om man har (punkt-) estimat som går i förväntad riktning. Till detta kommer att man förstås minskar den totala varians som är grunden för analysen, eftersom all varians i utfallsvariabeln som finns *mellan skolor* försvinner – den varians som används för att identifiera den statistiska modellen är den som återstår *mellan klasser inom skolor*.

Vi återvänder alltså i det följande till analyser av mångfaldshypoteserna som vi just analyserat, men vi utsträcker också testerna till etnisk identifikation och integration. Vi har testat många olika analysmodeller, men vi visar inte resultaten i tabellform, utan sammanfattar dem i stället i ord.

13.1 Fördjupade tester av kontakt- och konflikthypotesen

När vi gör om analyserna av kontakt-/konflikthypoteserna med dessa analysmodeller ("school fixed-effects") händer följande:

För elever med svensk bakgrund:

- Effekten av mångfald (D) på inter-etniska sociala relationer (umgås med vänner med utländsk bakgrund på rasterna i skolan) är fortsatt starkt positiv
- Effekten av interetniska relationer på fördomsfrihet är fortsatt positiv
- Effekten av mångfald på fördomsfrihet är dock inte längre statistiskt signifikant, fastän fortfarande svagt positiv (detta gäller oavsett om vi kontrollerar för interetniska sociala relationer eller ej). Det gäller också om vi definierar fördomsfrihet som andelen negativa omdömen, samt om vi beräknar andelen negativa omdömen bara på minoritetsgrupper utanför Europa.

För elever med utländsk bakgrund:

- Effekten av mångfald på interetniska sociala relationer (umgås med vänner med svensk bakgrund) är positiv men ej statistiskt signifikant
- Effekten av interetniska relationer på fördomsfrihet är fortsatt positiv
- Effekten av mångfald på fördomsfrihet är nära noll (detta gäller oavsett om vi kontrollerar för interetniska sociala relationer eller ej)

Vi får alltså fortfarande stöd för kontakthypotesen genom tvåstegs-effekten mångfald * inter-etniska vänner * fördomsfrihet (dvs. sambanden A*B i Figur 11.3) – men återigen bara för dem med svensk bakgrund. Däremot finner vi inte längre någon oförmedlad effekt av mångfald på fördomsfrihet som skulle stödja kontakthypotesen. Även om man kan förmoda att detta främst beror på att testet nu är för svagt i rent statistisk mening (vi skulle ha behövt fler skolor, eller fler klasser, för att göra ett starkare test) gör det att vi måste vara försiktiga i våra slutsatser om mångfaldens positiva effekter. Som tidigare visar våra nya resultat dock inget stöd för konflikthypotesen, inte heller deprivationshypotesen.

13.2 Fördjupade tester av etnisk integration

Vi fortsätter de fördjupade analyserna genom att återvända till några av de resultat som vi visade i våra beskrivande avsnitt. Vi fann i Del II att den etniska integrationen varierade med skolans grad av etnisk segregering. Det gällde exempelvis den etniska identifikationen: färre elever uppgav att de kände sig svenska i invandrartäta skolor. På motsvarande sätt skilde sig attityder till invandrares integration mellan skolor med olika etnisk sammansättning. Här kommer vi att nu anpassa lite mer djuplodande ("school fixed-effects") modeller som syftar till att komma närmare en kausal tolkning av dessa samband.

Etnisk identitet

- Elever med invandrarbakgrund känner sig mindre som svenskar i invandrantäta skolklasser (en standardavvikelses förändring i mångfald ger 0,20 standardavvikelsers förändring i etnisk identifikation, vilket är en relativt stark effekt)

Attityder till integration

- Förespråkandet av multikulturalism tycks vara betydligt starkare i skolklasser med ett stort inslag av minoritetsgrupper, men effekterna är statistiskt signifikanta bara på 10-procentsnivån, vilket är en ganska osäker nivå
- När det gäller inställningen att invandrare bör assimileras till det svenska samhället är den ovanligare i invandrantäta skolklasser och den skillnaden är signifikant strax över 5-procentsnivån, vilket kan betraktas som ett relativt säkert resultat. Effekten finns för såväl majoritets- som minoritetsgruppen, med den senares effekt med en sämre signifikansnivå
- Vare sig analyserna av ömsesidig eller ensidig anpassning uppvisar några statistiskt signifikanta resultat (huvudsakligen för att skattningarna är osäkra, dvs. stora standardfel)

Religiositet

- Religiositet, mätt antingen via frågan om hur viktig religionen är, eller som ett index innefattande också hur ofta man går till religiös mötesplats samt hur ofta man ber, varierar inte med skolklassens etniska mångfald eller invandrantäthet när vi söker etablera en kausal riktning

DEL V. SLUTSATSER OCH DISKUSSION

Vårt argument i denna rapport är att en studie av högstadielävers attityder och sociala relationer, satt i relation till deras omgivning, kan kasta ljus över väsentliga och generella frågor om etnisk integration, fördomar och i förlängningen också främlingsfientlighet. Vi har fokuserat på frågor om kulturell och social integration, samt attityder till integration och till olika etniska grupper. Vi har sedan relaterat dessa olika utfall till frågan om etnisk segregering och etnisk mångfald. I denna avslutande del sammanfattar vi några av huvudresultaten och försöker dra olika tematiska slutsatser vad gäller integration, fördomar och segregeringens effekter.

Slutsatserna bygger på analyser av datamaterial från surveyundersökningen YES! som genomfördes på åttondeklassare i Sverige, Tyskland, England och Holland senhösten 2010 och våren 2011 inom det europeiska projektet CILS4EU, finansierat av olika europeiska forskningsstiftelser (NORFACE). Det svenska urvalet omfattar ungefär 5 000 elever i 251 skolklasser i 129 skolor – invandrantäta skolor är överrepresenterade i urvalet för att kunna göra studier av etniska minoriteter (en design som vi sedan justerar för i analyserna, med vikter). Vi har i denna rapport huvudsakligen använt svenska data, men vi gör också några internationella jämförelser.

Det kan vara av intresse att börja slutsatserna med en övergripande bild. Dagens högstadieläver lever i en etniskt segregerad tillvaro, men detta innebär olika saker för barn med svensk respektive utländsk bakgrund. För de förra innebär det att många av dem går i skolor helt eller i stort sett utan etniska minoriteter. För de senare innebär det att de ofta går i etniskt blandade skolor, med barn från såväl svenskt ursprung som från andra etniska grupper än sin egen. Ungdomar av utländsk härkomst vistas därför i hög grad i ett multikulturellt sammanhang, med en omgivning som innefattar många olika nationaliteter, religioner och kulturer. Ungdomar med svenskt ursprung lever fortfarande ofta i ett homogent "svenskt" samhälle – i alla fall på den lokala nivå som skolan och skolklassen utgör. Detta väcker frågor om integration och fördomar och hur dessa varierar med segregeringen.

14. INTEGRATION: SLUTSATSER

Social och kulturell integration är inget mål i sig, i meningen att etniska minoriteter ska bli ”lika” som majoritetsbefolkningen – många västliga länder för numera en politik baserad på mångkulturalism och mångfald – men den är ändå viktig på ett rent beskrivande sätt. Graden av integration ger dels en indikation om vilket samhälle vi går emot, dels hur stora olikheter som kommer att fortleva mellan personer av olika etnisk bakgrund. Det är också troligt, eftersom många människor är skeptiska inför det främmande, att integrationen har betydelse för vilket bemötande de med utländsk bakgrund kommer att få. Vi studerade social och kulturell integration i flera olika dimensioner, nämligen:

- Etnisk identitet (att ”känna sig svensk” respektive ha en annan identitet, eller en blandad)
- Attityder till integration (assimilering, multikulturalism, samt till synen på ensidighet/ömsesidighet i invandrares-värdsamhällets anpassning till varandra)
- Socialt umgänge över etniska gränser
- Attityder till jämställdhet och tolerans
- Religionstillhörighet och religiositet

I de flesta fall har vi använt *invandrargenerationer* som ett redskap för att analysera integration. Med första generationen har vi menat ungdomar som själva invandrat och med andra generationen de som själva är födda i Sverige, men av föräldrar som invandrat. Integration skulle då innebära att andra generationen har attityder och beteenden som närmar sig majoritetsbefolkningens. (Tolkningen är inte obestridlig, eftersom första och andra generationen har olika etnisk sammansättning.)

Andra generationen känner sig i något högre utsträckning som svenska och de är oftare ”assimilerade” i meningen att de anger att de har en svensk identitet men ingen annan – men nära hälften av ungdomarna födda i Sverige med utomeuropeisk bakgrund uppger att de inte känner sig som svenska utan identifierar sig med en annan etnisk grupp. Integrationen i den här aspekten hålls tillbaka av skolsegregationen: elever med utländsk bakgrund identifierar sig mindre ofta som svenska i invandrartäta skolor, vilket tycks vara en kausal effekt.

Religionstillhörighet och religiositet är två aspekter som är viktiga för kulturella skillnader och kulturell integration. Bland åttondeklassare med utländsk bakgrund är det vanligt att vara muslim (40–50 % av dem med utomeuropeisk bakgrund är det) och få uppger ”ingen religion” (cirka 10 % mot 40 % av dem med svensk bakgrund). Bland dem med utländsk bakgrund är också religiositeten mer utbredd – religionen är viktigare och de är mer aktiva i sin religionsutövning. Detta är accentuerat i invandrartäta skolor, men vi kan inte belägga någon kausal effekt. Varken religionstillhörigheten eller religiositeten förändras från första till andra generationen.

När det gäller attityder till integration finns det relativt få förespråkare för assimilation bland våra åttondeklassare, särskilt bland ungdomar med utländsk bakgrund. De föredrar multikulturalism – definierat som att invandrare ska behålla sin kultur och svenskarna sin. När det gäller dessa frågor, liksom frågan om invandrare ska anpassa sig ensidigt till värdlandet, eller om majoritetsbefolkningen också ska vara beredda att anpassa sig, finns inte heller några skillnader mellan första och andra generationen.

Jämställdhet har varit en viktig politisk fråga i Sverige under såväl våra intervjupersoners uppväxt som under deras föräldrars, betydligt mer framträdande än i många andra delar av världen. Vi kan förmoda att majoritetsgruppen därmed har mindre könsstereotypa attityder – här mätta med fyra frågor om vem av mannen och kvinnan som ska bära huvudansvaret för att ta hand om barnen, städa, laga mat samt tjäna pengar. Så är det mycket riktigt, men våra analyser visar två andra viktiga förhållanden. För det första är könsdimensionen central: lika många pojkar med svensk bakgrund som flickor från utomeuropeisk bakgrund tycker exempelvis att mannen är den som huvudsakligen ska tjäna pengar. För det andra är det mycket som talar för att det omgivande samhället kan vara väl så viktigt som etnisk bakgrund när det gäller attityder till jämställdhet: elever i Sverige med utländsk bakgrund har ungefär samma attityder till jämställdhet som elever från majoritetsbefolkningen i Tyskland och Holland. Totalt sett är den grupp som framstår som minst traditionellt könsbundna svenska flickor med svensk bakgrund – och skillnaden är stor i relation till pojkar, till ungdomar med utländsk bakgrund, liksom till fjortonåringar i Tyskland, Holland och England. Vi finner en tydlig integration över generationer i attityder till jämställdhet i Sverige bland flickor

samt bland pojkar med europeisk bakgrund, dock inte för pojkar med utomeuropeisk bakgrund.

Vi har vidare studerat attityder till tolerans när det gäller sexualitet och familjeformer, genom frågor om homosexualitet, abort, samboende respektive skilsmässa. Resultaten liknar i många stycken de för attityder till jämställdhet, med skillnader inte bara mellan barn med svensk och utländsk bakgrund utan också – mest iögonfallande – mellan pojkar och flickor, samt mellan ungdomar i Sverige och de i Tyskland, Holland och England. Svenska flickor med svenskfödda föräldrar är de mest toleranta, enligt det mått vi har analyserat. Igen är det så att vi finner en viss, svag, skillnad mellan första och andra generationen, som talar för ett närmande till majoritetsgruppens attityder för flickor, men ingen för pojkar.

Medan vi hittar blandat stöd för kulturell integration i termer av attityder, kan vi rapportera om en omfattande social integration, åtminstone i en bemärkelse: många av våra högstadiel elever har vänner och umgänge över etniska gränser – om man nu alls kan tala om ”gränser”. Tre fjärdedelar av ungdomar med svensk bakgrund har någon vän med utländsk bakgrund och ungefär 90 procent av dem med utländsk bakgrund har någon vän med svensk bakgrund – lika höga siffror får vi när vi analyserar umgänge under rasterna i skolan. Visserligen följer vän- och umgängesmönstret möjlighetsstrukturen, så att interetniska relationer i majoritetsgruppen är betydligt vanligare när det finns många skolkamrater av annat etniskt ursprung och vice versa, men siffrorna speglar ändå en realitet av frekventa kontakter över etniska gränser. Det som möjligen talar mot en optimistisk tolkning i termer av integration är att det inte finns någon skillnad mellan första och andra generationen i interetniska kontakter. I de mest invandratäta skolorna är umgänget med skolkamrater med svensk bakgrund också betydligt lägre, ungefär 40 procent uppger att de umgås ”varje dag” med någon.

En övergripande slutsats är att det i ett generationsperspektiv förekommer en viss, men varken stark eller systematisk kulturell integration. Den sociala integrationen ligger på en relativt hög nivå, men tycks även den vara oberoende av generation. Att ha utlandsfödda föräldrar men vara född i Sverige har alltså ingen automatisk effekt på attityder eller identitet och det är kanske inte så konstigt eftersom fjortonåringar fortfarande är ganska starkt påverkade av hemmiljön och därmed föräldrarnas attityder och beteenden. Det är en intressant fråga om denna relation förändras över ålder, så att ungdomar från olika etnisk bakgrund i sitt vuxenblivande konverger-

erar i dessa aspekter. Man kan fråga sig om vi skulle ha fått större skillnader mellan första och andra generationen om vi kunnat skilja mellan dem som kom till Sverige som små och de som kom relativt nyligen – kanske är de förra mer att betrakta som andra generationen? Det är inte lätt i våra data att göra en sådan uppdelning eftersom bastalen blir små och resultaten ofta inte statistiskt signifikanta. Vi har dock gjort sådana analyser och vår bild är att detta inte förändrar slutsatsen om begränsade skillnader mellan generationerna.

Samtidigt som våra resultat talar för ibland ganska påtagliga skillnader i attityder mellan ungdomar med svensk och utländsk bakgrund, finns det ingen anledning att befara, på basis av våra resultat, att det framtida Sverige kommer att karakteriseras av starka etniska skiljelinjer eller motsättningar. Det finns inget som säger, till exempel, att de skillnader mellan etniska grupper som finns inte kan tolereras av andra – och i själva verket tycks det omfattande umgänget mellan etniska grupper tala för att en sådan ”vardagstolerans” är utbredd.

15. FÖRDOMAR OCH NEGATIVA ATTITYDER TILL ETNISKA GRUPPER: SLUTSATSER

För att fånga attityder till olika etniska grupper frågade vi om inställningen till tolv etniska grupper var ”positiva” eller ”negativa” på en tiogradig skala. Bland grupperna fanns både inhemska minoriteter (romer, samer), västliga grupper (amerikaner, tyskar), samt ett antal invandrargrupper (t.ex. turkar, somalier). Man kan förmoda att en allmän fördomsfullhet skulle visa sig som stora skillnader i ”popularitet” mellan dessa olika grupper, kanske till och med att ren främlingsfientlighet skulle kunna framträda.

Det finns en skillnad i hur positiva och negativa ungdomar är gentemot olika grupper – exempelvis säger sig 71 procent vara positiva till amerikaner, men 44–47 procent till utomeuropeiska grupper. Emellertid är de flesta positiva till de flesta grupper och de negativa attityderna är relativt ovanliga. Våra data leder knappast till några farhågor om utbredd främlingsfientlighet. Däremot finns det som sagt en variation i attityder och denna är intressant eftersom den säger något om hur ungdomar ser på olika grupper.

Vi frågade oss om det finns någon särskild grupp som är ”utsatt” för negativa attityder, men fann ingen sådan – dock finns det en

skillnad i synen på ”västliga” grupper och andra som eleverna fått ta ställning till (t.ex. utomeuropeiska grupper). Två resultat framstår som särskilt intressanta. För det första är de grupper som oftare är föremål för negativa attityder mycket heterogena: de har olika religion och hudfärg och kommer från olika delar av världen. Det talar för att det inte finns något specifikt karaktärsdrag på basis av vilket ungdomar generaliserar. För det andra är det inte så att barn med svensk bakgrund har mest negativa attityder. De är i stället lika vanligt förekommande bland barn med utländsk bakgrund (som dessutom oftare har negativa attityder till västliga grupper). Samtidigt är ett centralt resultat att barn med utländsk bakgrund överlag (och från olika etniska grupper) har en mycket positiv syn på svenskar – vilket också rimmar väl med våra resultat om socialt umgänge. Dessutom finner vi här en skillnad, visserligen svag, mellan invandragenerationer, så att andra generationen har mer positiva attityder till andra etniska minoriteter än första generationen – att vi inte hittar detta för attityder till svenskar beror troligen på att de är mycket positiva oavsett generation.

Attityder till andra etniska grupper varierar med skolans andel barn med utländsk bakgrund. Barn med svensk bakgrund är mer positiva till minoritetsgrupper när de går i invandrartäta skolor, men för barn med utländsk bakgrund är inte mönstret lika tydligt. Detta signalerar att frågan om omgivningseffekter kan vara viktig, men komplex – vi återkommer till den i nästa avsnitt.

En allvarlig sida av fördomar är när ungdomar är utsatta för dem i form av diskriminering, exempelvis på grund av sin etniska härkomst. Det är inte bara en orättvisa utan pekar också mot ett hinder för integration i termer av lika chanser. Vi har studerat självrapporterad diskriminering, eller orättvis behandling, inom fyra dimensioner. Andelarna som ofta känner sig diskriminerade eller orättvist behandlade är låga i butiker och transportmedel; inte särskilt höga, men högre, för vakter och i skolan (4–7 procent). Det finns dock inget mönster som talar för etnisk diskriminering. Det är olika grupper som rapporterar orättvis behandling inom olika dimensioner och när vi bryter ner de etniska grupperna på mindre finner vi inget stöd för antagandet att ”synliga minoriteter” skulle vara mer drabbade än andra minoritetsgrupper.

En övergripande slutsats är att fördomar och negativa attityder mellan olika etniska grupper existerar bland ungdomar, men att de inte är systematiskt riktade åt något speciellt håll, och att de inte kommer från något speciellt håll. De mest positiva attityderna är de

som ungdomar med utländsk bakgrund uttrycker om svenskar. De negativa attityderna, som inte bör ignoreras, pekar inte ut någon enskild grupp eller grupper som har någon gemensam egenskap (t.ex. religion eller hudfärg) – dock är utomeuropeiska grupper i allmänhet mer drabbade av sådana attityder. Våra analyser visar att tidigare studier av majoritetsbefolkningens attityder till enskilda, utsatta, grupper riskerar att förbise två viktiga förhållanden: att negativa attityder inte är specifikt riktade mot vissa grupper, samt att ungdomar med utländsk bakgrund har lika negativa attityder till etniska minoriteter som majoritetsgruppen har.

16. ETNISK SEGREGERING OCH MÅNGFALD: SLUTSATSER

Segregeringen i Sverige har lett till stor variation i fördelningen av etniska grupper över skolor: vissa skolor är helt dominerade av minoriteter (varav vissa skolor är mer, andra mindre heterogena vad gäller vilka grupper som ingår); andra skolor är helt dominerade av barn till svenskfödda föräldrar. Har detta någon betydelse för attityder till integration och till andra etniska grupper? Och i så fall: är den betydelsen olika för barn som själva kommer från olika etniska grupper? Frågan är om etnisk segregation eller mångfald i skolor befördrar minskade fördomar, alternativt påverkar synen på integrationsfrågor och etnisk identitet.

Enligt kontakthypotesen bör större variation i etnisk sammansättning leda till ökad förståelse och minskade fördomar därför att ökad mångfald leder till ökade interetniska kontakter (i termer av fler vänner t.ex., eller genom att man träffas i skolan, gör grupparbeten tillsammans, etcetera). Kontakthypotesen bör också förutsäga att fördomar mot såväl invandrare som mot svenskar minskar, det vill säga den verkar ”i båda riktningarna”. Som kontrast finns konflikthypotesen enligt vilken en ökad närvaro av minoriteter gör att majoritetsbefolkningen känner sig hotad och därmed får mer negativa attityder till minoritetsgrupper. Det är inte klart vad konflikthypotesen predicerar när det gäller minoritetsgruppernas attityder mot ”svenskar” dock, men det verkar logiskt att de känner sig mer hotade ju fler av majoritetsbefolkningen de har omkring sig och kanske också av andra minoritetsgrupper.

Våra resultat visar stöd, om än partiellt, för kontakthypotesen, men inget stöd för konflikthypotesen. Större etnisk blandning i

skolklassen och skolan medför fler interetniska kontakter och dessa i sin tur tycks innebära att majoritetsbefolkningen får en något mindre fördomsfull syn på minoritetsgrupper. Däremot gäller inte det motsatta.

Ungdomar med utländsk bakgrund tycks dock påverkas av segregationen när det gäller etnisk identifikation: fler känner sig som svenskar i svensktäta skolor. För inställningen till integration finner vi tendenser till att skolsegregationen spelar roll, så att synen på multikulturalism och ömsesidighet i invandrarens anpassning till värdssamhället är mer positiv i invandrartäta skolor.

Det bör tilläggas att studiet av konsekvenserna av skolsegregation är ett stort forskningsområde och att våra studier bara tangerar ämnet. Exempel på frågor som är viktiga för att förstå vilka effekter etnisk segregation och mångfald har, är hur språkinläring, lärande och betyg påverkas, hur sociala nätverk utvecklas, samt hur utbildningsvalen styrs. Våra resultat, som talar för att etnisk integration och förståelse skulle öka något i ett mindre segregerat skolsystem, måste ses som bara en bit i ett stort och olagt pussel om vilka konsekvenser en ökad etnisk segregation och en ökad etnisk mångfald kommer att få.

LITTERATURLISTA

- Allport, Gordon W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Berry, John W., Joseph E. Trimble och Esteban L. Olmedo. 1986. "Assessment of Acculturation", sid. 291–324 i W. Lonner och JW Berry (red.), *Field methods in cross-cultural research*. Newbury Park: Sage.
- Berry, John W. 2005. "Acculturation: Living successfully in two cultures". *International Journal of Intercultural Relations* 29: 697–712.
- Binder, Jens, Hanna Zagefka, Rupert Brown, Friedrich Funke, Thomas Kessler, Amelie Mummendey, Annemie Maquil, Stephanie Demoulin, Jacques-Philippe Leyens. 2009. "Does Contact Reduce Prejudice or does Prejudice Reduce Contact? A Longitudinal Test of the Contact Hypothesis Among Majority and Minority Groups in Three European Countries." *Journal of Personality and Social Psychology* 96: 843–856.
- Carlsson, Magnus och Dan-Olof Rooth. 2007. "Evidence of Ethnic Discrimination in the Swedish Labor Market Using Experimental Data." *Labour Economics*: 14. 716–729.
- de los Reyes, Paulina och Mats Wingborg. 2002. *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige: En kunskapsöversikt*. Integrationsverkets rapportserie 2002:13. Norrköping: Integrationsverket.
- Durlauf, Steven N. 2004. "Neighborhood Effects." I Vernon Henderson och Jacques-François Thisse (red.), *Handbook of Regional and Urban Economics*, vol. 4: 2173–2242. Amsterdam: Elsevier.
- Dustman, Christian och Ian Preston. 2001. "Attitudes to Ethnic Minorities, Ethnic Context, and Location Decisions", *The Economic Journal* 111: 353–73.
- Edin, Per-Anders, Peter Fredriksson, och Olof Åslund. 2003. "Ethnic Enclaves and the Economic Success of Immigrants: Evidence from a natural experiment." *Quarterly Journal of Economics* 118:329–57.
- Forum för levande historia. 2010. *Den mångtydiga intoleransen. En studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Stockholm: Forum för levande historia.

- Forum för levande historia och BRÅ. 2011. *Antisemitism och islamofobi: utbredning, orsaker och preventivt arbete*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Ganzeboom, Harry B. och Donald J. Treiman. 1996. "Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations". *Social Science Research* 25: 201–239.
- Hanushek, Eric A., John F. Kain och Steven G. Rivkin. 2009. "New Evidence about Brown v. Board of Education: The Complex Effects of School Racial Composition on Achievement." *Journal of Labor Economics* 27: 349–83.
- Integrationsverket. 2007. *Integrationsbarometern 2007. En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom området rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi*. Norrköping: Integrationsverket.
- Laurence, James. 2011. "The Effect of Ethnic Diversity and Community Disadvantage on Social Cohesion: A Multi-Level Analysis of Social Capital and Interethnic Relations in UK Communities." *European Sociological Review* 27 (1): 70–89.
- Lin, Nan. 2001. *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press.
- Manski, Charles F. 2000. "Economic Analysis of Social Interactions." *Journal of Economic Perspectives* 14: 115–136.
- Otterbeck, Jonas och Pieter Bevelander. 2006. *Islamofobi: en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Stockholm: Forum för Levande Historia.
- Pettigrew, Thomas F. och Linda R. Tropp. 2006. "A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory." *Journal of Personality and Social Psychology* 90(5): 751–783.
- Pettigrew, Thomas F. och Linda R. Tropp. 2008. "How Does Intergroup Contact Reduce Prejudice? Meta-analytic tests of three mediators." *European Journal of Social Psychology* 38: 922–34.
- Phinney, Jean S. 1990. "Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of research." *Psychological Bulletin* 108: 499–514.
- Portes, Alejandro och Rubén G. Rumbaut. 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley and New York: University of California Press and Russell Sage.

- Putnam, Robert D. 2007. "E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture." *Scandinavian Political Studies* 30 (2): 137–174.
- Riach, Peter A. och Judy Rich. 2002. "Field Experiments of Discrimination in the Market Place." *The Economic Journal* 112: F480–F518.
- Ring, Jonas och Scarlett Morgentau. 2004. *Intolerans – antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Forum för levande historia och BRÅ.
- Skolverket. 2009. *På tal om mobbning – och det som görs. Kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2005:41. *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de Los Reyes och Masoud Kamali (red.). Stockholm: Fritzes.
- Statens folkhälsoinstitut. 2011. *Kartläggning av psykisk hälsa bland barn och unga. Resultat från den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Statistiska Centralbyrån. 1989. *Yrkesklassificeringar i FoB85 enligt Nordisk yrkesklassificering (NYK) och Socioekonomisk indelning (SEI)*. Meddelanden i samordningsfrågor 1989:5. Örebro: Statistiska Centralbyrån.
- Statistiska Centralbyrån. 2000. *Svensk utbildningsnomenklatur, SUN 2000*. Meddelanden i samordningsfrågor 2000:1. Örebro: Statistiska Centralbyrån.
- Stephan, Walter G. och Cookie White Stephan. 1996. "Predicting Prejudice." *International Journal of Intercultural Relations* 20: 409–426.
- Szulkin, Ryszard och Jan O. Jonsson. 2007. *Immigration, Ethnic Segregation and Educational Outcomes: A Multilevel Analysis of Swedish Comprehensive Schools*. Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies (SULCIS) Working Paper 2007:2. Stockholms universitet.
- Westin, Charles. 1984. *Majoritet om minoritet. En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige. Diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Liber.

UNDERBILAGA A. ETNISK BAKGRUND OCH GENERATIONSSTATUS

Definitionen av etnisk bakgrund är central för våra analyser. Vi använder en rad olika indelningar för att definiera och kategorisera etnisk bakgrund, och i detta stycke redogör vi i detalj för hur dessa indelningar har skett. Den främsta grund som vi använt för inordnande av individer i olika etniska kategorier är information om elevens eget, samt föräldrars och mor- och farföräldrars födelse-land, som inhämtats från elever och föräldrar. Av denna information skapar vi två typer av variabler: dels en samling olika indelningar efter geografiskt ursprung, dels indelningar efter hur långt tillbaka i tiden elevens familjs närvaro i Sverige sträcker sig. Är det eleven själv, dennas föräldrar eller mor-/farföräldrar som har invandrat? Om eleven själv, vid vilken ålder? Därtill använder vi i vissa fall ytterligare information, som vilka etniska grupper (om några) eleven själv identifierar sig med, och vilket eller vilka språk som talas i hemmet.

1. ETNISK BAKGRUND

Kodning av etnisk bakgrund grundar sig på information om eget och föräldrars födelse-land från elev- och föräldraenkäten i YES!. I det fåtal fall information om födelse-land från dessa båda källor har varit motstridiga har föräldrarnas uppgift getts företräde. För elever som själva är födda utomlands med utlandsfödda föräldrar har elevens eget födelse-land fått avgöra etnisk bakgrund. Om eleven själv är svenskfödd men dennas föräldrar har invandrat, är det föräldrarnas födelse-land som har varit avgörande. Dessutom använder vi en serie principer för att tilldela en tillhörighet i de fall eleven har föräldrar födda i olika länder. Vi beskriver denna process i detalj

nedan, men först följer en redogörelse för hur vi har inordnat födelseländer i regioner.

Vi har valt att i huvudsak skilja länder åt enligt geografiska principer, snarare än kulturella, religiösa eller ekonomiska attribut. I vissa fall har emellertid den senare typen av överväganden spelat in, som när vi väljer att gruppera samman Västeuropa med de stora engelskspråkiga länderna, eller inordna samtliga forna Sovjetstater under "Östeuropa". Åtta regioner ligger till grund för våra indelningar: Norden, Väst, Sydeuropa, Östeuropa, Mellanöstern, Afrika, Asien och Latinamerika.

Kategorin *Norden* inbegriper de länder som traditionellt omfattas av beteckningen, med undantag för Sverige. Dessa är Danmark, Finland, Island och Norge. Kategorin *Väst* inbegriper övriga länder belägna i nordvästra Europa och dessutom de engelskspråkiga länderna USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland. Kategorin *Sydeuropa* omfattar Europeiska länder kring eller nära medelhavet (med undantag för Frankrike och Turkiet vilka sorterar under Väst respektive Mellanöstern). Kategorin *Östeuropa* inkluderar förutom länder som är geografiskt belägna i östra Europa även forna Sovjetstater. Kategorin *Mellanöstern* omfattar länder på eller omkring arabiska halvön, dock ej länder belägna i Afrika. Kategorin *Afrika* omfattar hela den afrikanska kontinenten och intilliggande ögrupper. Kategorin *Asien* omfattar alla asiatiska länder, med undantag för forna Sovjetstater. Kategorin *Latinamerika*, slutligen, omfattar alla länder i Syd- och Centralamerika samt de karibiska öarna.

Tabell A.1 visar vilka faktiskt uppgivna länder eller geografiska regioner som återfinns i respektive kategori bland respondenterna i den svenska delen av YES!. I några fall rör det sig om länder som ej är officiellt erkända (t ex Kurdistan) eller ej längre existerar (t ex Jugoslavien), vilket beror på att det är de uppgifter som respondenten själv har lämnat som redovisas. I ytterligare andra fall rör det sig om underregioner snarare än länder (t ex England).

De länder eller regioner som här redovisas som "i urvalet förekommande" är endast de som legat till grund för inordnandet av en elev i en kategori, dvs. de som har blivit utslagsgivande för en individ enligt de dominansprinciper som redovisas nedan. Detta kan vara moders, faders, eller eget födelseland, men eftersom endast *en* av dessa källor redovisas för varje given individ är det totala antalet förekommande födelseländer/-regioner fler än de som redovisas i tabellen, alla uppgiftskällor räknade.

Tabell A.1 Kategorier för kodning av etnisk bakgrund, med de faktiskt uppgivna länder/regioner som återfinns i urvalet

Kategori	Teoretiskt omfång	I urvalet förekommande länder/regioner
Norden	Alla nordiska länder undantaget Sverige	Danmark, Finland, Norge
Väst	Västeuropa samt Nordamerika, Australien och Nya Zeeland	England, Frankrike, Irland, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Tyskland, USA, Österrike
Sydeuropa	Europeiska länder kring eller nära medelhavet, undantaget Frankrike och Turkiet	Albanien, Bosnien, Grekland, Italien, Jugoslavien, Kosovo, Kroatien, Makedonien, Montenegro, Portugal, Serbien, Slovenien, Spanien
Östeuropa	Östeuropa samt forna Sovjetstater	Armenien, Azerbajdzjan, Bulgarien, Estland, Georgien, Kirgizistan, Lettland, Litauen, Polen, Rumänien, Ryssland, Slovakien, Tjeckien, Tjetjenien, Turkmenistan, Ukraina, Ungern, Uzbekistan
Mellanöstern	Länder på eller intill arabiska halvön, undantaget afrikanska kontinenten	Assyrien, Förenade Arabemiraten, Irak, Iran, Jemen, Jordanien, Kurdistan, Kuwait, Libanon, Palestina, Saudiarabien, Syrien, Turkiet
Afrika	Afrikanska kontinenten och intilliggande öar	Algeriet, Angola, Benin, Burundi, Djibouti, Egypten, Elfenbenskusten, Eritrea, Etiopien, Gambia, Ghana, Kenya, Kongo, Liberia, Libyen, Malawi, Marocko, Nigeria, Senegal, Seychellerna, Somalia, Sudan, Tanzania, Togo, Tunisien, Uganda
Asien	Asien undantaget forna Sovjetstater och Mellanöstern	Afghanistan, Bangladesh, Burma, Filippinerna, Indien, Kambodja, Kina, Malaysia, Mongoliet, Pakistan, Sri Lanka, Sydkorea, Taiwan, Thailand, Vietnam
Latinamerika	Sydamerika, Centralamerika och Karibien	Bolivia, Brasilien, Chile, Colombia, Dominikanska republiken, Ecuador, Guatemala, Kuba, Mexiko, Paraguay, Peru, Trinidad och Tobago, Uruguay

De elever som själva har invandrat till Sverige har i studien tilldelats etnisk bakgrund utifrån information om eget födelseland. Ett undantag utgörs av elever som fötts utomlands av svenska föräldrar, samt utlandsfödda elever som är adopterade av svenskfödda föräldrar, vilka båda har tilldelats svensk tillhörighet. Svenskfödda elever med två utlandsfödda föräldrar har tilldelats etnisk bakgrund utifrån föräldrarnas födelseland. I de fall eleven har föräldrar födda i olika

länder, har vi i första hand tagit hänsyn till elevens familjesituation, grundat på frågor som eleven själv har fått besvara (se Tabell A.2). Om eleven enbart lever med en förälder, har denna förälders födelseland fått utgöra grund för tilldelad etnisk tillhörighet. Detsamma gäller om eleven har uppgivit att hon eller han träffar båda föräldrar men en av dem "nästan aldrig", i vilket fall den huvudsakligen närvarande förälderns födelseland har fått ge utslag.

I de fall eleven lever tillsammans med båda sina föräldrar, eller bor växelvis hos båda föräldrar, har följande principer tillämpats. Om den ena föräldern är svenskfödd klassar vi eleven som "mixad" svensk. Om den andra kommer från någon av regionerna Norden, Väst, Sydeuropa eller Östeuropa – dvs. från Europa eller ett engelskspråkigt land – har eleven tilldelats ursprung "Mix väst". I annat fall har eleven tilldelats ursprung "Mix annan". För elever med två utlandsfödda föräldrar från olika länder (förutsatt att eleven har kontakt med dem båda) är det ursprungsländernas relativa geografiska närhet till Sverige som bestämt vilket av dem som har fått ge utslag. Om föräldrarna kommer från två av de fem olika regionerna Norden, Väst, Sydeuropa, Östeuropa, eller övriga länder (Mellanöstern, Afrika, Asien, Latinamerika) har den förälder med geografiskt sett närmast ursprung gett utslag. I de fall föräldrar är födda inom samma övergripande region (exempelvis i två olika sydeuropeiska länder, eller en förälder i Asien och en annan i Latinamerika, dvs. två "övriga länder") har moders födelseland fått företräde. Den procedur som sammanfattats i detta stycke är vad som omnämns som "geografisk princip" i Tabell A.2 över kodningsgången nedan.

Tabell A.2 Dominansprincip för kodning av etnisk bakgrund för elever med föräldrar födda i olika länder

Fråga: Bor du med båda dina biologiska föräldrar i samma hem?			
Svar: Ja	Svar: Nej		
→ Geografisk princip	Fråga: Bor du också regelbundet i ett annat hem, till exempel om dina föräldrar är skilda? Vi menar åtminstone varje eller varannan vecka.		
	Svar: Nej	Svar: Ja	
	→ Närvarande förälder	Fråga: Hur stor del av tiden brukar du bo i det här andra hemmet?	
		Svar: Mer än hälften av tiden / Ungefär hälften av tiden / Mindre än hälften av tiden	Svar: Nästan aldrig
	→ Geografisk princip	→ Närvarande förälder	

I rapportens olika delar används dessutom ett antal olika indelningar av etnisk bakgrund på grövre nivå, som då baserar sig på den kategorisering som nyss har beskrivits. Tabell A.3 ger en bild av hur kategorierna slagits samman i indelningar på mer övergripande nivå. I första ledet har de båda "mix"-kategorierna slagits samman med kategorin "Sverige" (alternativt "svensk bakgrund") så att samtliga elever med minst en svensk förälder som de har regelbunden kontakt med har hamnat i denna kategori. Likaså har Norden, Väst och Östeuropa slagits samman i en övergripande kategori, liksom Afrika, Asien och Latinamerika. Sydeuropa och Mellanöstern har behållits som separata kategorier även i denna indelning eftersom dessa grupper har varit tillräckligt stora för att analysera i detalj. I en alternativ indelning, illustrerad i den mittersta kolumnen, utgår vi från Norden och Väst (Västeuropa samt de engelskspråkiga länderna i Nordamerika och Oceanien) i en kategori, Östeuropa och Sydeuropa i en annan, och slutligen en samlad "utomeuropeisk" kategori som omfattar Mellanöstern, Afrika, Asien och Latinamerika. I nästa led slår vi samman alla europeiska eller västliga länder i en kategori, och bibehåller den samlade "utomeuropeiska" kategorin för att enbart urskilja tre grupper: "svensk", "europeisk" (eller mer egentligt, västlig) respektive "utomeuropisk" bakgrund. Slutligen förekommer sammanhang då vi skiljer enbart på "svensk" respektive "utländsk" bakgrund.

Tabell A.3 Olika indelningar av etnisk bakgrund i grövre kategorier

Sverige	Sverige	Sverige	Sverige	Svensk bakgrund
Mix väst				
Mix annan				
Norden	Norden, Väst, Östeuropa	Nord/Väst-Europa	Europa	Utländsk bakgrund
Väst				
Östeuropa		Öst/Syd-Europa		
Sydeuropa	Sydeuropa	Utom Europa	Utom Europa	
Mellanöstern	Mellanöstern			
Afrika	Afrika, Asien, Latinamerika			
Asien				
Latinamerika				

2. GENERATIONSTATUS

Förutom att skilja på geografiskt ursprung, delar vi även upp elever med utländsk bakgrund efter generationsstatus. Vi följer konventionen att något oegentligt omnämna barn till utlandsfödda som "andra generationens" invandrare. Därtill särskiljer vi i vissa fall även "tredje generationens" invandrare, alltså elever med utlandsfödda mor- och farföräldrar men föräldrar födda i Sverige. I några fall förekommer även en kategori för vad som i den internationella litteraturen om migration brukar kallas "1,5 generation". Detta är elever som tillhör första generationen men har kommit till Sverige vid en tidig ålder. Olika åldersindelningar förekommer i litteraturen, men då vi gör denna indelning drar vi konsekvent gränsen mellan 9 och 10 års ålder. Kategorin "1,5 generation" avser då dem som invandrat före 10 års ålder. När denna indelning görs kommer alltså kategorin första generationens invandrare enbart att omfatta de som har invandrat vid 10 års ålder eller senare.

Beskrivningen i föregående stycke döljer vissa fall som inte på ett givet sätt platsar i någon av kategorierna. "Svensk bakgrund" innehåller, förutom elever som är födda i Sverige med två svenskfödda föräldrar, dessutom elever som fötts utomlands av svenskfödda föräldrar, samt elever adopterade av två svenskfödda föräldrar. "Tredje generationens" invandrare omfattar, förutom elever med utlandsfödda mor- och farföräldrar men föräldrar födda i Sverige, även de som har en svensk och en utlandsfödd förälder men där den svenskfödda föräldern har omedelbart utländskt påbrå

i föräldragenerationen. En mer riktig definition av hur vi använder termen ”tredje generationens” invandrare är alltså att den omfattar de elever som är födda i Sverige med en eller två svenskfödda föräldrar, men har sammanlagt minst tre mor-/farföräldrar som är födda utomlands. Tabell A.4 ger en systematisk redogörelse för vilka typer av familjebakgrund som ingår i respektive kategori.

Tabell A.4 Kategorier för kodning av generationsstatus

Kategori	Beskrivning
1 generation (1,5 generation)	Elever som är födda i utlandet med två utlandsfödda föräldrar. I de fall en distinktion görs mellan generation ”1” och ”1,5” så omfattar 1,5 de som invandrat vid 0–9 års ålder och 1 de som invandrat senare vid 10 års ålder eller senare.
2 generation	Elever som är födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar.
3 generation	Elever som är födda i Sverige med en eller två svenskfödda föräldrar, men har sammanlagt minst tre mor-/farföräldrar som är födda utomlands. Kategorin ingår i ”Svensk bakgrund” när tredje generationen inte särskiljs.
Mixade (Mix väst) (Mix annan)	Elever med en svenskfödd och en utlandsfödd förälder; eleven själv kan vara född i Sverige eller utomlands. I vissa fall görs en uppdelning mellan ”Mix väst” och ”Mix annan” beroende på om den utlandsfödda föräldern är född i ett västligt land (Norden, Väst, Östeuropa, Sydeuropa) eller i ett icke-västligt (Mellanöstern, Afrika, Asien, Latinamerika). Kategorin ingår i ”Svensk bakgrund” när etniskt mixade inte särskiljs.
Svensk bakgrund	Elever som är födda i Sverige med två svenskfödda föräldrar. Även elever som fötts utomlands av svenskfödda föräldrar samt elever adopterade av två svenskfödda föräldrar. (Om eleven har minst tre mor-/farföräldrar födda utomlands kategoriseras den emellertid som tredje generation när en sådan kategori särskiljs.)

Även för generationsstatus har vi i de flesta fall valt att slå samman två eller fler av kategorierna, på något av det sätt som redovisas i Tabell A.5 nedan. I de flesta analyser och redovisningar skiljer vi inte på generation ”1” och ”1,5” utan båda dessa kategorier faller då in under beteckningen ”första generation”. Dessutom slår vi också, liksom för etnisk bakgrund, ofta samman de ”mixade” med den kategori som inte har någon utlandsfödd förälder, och båda dessa samlas då under kategorin ”svensk bakgrund”. Likaledes är det inte heller alltid relevant eller görbart att särskilja tredje generationens invandrare, vilket leder oss att gruppera även dem tillsammans med kategorin ”svensk bakgrund”. I några sammanhang skiljer vi ut

generation "1" och "1,5", men behåller den bredare versionen av kategorin "svensk bakgrund" som omfattar de mixade och tredje generationen tillsammans med infödda svenskar som saknar utländsk bakgrund. Slutligen, i de fall vi enbart gör en åtskillnad mellan "svensk" respektive "utländsk" bakgrund, avses med "svensk" bakgrund infödda svenskar, "mixade" och tredje generationens invandrare, och med "utländsk" bakgrund första (inklusive 1,5) eller andra generationens invandrare.

Tabell A.5 Olika indelningar av generationsstatus i grövre kategorier

1 gen	1 gen	1 gen	1 gen	1 gen	Utländsk bakgrund
1,5 gen			1,5 gen		
2 gen	2 gen	2 gen	2 gen	2 gen	
3 gen	3 gen	3 gen	Svensk bakgrund	Svensk bakgrund	Svensk bakgrund
Mixade	Mixade				
Svensk bakgrund	Svensk bakgrund				

3. KOMBINERADE VARIABLER

I vissa fall använder vi även variabler som är en kombination av etnisk bakgrund och generation. Definitionen av dessa variabler följer redogörelsen ovan om etnisk bakgrund och generationsstatus, och de kräver därför ingen närmare beskrivning.

4. KOMPARATIVA VARIABLER

I de redovisningar där vi jämför grupper inom de fyra deltagarländerna i YES! – Sverige, England, Holland och Tyskland – har vi av praktiska skäl följt en förenklad kodning. I detta fall har vi först skapat en generationsvariabel där alla som har minst en förälder född i det land där undersökningen genomförs, och själva är födda där, har givits status som "infödda". Likaså alla som har två föräldrar födda i undersökningslandet, oavsett eget födelseland. De övriga har sedan kategoriserats som första eller andra generation beroende på om de själva är födda inom eller utom landet, i båda fall på villkor att båda föräldrar är födda utom landet.

För etnisk bakgrund har vi här valt att enbart urskilja två grupper: de med bakgrund i Mellanöstern, och de med annan

utländsk bakgrund. För att göra det har vi tagit samtliga som kategoriserats som första eller andra generationens invandrare i föregående steg, och tilldelat de som själva är födda eller vars mor är född i ett land i Mellanöstern denna tillhörighet. De kvarstående i första eller andra generationen har så kategoriserats under ”annan” utländsk bakgrund. Skälet att vi väljer att skilja enbart på Mellanöstern och annan bakgrund är att en annorlunda sammansättning av invandringen i de olika länder vi studerar gör att många av de andra kategorier vi använder i de svenska analyserna ger för små eller ojämförbara grupper i övriga länder. Även Mellanösterngruppen är för liten i den engelska delen av undersökningen (ett tjugotal personer) och lämnas därför åt sidan. Tabell A.6 visar vilka länder som är representerade inom gruppen Mellanöstern i de kvarstående tre undersökningsländerna Sverige, Holland och Tyskland, samt hur stor denna grupp är i vårt urval och vilka ursprungsländer som dominerar inom den (länder med understrykning svarar för minst en tiondel av gruppen Mellanöstern i respektive undersökningsland).

Tabell A.6 Representerade länder inom kategorin Mellanöstern i komparativa redovisningar

Undersökningsland	Representerade länder inom kategorin Mellanöstern	Totalt antal individer
Sverige	Förenade Arabemiraten, <u>Irak</u> , <u>Iran</u> , Jemen, Jordanien, Kurdistan, Kuwait, <u>Libanon</u> , Palestina, Saudiarabien, <u>Syrien</u> , <u>Turkiet</u>	616
Holland	Afghanistan, <u>Irak</u> , Iran, Kuwait, Libanon, Palestina, Syrien, <u>Turkiet</u> , Yemen	359
Tyskland	Förenade Arabemiraten, Irak, Iran, Jordanien, Libanon, Palestina, Syrien, <u>Turkiet</u>	685

Not: Understruken text indikerar att landet svarar för minst en tiondel av alla individer i kategorin.

5. ANDEL MED UTLÄNDSK BAKGRUND I SKOLAN

Ytterligare en variabel med anknytning till elevernas etniska bakgrund är vårt mått på andel med utländsk bakgrund i skolan (eller mer egentligt: inom årskursen). Det är denna indelning som vi också kallar för ”stratum” eller ”segregeringsgrad”. Variabeln grundar sig på uppgifter från administrativa register, till skillnad

från de variabler som vi hittills har redogjort för i underbilagan. Stratummettet har fyra kategorier: 0–9 %, 10–29 %, 30–59 % eller 60–100 % elever med utländsk bakgrund.

Med denna variabel tillämpar vi en något annorlunda definition av ”utländsk bakgrund” jämfört med ovan. Indelningen av skolor efter andel elever med utländsk bakgrund gjordes ursprungligen med hänseende på det stratifierade urvalet som beskrivs i inledningens avsnitt 2 (”Datamaterial och population”), och för det syftet definierade vi ”utländsk bakgrund” som omfattande de elever som hade minst en biologisk förälder född i ett land utanför kategorierna Norden och Väst (där det senare alltså omfattar Väst-europa samt Nordamerika, Australien och Nya Zeeland).

Denna definition skiljer sig i tre avseenden från hur vi använder ”utländsk bakgrund” i variabler på individuell nivå. För det första är det inte fråga om utländsk bakgrund i allmänhet utan bakgrund specifikt i någon av regionerna Sydeuropa, Östeuropa, Mellan-östern, Afrika, Asien eller Latinamerika (dvs. de regioner som inte ingår i Norden eller Väst). För det andra hänfördes även de med en förälder född i någon av dessa regioner och andra föräldern född i Sverige till gruppen med ”utländsk bakgrund”. Detta till skillnad från övriga variabler där vi definierar motsvarande individer som ”mixade” svenskar eller helt enkelt elever med svensk bakgrund. För det tredje grundar sig variabeln enbart på uppgifter om biologiska föräldrar, medan vi i övriga variabler för etnisk bakgrund behandlar adoptivföräldrar på samma sätt som biologiska.

När det stratifierade urvalet gjordes i undersökningens inledningsskede, användes Skolverkets elevregister för årskurs 7 som urvalsram (vid tidpunkten fanns inget färdigt register för år 8). Efter fältundersökningens genomförande hämtades emellertid motsvarande uppgift för årskurs 8 vid följande läsår in. Utöver den information om andel elever i årskurs 7 med utländsk bakgrund vilken legat till grund för det stratifierade urvalet, har vi alltså även haft motsvarande information för samma elevkull vid undersökningens genomförande (nu i årskurs 8). Det är denna aktuella variabel, tillgänglig först efter undersökningens genomförande, som vi använder som kontrollvariabel i analyser. Trots att vi omnämner denna variabel som ett mått på andelen elever *i skolan* med utländsk bakgrund, så kan det vara värt att notera att det strikt talat endast rör sig om andelen elever i skolan som går i den specifika årskurs som våra klasser ingår.

6. KONTROLL FÖR ETNISK BAKGRUND I ATTITYDER TILL ANDRA ETNISKA GRUPPER

Ytterligare en uppsättning variabler för etnicitet används i avsnitt 9 om negativa och positiva attityder till olika etniska grupper, där vi vill undvika att beakta de svar där eleven själv tillhör den nationella eller etniska grupp som attitydfrågan avser. Här har vi valt att tillämpa en mycket vid definition av grupptillhörighet och att använda olika typer av uppgifter. När det gäller nationell grupptillhörighet utesluter vi individer som själva är födda i det land som attitydfrågan avser eller som har en förälder eller en mor- eller farförälder som är född i det landet. Information om födelse-land har här tagits *både* från elever och föräldrar, till skillnad från i kodningen av etnisk bakgrund tidigare där den ena eller andra uppgiften har tvingats ges företräde (och vi har valt föräldrars uppgift). Att vi här kan välja att ta hänsyn till båda uppgiftskällor har att göra med att kategorierna inte behöver vara ömsesidigt uteslutande.

Därutöver tar vi hänsyn till elevens självuppgivna etniska identitet. Den etniska identiteten baseras på enkätfrågan ”En del personer känner att de tillhör andra grupper [än svensk] också. Vilka, om några, av följande grupper känner du att du hör till?”. Förutom 16 fasta svarsalternativ, där bland annat alla officiellt erkända etniska minoriteter i Sverige ingår, finns det möjlighet att skriva i ett eget svar. Eleverna har också möjlighet att fylla i flera svarsalternativ. Utöver detta har vi slutligen så långt det går utnyttjat enkätinformation om elever pratar något annat språk än svenska i hemmet. För språk som inte har någon tydlig nationell anknytning (såsom engelska) har vi inte använt hemspråk som en kompletterande indikator på nationell anknytning.

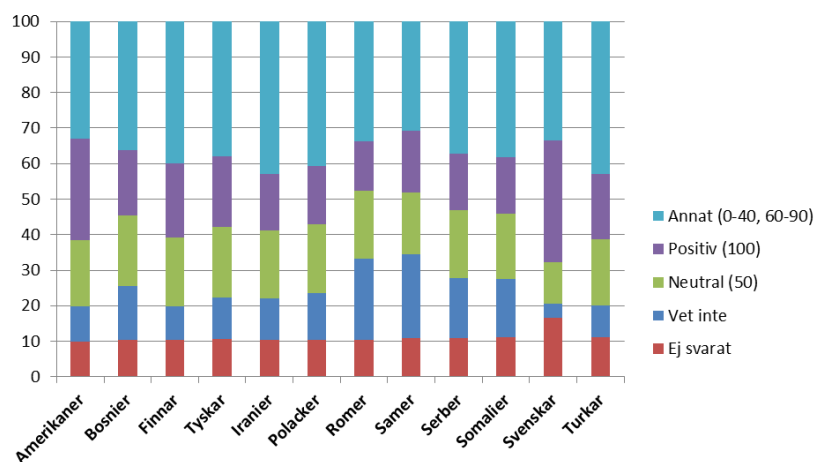
I Tabell A.7 redovisas andelen elever som tas med respektive utesluts från analyserna samt hur uteslutna individer fördelas mellan olika typer av bortfall. I den nedre delen av tabellen framgår att det är ungefär lika vanligt att elever avstår från att svara på de olika delfrågorna (se raden för ”Ej svar”). Inställningen till svenskar är det enda undantaget, där det är mindre vanligt att inte svara på den attitydskala som eleverna får fylla i. En betydande del av eleverna som svarar på attityder till ”svenskar” utesluts för att de har svensk bakgrund (se raden för ”Egen bakgrund”). Det innebär att det endast är totalt 25 procent som ingår i analyserna av attityder till ”svenskar”.

I Figur A.1 visas sedan en översikt för olika svarsgrupper. Elever som tillhör den nationella eller etniska grupp som attitydfrågan avser inkluderas inte. När vi gör denna restriktion är andelen som har avstått från att svara på frågan om attityder till "svenskar" högre än för andra grupper, alltså tvärtom vad vi kan se i Tabell A.7 när elever med svensk bakgrund inkluderas. För övriga grupper som eleverna får ta ställning till är andelen som inte svarar omkring 10 procent.

Tabell A.7 Svarsfrekvens på attitydskala mellan 0 och 100 visat för olika grupper som eleverna har tagit ställning till. Andel i procent som inkluderas och utesluts i analyser. Skäl till att individer utesluts från analyser särredovisas. Oviktade värden

Attityd till:	Amerikaner	Bosnier	Finnar	Tyskar	Iranier	Polacker	Romer	Samer	Serber	Somalier	Svenskar	Turkar
<i>Inkluderade och uteslutna individer från analyser. Andelar i procent.</i>												
Uteslutna	21	28	23	24	24	25	34	35	29	29	75	23
Inkluderade	79	72	77	76	76	75	66	65	71	71	25	77
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Total (antal)	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029	5 029
<i>Uteslutna. Olika kategorier. Antal.</i>												
Ej svar	496	510	499	529	509	515	520	551	536	552	265	538
Vet inte	499	739	451	574	575	657	1 144	1 178	835	804	62	443
Egen bakgrund	39	161	228	100	113	78	36	11	89	122	3 435	171
Total	1 034	1 410	1 178	1 203	1 196	1 250	1 700	1 740	1 460	1 477	3 761	1 152

Figur A.1 Fördelning av olika svars kategorier på frågor om attityder till grupper. Elever som tillhör den nationella eller etniska grupp som attitydfrågan avser inkluderas inte. Oviktade procent. N=3 289–3 995 (attityder till minoritetsgrupper), N=1 268 (attityder till svenskar).

Svar på frågan: Ange vad du tycker om följande grupper på en skala mellan 0 och 100.
 Ju högre siffra desto mer positivt känner du, och ju lägre siffra desto mindre positivt
 känner du gentemot de här grupperna.

Av Figur A.1 framgår att en relativt hög andel har uppgett alternativet "vet ej" och att andelen varierar mellan attityder till olika grupper. Det är minst vanligt att elever inte vet vad de ska svara på attityder till svenskar (4 procent) och mest vanligt att de inte har någon uppfattning om romer och sameer (23 procent). Det är troligt att den här skillnaden delvis är ett uttryck för vilken utsträckning eleverna har träffat, och/eller har kännedom om de olika grupperna. Vidare är det omkring 20 procent av eleverna som uppger ett neutralt omdöme (värde 50 på attitydskalan). Det är nästan lika vanligt eller vanligare (14–34 procent) att elever är helt positiva till en given grupp, det vill säga att de uppger det högsta värdet på attitydskalan, 100. I de analyser som redovisas är det bra att hålla i minnet att det rör sig om cirka 30–40 procent av eleverna som anger värden på attitydskalan som inte är helt neutrala eller maximalt positiva. Det framgår av storleken på den översta delen av staplarna i Figur A.1.

UNDERBILAGA B. SOCIOEKONOMISKA KONTROLLVARIABLER

Vid analyser av skillnader mellan etniska grupper är det väsentligt att på ett tillfredsställande sätt urskilja även socioekonomiska skillnader. Detta eftersom de två ofta överlappar i viss mån. Fullgoda mått på social bakgrund krävs därför för att inte missta vad som i grund och botten är socioekonomiska skillnader för etniska eller kulturella. I följande avsnitt redogör vi för de mått på social bakgrund som vi har använt. Det huvudsakliga av dessa mått är en indikator på föräldrars utbildningsnivå, vilket kan tänkas spela särskild roll för attityd- och värderingsfrågor av det slag som återkommer igenom rapporten. Vi har även haft tillgång till utförlig information om hushållets dominerande klassposition, föräldrars eventuella arbetslöshet och hushållets sammanlagda inkomst. Därtill används ett mått på familjetyp eftersom det är något som kan väntas ha betydelse såväl för faktiska socioekonomiska villkor som för uppfattningar och värderingar.

1. FÖRÄLDRARS UTBILDNINGSNIVÅ

Uppgifter om föräldrars högsta utbildning kommer från administrativa register. Den utbildningsnivå som har kodats för en elev är utbildningsnivån för den av elevens vårdnadshavare som har högst utbildning. Vi skiljer här på fyra utbildningsnivåer: *ingen/grundskola*, *gymnasium/kort postgymnasial*, *kort högskola*, och *lång högskola*. Indelningen är gjord utifrån Svensk utbildningsnomenklatur (SUN) 2000, den nationella standard för utbildningsklassificering som antagits fr.o.m. juli år 2000. Kategorin *ingen/grundskola* innefattar grundskola, realskola, folkskola, annan förgymnasial utbildning eller ingen utbildning. Kategorin *gymnasium/kort postgymnasial*

omfattar förutom 1–3 års gymnasiestudier även postgymnasial utbildning upp till 2 år, inklusive kortare yrkesinriktad utbildning vid högskola och kortare högskolestudier utan examen. Kategorin *kort högskola* innefattar högskola längre än 2 år, högskola motsvarande upp till 4 års studier utan examen, samt yrkesinriktad utbildning upp till 3 år som ej tagits vid högskola. Kategorin *lång högskola*, slutligen, avser högskoleutbildningar om 3 år eller längre. Tabell B.1 ger en sammanfattning av de olika kategorierna och vad de omfattar. För en detaljerad beskrivning av svensk utbildningsnomenklatur, se Statistiska Centralbyrån (2000).

I vissa analyser (t.ex. Tabell 13.1) använder vi föräldrarnas utbildning i metrisk (och z-standardiserad) form. Här har vi utgått från den sjuställiga utbildningsnivåkoden i SUN och åsatt varje nivå värden som motsvarar ungefärligt typiskt antal år i utbildning. Kodningen framgår av Tabell B.2.

Tabell B.1 Nivåer av vårdnadshavares högsta utbildning och motsvarande klassificering i svensk utbildningsnomenklatur

Utbildningskategori	SUN 2000	Beskrivning
Ingen/grundskola	under 300	Grundskola, realskola, folkskola, annan förgymnasial utbildning eller ingen utbildning
Gymnasium/kort postgymnasial	från 300 men under 520	Gymnasium 1–3 år, postgymnasial utbildning upp till 2 år, inklusive kortare yrkesinriktad utbildning vid högskola och kortare högskolestudier utan examen
Kort högskola	520–535	Högskola 2 år, högskola motsvarande upp till 4 års studier utan examen, yrkesinriktad utbildning upp till 3 år, ej vid högskola
Lång högskola	536 och högre	Högskoleutbildning 3 år eller längre

Tabell B.2 Kodning av föräldrarnas approximativt högsta utbildningsår, från SUN2000 nivåkod

SUN-kategori	SUN-nivå från	SUN-nivå till	Metriskt värde (år)
Kortare än grundskola	0	199	7
Grundskola	200	299	9
Gymnasium	300	399	11,5
Kort postgymnasial	400	499	13
Universitet/högskola	500	599	17
Forskarutbildning	600	699	20
Kod saknas			10

2. HUSHÅLLETS DOMINERANDE KLASSPOSITION

Kodning av dominerande klassposition i hushållet grundar sig på uppgifter om föräldrarnas yrke som lämnats av eleverna och, i de fall de svarat, föräldrarna. När vi har haft tillgång till föräldrasvar har dessa getts företräde, i annat fall har vi använt information från barnen. Förutom yrkestitel ingår även frågor om arbetets innehåll (till både föräldrar och barn) och sektortillhörighet, antal underställda och status som anställd eller egenföretagare (till föräldrar). I de fall en förälder är arbetslös har respondenten (elev eller förälder) ombetts svara för det arbete föräldern hade senast. Informationen har sedan kodats enligt Nordisk yrkesklassificering (NYK-85) och därefter till Socioekonomisk indelning (SEI) och ISEI-88, vilka är etablerade klassificeringar.

Dominanskodning har skett på liknande sätt som för etnisk bakgrund, med skillnaden att näst efter familjeförhållanden är den högsta SEI-kod snarare än födelselands geografiska närhet har varit utslagsgivande. Dessutom har vi använt information om styvförälder i de fall en svarande förälder har lämnat yrkesuppgift om en styvförälder boende i hushållet, och eleven uppgett att den inte har kontakt med den andra biologiska föräldern. (Elevformuläret innehåller bara frågor om biologiska föräldrars eller adoptivföräldrars yrke, medan föräldraformuläret ställer motsvarande fråga om den svarande föräldern själv och eventuell partner i hushållet.) I de fall som eleven uppgett att den fortfarande har kontakt med den biologiska förälder som inte finns i hushållet, och lämnat uppgift om denna förälders yrke, är det den biologiska förälder med högst SEI-kod som har gett utslag utan hänsyn till eventuell styvförälder.

Uppgift om styvförälder har alltså endast använts om vi har yrkesuppgift om en styvförälder genom svarande förälder *och* denna styvförälder har en högre SEI-kod än den biologiska förälder som är närvarande i hushållet *och* eleven uppger sig sakna kontakt med sin andra biologiska förälder.

De mått som vi använder i analyserna är dels en kontinuerlig variabel för dominerande ISEI-88 i hushållet (enligt ovan beskrivna dominansordning) samt två dikotoma variabler för att skilja ut de vars föräldrar är egenföretagare eller högre tjänstemän och chefer. ISEI-88 är ett statusmått, vilket innebär att yrken har graderats enligt en kontinuerlig skala för att bäst återspegla det statistiska samband som typiskt uppmäts mellan utbildningsnivå och inkomst. ISEI definieras därmed som den mellanliggande variabel som maximerar den medierade effekten av utbildning på inkomst (via ISEI-måttet självt) och minimerar utbildningens direkta effekt på inkomst. Utöver detta kontinuerliga mått på yrkesstatus kan det vara av särskilt intresse att skilja ut enskilda yrkesgrupper, och för detta använder vi Socioekonomisk indelning (SEI). Här urskiljer vi som sagt egenföretagare (SEI-kod 79 eller 89) samt högre tjänstemän och chefer (SEI-kod 56, 57 eller 60). Övriga SEI-grupper (däribland arbetare, och tjänstemän på lägre nivå eller mellannivå) särskiljs inte, utan hamnar i referenskategori för dessa två dikotoma variabler. För en detaljerad beskrivning av ISEI-88, se Ganzeboom och Treiman (1996) samt för SEI, Statistiska Centralbyrån (1989).

3. FÖRÄLDRARS ARBETSLÖSHET

Förutom information om dominerande klassposition använder vi även en variabel för att kontrollera för föräldrars arbetslöshet. Denna grundar sig i första hand på frågor ställda till eleven om huruvida dennas föräldrar har jobb för tillfället ("Har din mamma ett jobb just nu?" och "Har din mamma pappa ett jobb just nu?"). Vi har även hämtat in information från föräldrarnas svar på två liknande frågor ("Har du ett jobb?" och "Har din partner/man/hustru ett jobb?"). Om ett nekande svar har getts på någon av dessa frågor, så har eleven kodats som "minst en förälder arbetslös". Vår definition av arbetslöshet i detta sammanhang är alltså vidare än att omfatta enbart (ofrivillig) arbetslöshet, och fångar därutöver in exempelvis de föräldrar som bedriver studier, har hand om hemmet på heltid, eller är långtidssjukskrivna eller pensionerade. I några fall kan ett jakande svar från en elev också bero på att föräldern ej längre är i

livet. Även om vi därmed inte med säkerhet kan säga vad denna fråga mäter för varje enskild individ, så utgör informationen en värdefull kontrollvariabel eftersom den tenderar att återspegla hushållets ekonomiska och sociala situation likväl; om inte annat innebär en förvärvsarbetande förälder mindre också en utebliven inkomst för de flesta hushåll, oavsett vad den exakta orsaken är.

4. SAMMANLAGD HUSHÅLLSINKOMST

Ytterligare ett mått på socioekonomisk bakgrund utgörs av sammanlagd hushållsinkomst, som vi liksom utbildningsnivå har hämtat in från administrativa register. Denna variabel är inte justerad för hushållets storlek, och den säger därför endast vad som var hushållets totala förvärvsinkomst under det senaste beskattningsåret.

5. FAMILJETYP

Uppgift om familjetyp, som används som kontrollvariabel i flera av analyserna, bygger på frågor som har ställts till eleven om dess familjeförhållanden: om eleven tillbringar tid i ett eller flera hem och vilka familjemedlemmar den bor tillsammans med i dessa. Här skiljer vi på fyra familjetyper: två ursprungsföräldrar, ombildad familj, ensamstående förälder och övriga. Kategorin ”två ursprungsföräldrar” (vad som ibland brukar kallas ”intakta” familjer) omfattar de barn som lever med båda sina biologiska föräldrar i ett hem, men även barn som lever med två adoptivföräldrar i ett och samma hem. Kategorin ”ombildad familj” omfattar de barn som huvudsakligen bor tillsammans med den ena biologiska föräldern och en styvförälder, oavsett om barnet också tillbringar tid i ett annat hem (exempelvis vid delad vårdnad och växelvis boende). Kategorin ”ensamstående förälder” omfattar de som huvudsakligen bor tillsammans med den ena biologiska föräldern och inte har någon styvförälder i detta första hem. Detta gäller återigen oavsett om eleven också tillbringar tid i ett annat hem, exempelvis med den andra föräldern. Kategorin ”övriga” omfattar de som inte har kunnat inordnas i någon av de andra kategorierna. Här rör det sig bl. a. om elever som bor med syskon, mor-/farföräldrar, eller andra släktingar, elever som lever i en fosterfamilj, eller fall där familjeförhållandena inte har kunnat bestämmas på grund av att eleven har lämnat ett ofullständigt eller svårtydligt svar.

Statens offentliga utredningar 2012

Kronologisk förteckning

1. Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. U.
2. Framtidens högkostnadsskydd i vården. S.
3. Skatteincitament för riskkapital. Fi.
4. Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. A.
5. Högskolornas föreskrifter. U.
6. Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. S.
7. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. M.
8. Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. Ju.
9. Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. A.
10. Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. Ku.
11. Snabbare betalningar. Ju.
12. Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. Ju.
13. En sammanhållen svensk polis. Ju.
14. Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. Fi.
15. Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. M.
16. Att angöra en kulturbrygga – för stöd till nyskapande kultur. Ku.
17. Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. S.
18. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. – den mjuka infrastrukturen på väg. N.
19. Nationella patent på engelska? N.
20. Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. U.
21. Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. N.
22. Mål för rovdjuren. M.
23. Mindre våld för pengarna. Ku.
24. Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. U.
25. Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. S.
26. En ny brottsskadelag. Ju.
27. Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. N.
28. Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. S.
29. Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. Fö.
30. Vital kommunal demokrati. Fi.
31. Sänkta trösklar – högt i tak Arbete, utveckling, trygghet. A.
32. Upphandlingsstödet framtid. S.
33. Gör det enklare! S.
34. Nya påföljder + kort presentation. Ju.
35. Stärkt skydd mot tvångsåktenskap och barnåktenskap. Ju.
36. Registerdata för forskning. Fi.
37. Kulturmiljöarbete i en ny tid. Ku.
38. Minska riskerna med farliga ämnen! Strategi för Sveriges arbete för en giftfri miljö. M.
39. Vägar till förbättrad produktivitet och innovationsgrad i anläggningsbranschen + Bilagedel. N.
40. Innovationsstödande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – en preliminär delrapport. U.
41. Innovationsstödande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande. U.

42. Bättre behörighetskontroll. Ändringar i förordningen (2006:196) om register över hälso- och sjukvårdspersonal. S.
43. Konsumenten i centrum – ett framtida konsumentstöd. Ju.
44. Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott. Ju.
45. Kvinnor och barn i rättens gränsland. U.
46. Dammsäkerhet. Tydliga regler och effektiv tillsyn. N.
47. Harmoniserat inkomstbegrepp. Möjligheter att använda månadsuppgifter i social- och arbetslöshetsförsäkringarna. S.
48. Maritim samverkan. Fö.
49. Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. Ju.
50. Nystartszoner. Fi
51. Utvärdering av IPRED-lagstiftningen. Ju.
52. Bostadstaxering – avveckling eller förenkling. Fi.
53. AP-fonderna i pensionssystemet – effektivare förvaltning av pensionsreserven. Fi.
54. Återvinning av fartyg – underlag för ratificering av Hong Kong-konventionen. N.
55. En översyn av tryck- och yttrandefriheten. Del 1 och 2. Ju
56. Mot det hållbara samhället – resurseffektiv avfallshantering. M.
57. Tydligare regler om fri rörlighet för EES-medborgare och deras familjemedlemmar. Ju.
58. Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. Ku.
59. Nya villkor för public service. Ku.
60. Avgifter på väg och elektroniska vägtullsystem. Fi.
61. Högre ersättning vid mastupplåtelse. Ju.
62. Uppsägningstvister. En översyn av regelverket kring tvister i samband med uppsägning av arbetstagare. A.
63. Små företag – stora möjligheter med it. N.
64. Förstärkt försäkringstagarskydd. Fi.
65. Läsandets kultur. Ku.
66. Skatteincitament för forskning och utveckling. Fi.
67. Förvaltare av alternativa investeringsfonder. Fi.
68. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – förstärkt samordning av förvaltningsgemensamma tjänster. N.
69. Med rätt att delta. Nyanlända kvinnor och anhöriginvandrare på arbetsmarknaden. A.
70. Ökad och säkrare cykling – en översyn av regler ur ett cyklingsperspektiv. N.
71. Tomträtsavgäld och friköp. Ju.
72. Folkbildningens samhällsvärden – En ny modell för statlig utvärdering. U.
73. Undersökningstillstånd och arbetsplaner. N.
74. Främlingsfienden inom oss + Bilagedel. A.

Statens offentliga utredningar 2012

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. [8]
- Snabbare betalningar. [11]
- Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. [12]
- En sammanhållen svensk polis. [13]
- En ny brottskadelag. [26]
- Nya påföljder + kort presentation. [34]
- Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. [35]
- Konsumenten i centrum – ett framtida konsumentstöd. [43]
- Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott. [44]
- Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. [49]
- Utvärdering av IPRED-lagstiftningen. [51]
- En översyn av tryck- och yttrandefriheten. Del 1 och 2. [55]
- Tydligare regler om fri rörlighet för EES-medborgare och deras familjemedlemmar. [57]
- Högre ersättning vid mastupplåtelse. [61]
- Tomträttsavgäld och friköp. [71]

Försvarsdepartementet

- Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. [29]
- Maritim samverkan. [48]

Socialdepartementet

- Framtidens högkostnadsskydd i vården. [2]
- Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. [6]
- Psykiatri och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. [17]
- Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. [25]

- Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. [28]
- Upphandlingsstödet framtid. [32]
- Gör det enklare! [33]
- Bättre behörighetskontroll. Ändringar i förordningen (2006:196) om register över hälso- och sjukvårdspersonal. [42]
- Harmoniserat inkomstbegrepp. Möjligheter att använda månadsuppgifter i social- och arbetslöshetsförsäkringarna. [47]

Finansdepartementet

- Skatteincitament för riskkapital. [3]
- Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. [14]
- Vital kommunal demokrati. [30]
- Registerdata för forskning. [36]
- Nystartszoner. [50]
- Bostadstaxering – avveckling eller förenkling. [52]
- AP-fonderna i pensionssystemet – effektivare förvaltning av pensionsreserven. [53]
- Avgifter på väg och elektroniska vägtullsystem. [60]
- Förstärkt försäkringstagar skydd. [64]
- Skatteincitament för forskning och utveckling. [66]
- Förvaltare av alternativa investeringsfonder. [67]

Utbildningsdepartementet

- Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. [1]
- Högskolornas föreskrifter. [5]
- Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. [20]
- Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. [24]

- Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – en preliminär delrapport. [40]
- Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor; Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande. [41]
- Kvinnor och barn i rättens gränsland. [45]
- Folkbildningens samhällsvärden – En ny modell för statlig utvärdering [72]

Miljödepartementet

- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. [7]
- Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. [15]
- Mål för rovdjuren. [22]
- Minska riskerna med farliga ämnen! Strategi för Sveriges arbete för en giftfri miljö. [38]
- Mot det hållbara samhället – resurseffektiv avfallshantering. [56]

Näringsdepartementet

- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – den mjuka infrastrukturen på väg. [18]
- Nationella patent på engelska? [19]
- Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. [21]
- Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. [27]
- Vägar till förbättrad produktivitet och innovationsgrad i anläggningsbranschen + Bilagedel. [39]
- Dammsäkerhet
Tydliga regler och effektiv tillsyn. [46]
- Återvinning av fartyg – underlag för ratificering av Hong Kong-konventionen. [54]
- Små företag – stora möjligheter med it. [63]
- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – förstärkt samordning av förvaltningsgemensamma tjänster. [68]
- Ökad och säkrare cykling – en översyn av regler ur ett cyklingsperspektiv. [70]
- Undersökningstillstånd och arbetsplaner. [73]

Kulturdepartementet

- Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. [10]

- Att angöra en kulturbygga – för stöd till nyskapande kultur. [16]
- Mindre våld för pengarna. [23]
- Kulturmiljöarbete i en ny tid. [37]
- Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. [58]
- Nya villkor för public service. [59]
- Läsandets kultur. [65]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. [4]
- Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. [9]
- Sänkta trösklar – högt i tak
Arbete, utveckling, trygghet. [31]
- Uppsägningstvister. En översyn av regelverket kring tvister i samband med uppsägning av arbetstagare. [62]
- Med rätt att delta. Nyanlända kvinnor och anhöriginvandrare på arbetsmarknaden. [69]
- Främlingsfienden inom oss + Bilagedel. [74]